

# MAGYARSÁG

ÉS

# NEMZETI ÖNÉRZET

KÓROS ÁRAMOK

ÍRTA

VAJDA JÁNOS



BUDAPEST,  
SINGER és WOLFNER KIADÁSA  
ANDRÁSSY-UT 10.

## I.

Régóta már úgy vagyok az írással, mint a látogatással oly ember, kinek száz helyen volna egyaránt sürgős, fontos teendője, de mivel száz felé nem szakadhat, hát sehova se megy.

Tömérdék tárgy merül föl, olykor egy nap is több rendbeli, melyekről nem írnom szinte olyan polgári kötelességmulasztásnak tartom, mintha az éji toronyőr tüzet lát valahol és nem veri félre a harangot.

Egyre sűrűbben látok föltűnni jelenségeket közéletünk terén, melyek akkor is aggaszthatnának, ha nemzetünk a számuknál vagy félreeső zughelyzetüknél, földrajzi fekvésüknél fogva elpusztíthatlanoknak tekinthető fajok közé tartoznék. Mert még ekkor is fájhatna a gondolat, hogy nem versenyzünk másokkal dicsőségben, hatalomban. De minket ittlétünk óta és újabb időben fokozódólag a szomszéd néporiások által való

előzőnöltetés veszélye fenyeget. Ily népnek csak kiválósága, csak a szomszédokét fölülmúló nagy tehetségei biztosíthatják lételét.

Ha németnél, szlávnál tízszerre kevesebben vagyunk, tízszerre különbeknek kell lennünk, ugyanannyival jobban kell szeretnünk a hazát, szellemi, erkölcsi képességekben, fényes tettekben ennyivel fölülmúlunk őket.

Ebből következik az is, hogy a mi más tehetősebb népeknél még csak könnyelműség, apró vétség, az már nálunk egyenes hazaárulás ténye lehet.

Vajjon hazafiúi érzületünk, nemzeti önérzetünk növekedőben vagy hanyatlóban van-e?

E kérdés fontosságát senki sem fogja tagadni, de eldöntése nem könnyű, mert a kedvező és a kedvezőtlen tünetek elméleti mórlegelésénél nem használhatunk csalhatlan súlyokat, mint az anyagok mérő serpenyőjén.

Azt hiszem, a nemzetnek a magasabb politikai ügyekben való magatartása kevésbé lehet eligazító e kérdésre nézve, mint a csekélyebbnek látszó tényezők körül mutatkozó viselkedése. Tudniillik azon a téren, a hol nincs oly kényszerhelyzetben, mint például a közjogi alaptörvénynyel szemben, hanem a hol csak tőle függ, nemzeti önérzetének, hazafiségának hőfokától, hogy mennyire legyen magyar vagy — ne legyen az.

Észszerűleg azt kellene hinnünk, hogy a

kinek sok a pénze, kissé könnyebben költekezhet, mint a kinek kevés van. A hatalmas, nagy nemzetek engedékenyebbek lehetnének nemzeti-ség tekintetében, mint a kisebbek; a függetlenek, kevésbé lehetnének féltékenyek nemzeti létük biztosítékaira, mint a félig elnyomottak.

A szegény féltelkes gazda *egy* barázdája elszántását inkább féltheti, mint a húszezer holdas birtokos, a kinél ekkora veszteség észre se vehető.

Ki fejt meg azt a csodálatos jelenséget, mely a jelen magyar nemzedéknek a *nyelv* tiszta magyarsága iránt való teljes érzéketlenségében nyilvánul?

Az írók, éppen az írók, a kiknek ez első sorban föladatuk, ne tudnák azt, mit jelent a nyelv tisztasága, eredetisége, szóbeli gazdagsága oly nemzetnél, mely csak az esetben maradhat életben, ha sikerül neki egy sereg körüle és vele lakó idegen faj teljes beolvasztása?

Az írók ne tudnák, hogy a magasabb műveltségben van az egyedüli hódító erő, és a magasabb műveltségnek csalhatlan fokmérője anyelvbeli eredetiség és önállóság?

A nemzetek önérzete legérthetőbben a saját nyelvök megbecsülésében és az idegen szavak iránt érzett iszonyodásában – legyőzhetlen megvetésében nyilvánul.

És valóban bármely nép külön, nagyobb rendeltetésének, lénye nemesebb voltának alig

van bizonyosabb ismérve, mint nyelvének büszke tiltakozása a hozzá nem illő hangzású idegen szavakkal való társulás ellen.

A latin és a görög minden más nyelvet barbárnak tartottak; utódaik, a francziák, olaszok, spanyolok azonképpen. Hogy a nyelv eredetiségére való törekvés mennyire jár együtt a nemzeti önérzet emelkedésével, közeli nagy példa rá a német nemzet. E számra és erőre nagy nép Önérzete sokáig oly mélyre süllyedt, hogy türte a francia és az osztrák uralmat. Bismarck önérzetet lehelt beléje, és most már kezdi szégyelni, hogy nyelve, kivált a katonai és művészeti szakmaterén, szinte egészen idegen és éppenséggel francia, tehát ama nemzettől eltulajdonított, melyet imént legyőzött, és a melylyel szemben szeretné felsőbbségét bizonyítani. Most már igyekszik menekülni az idegen szavaktól, és talán újabb hadjáratot vívna, ha ez sikerülhetne neki. De hiába, késő. A mulasztás helyrehozhatlan. Ha egy francia egy némettel egy asztalnál ül egy vendéglőben, okosabb német nem is henczeg, ha pedig a tudatlanabb henczegni akarna, a francia gúnyosan mosolyoghat rá, hiszen német asztaltársa egy úri ebédet sem tud elkölteni, hogy francia szót ne használna.

A német nyelvnek e szolgálai meghódolása a francia előtt, ha nem menthető is, de indokát megelhetjük. A német nyelvben a francia szó

úgy veszi ki magát, egy ragyogó érdemjel egy közkatonai kabátján. Valóságos szépségtagasz egy ragyás vénasszony arcán. Határozottan szebb a németnél, és német szó közé keverve szebb, mint a tiszta francia mondatban. Hát ez már szerencsétlensége a német nemzetnek és bizonyítéka annak, hogy e nemzet sohasem is lesz elfogadott eszményképe földrésznünknek, sohasem fog vezérlő, útmutató, irányadó nép lenni, mint a francia volt, illetőleg még ma is az.

Mekkora kincse van ezzel szemben a magyarnak – erőteljes, végtelenül nyúlékony, és uralkodólag (souverainul) büszke, szép hangzású és minden szakmában teljes eredetiségre, önállóságra képes, elegendő szógazdag nyelvében?! – melyben még a francia szó is rútnak hangzik, jeléül, csalhatlan bizonyosságul, hogy rangra nincs előtte egy sem, legfőlebb az egy spanyol lehet vele egyrangú, inerte ez az egyetlen európai nyelv, mely mintegy testvérileg vetekedik szépségben, ha magyar szavak közé kerül. Az egy spanyol szó a nyugoti nyelvek közt, mely nem rútnak el, se a magyar mondatot nem csúfítja, ha a szövegbe kerül. Valóban talán ez a kettő a legszebb nyelv a világon. (Régi külföldi közmondás szerint spanyol nyelven az istennel, magyarul a katonákkal, francziául a szeretőnkkel, németül – a kutyákkal kell beszélni.)

Ezeket tudva, elgondolva, miként magya-

rázzam, meg magamnak azt a megnevezhetlen, szörnyszerű elfajulást, mely mostanság a magyar nyelvnek szándékos, és valósággal szinte vetelkedő – virtuóz – elcsúfításában nyilvánul?

Írók, szónokok, sajtóban, parlamentben csak úgy fürdenek, kéjelégve lubiczkolnak a legförtelmesebben hangzó idegen szavak használatában, melyeknél nyelvünk sokkal szebb hangzású, kifejezőbb és nem is újabban gyártott, de valóságos régi jó szót tartalmaz.

Világos, hogy a nemzeti érzés oly valami adomány lehet, mely sokkal, százszorta erősebb, mint például a szín- vagy zeneérzék; holott pedig vannak, süketnek szóval ezekről sem lehet fogalmat szerezni. A kiben hiányzik, illetőleg vele nem született ez érzés, az nem fogja megérteni; miért szökik az önérzetes ember arcába a vér, ha egy idegennel ülve szemben, az étlap annak a nyelven van szerkesztve és ha az az idegen oly szavakat hall magyar környezetétől, mely az ő nyelvéből lett elcsenve? Ha az idegen mintegy követeli s természetesnek találja, hogy mindenütt tudjanak az ő nyelven beszélni! És miért ne? Hiszen ha lopni szeretnek az ő nyelvéből, ha oly szépnek találják, hogy ékességnek szedegetnek át belőle egyes szavakat, hát akkor miért ne büszkélkedjenek azzal, hogy egészen elsajátítják? A harminczas évek derekán magyar pórnök még így szólt fiához: fiam, mosd ki a szádat;

német szó volt benne. Hát ez az újabb dicsőséges korszak még lejjebb szállítaná az önérzetet, a helyett hogy emelné?

Ott vagyunk, hogy az már nem is kérdés, vajjon mi a jobb? Mi a határozottan hibás? Ez nem határoz. Hát annak van értelme, hogy a cinkefejű gigerli miért gyűri föl nadrágját nyári derült ég alatt, száraz jó úton is? Dehogyan van! hisz éppen azért cselekszi, mert ez éppen érthetlen, bolond, esztelen. Ezért mond vagy ír tünet helyett szimptómat, tábornok helyett gyenyerálist, szabadelvű helyett liberálist, kimutatás helyett ekspozét, festő helyett piktor, költő helyett poétát, sürgönyöz helyett telegrafál, fényképez helyett fotografál. És aztán azon egy lélekzettel meg sovín magyarnak vallja magát, izgat az ellenzék legtúlzóbb követelései mellett, tudva, hogy ez idő szerint lehetetlenek, de a mint azt látná, hogy a kormány teljesíteni akarja, azonnal szembe fordulna vele és gáncsot vetne eléje.

Hát hogy chovin, azt igen jól teszi. Magam is azt vallom, hogy mindnyájunknak chovineoknak kell lennünk, sőt hiszem, hogy Deák is az volt és minden igaz magyar az a szíve mélyén, csak az a különbség, hogy egyik okosabban az, mint a másik.

Hanem egyben bizonyos vagyok, abban, hogy a ki tünet helyett szimptómat, egy szóval



Tökéletes jó magyar szó helyett idegen szavat használ, az ne merje állítani, vagy hinni, hogy ő magyar érzésű, hogy ő hazafi, mert hazudik, vagy legalább ámítja önmagát.

Követelni nemzeti bankot, a magyar katonai akadémiát – nagyon derék, helyes; még több tüzzel, erélylyel kellene, és ha aztán a magyar kormány, illetőleg a király meg akarná adni, nem kellene ellenezni; – de vajjon tiltja-e, akadályozza-e Krieghammer, hogy a magyar író rezervista helyett tartalékost, regruta helyett újonczot, bagázsia helyett podgyászt, manőver helyett hadargást, óbester helyett ezredest stb. írjon? Avagy csakugyan szebbnek találja a korcs idegen szót a magyarnál?

Hát akkor miért nem takarodik innen, miért nem áll be németnek vagy francziának, miért akar félig lenni, ha egész, miért hazug, ha igaz lehet?

Avagy azt hiszi gigerlis hígvelejűséggel, hogy irodalomban ez az idegen szavakkal való páváskodás – avagy inkább *páviánoskodás* – nem képez valami komolyabb veszedelmet nemzeti szellemünk épségére, nem okoz nagyobb, talán helyrehozhatlan kárt nemzeti művelődésünk díszkertjében?

Hát igen. Tessék engemet örülnék nevezni, de előbb tessék megczáfolni a következő elméletet.

Nyelvében él minden nemzet. Ez maga az élet, ennél drágább kincse nincs, nem lehet egy nemzetnek sem. De nekünk még valamivel drágább is, mint például óriás szomszédainknak, a melyek megélhetnek – sokaságuk erejénél fogva – hódítás, terjeszkedés nélkül is. Mi csak úgy élünk meg, ha a jelenleg magyar nyelven beszélők számát legalább is megkétszerezzük. Fegyveres erőszakkal nem, csak műveltségünk fényével hódíthatunk. Gondolják-e a most divatozó nyelvőrültség ragályának agyafürt terjesztői, hogy műveltségünk hódító erejét növelik azzal, ha nyelvünket jól indult fejlesztésében megakasztják, múlt századi összezsugorodottságába, tehetlen kukaságába, paraszt szegénységébe visszalökik? A kik a jó magyar kifejezések tüntető megvetésével azt bizonyítgatják, hogy nyelvünk a szántóvető ós pásztorember szükségletén túl minden egyéb szakma számára elégtelen és a tudományos műveltség eszközének egyáltalán nem alkalmas, mert fejleszthetetlen, konok kődarab, nem oly végtelenül nyúlékony, rugalmas, mint első nagy idomítói, Vörösmarty, Petőfi, Arany hitték és már-már az egyetemes tudományos műveltség minden ágában használható közeggé emelték?

Egyesnek, nemzetnek az a legdrágább, legtöbbet érő kincse, a mit magától se szorgalommal, sem semmiféle erőfeszítéssel meg nem sze-

rezhet. A lángész, a testi szépség, nagy erő, egészség. Vannak, a kik természettől úgy vannak alkotva, annyi bájjal, tehetséggel fölruházva, hogy a többiek, a mostohábban adományozottak előtt mintegy eszményképpé válnak, hódító tömörülési pontokká, a közelükbe eső testeket magukhoz vonva, beolvasztva. A magyar kis számú nép, de azok közé tartozik, melyek egyéni tulajdonságaiknál fogva az elfogulatlanok nyílt rokonszenvét, ellenségeik titkos irigységét keltik föl. A fogalom, mely felőlünk a kerek világ művelt népei képzeletében él, olyan szép, hogy költő is alig gondolhat ki szebbet.

A legnagyobb nemzetek hozzánk származó tagjai, angolok, francziák, németek köztünk csakhamar átváltoznak és büszkék magyarságukra. A huszár tündérmeséi alak a népek költészetében. A külföldön vagy semmit sem tudnak rólunk, vagy a hősiesség, a lovagiasság, nagylelkűség mintaképeinek tartanak bennünket.

Azok a tulajdonok, melyek e hódító fogalom összegét alkotják, a nemzet legdrágább kincsét képezik, melyekből egyet is elprédálni, elhányni – haza elleni vétség, valósággal kisebb-nagyobb fokú nemzetárulás. És ezen tulajdonok közé tartozik nemzeti nyelvünk is, mely a legszebben hangzók közül való a világon és azon az utón, melyen egész a hatvanas-hetvenes évekig haladtunk, az általános műveltség térj észté-

sére épp oly alkalmas önálló közeggé lenne fejleszthető, mint akármely nyugoteurópai előkelő nemzet nyelve. És mi történik egy negyedszázad óta? Támad egy újabb írói nemzedék, mely vissza akarja nyomni nyelvünket másfél század előtti tehetlen dadogó állapotába; mely a helyett, hogy fejlesztené, kinyújtaná, lánczaiból föloldaná: összegöngyöli otromba gombóczzá, farkasgúzsba köti és odadobja az ócska vasak közé, hogy egye meg a penész, a rozsdá a sötét, nyirkos pinczegádorban. Ne akarjon előkelő társaságban megjelenni, ott versenyezni ízlésben, gazdagságban a többivel; maradjon bárdolatlan, gyáva paraszt a ki tagadja, rejtse el minden természeti nemes adományait, mert különben a többi ott megjelenő vén delnök mind kénytelenek lesznek magukat elszégyenelni.

Ehhöz fogható csodálatos fejlemény nem fordult elő még a népek történetében.

Ezer éven át a művelődés nyelve a latin volt hazánkban. Az egyenesen katonának és szónoknak született nemzet, a föld legeszesebb faja, a legszebben beszélő nép nyelve fejletlen maradt; a pusztai, nomád élet körén kívül eső szakmák szókinccse hiányzott. Nem azért, mert akár magának a nemzet szellemének nem volna meg erre való képessége, vagy hogy a nyelv természete nem engedné, hanem mert művelődése közegéül nem a saját magyar, hanem a

rég holt latin vagy a szomszéd német nemzet nyelvét használta.

Már most azon kellene lenni, hogy pótoljuk; hozzuk helyre az ősök mulasztását; teremtsünk nyelvet; bővítsük ki, gazdagítsuk az "elmaradt pásztornyelvet, tegyük képessé a legmagasb tudományos műveltség összes fogalmainak kifejezésére. Ha kivált erre megvan a képessége. Pedig a legnagyobb mérvben megvan! E harciasan erőteljes, hatalmas nyelv egyszerismind hasonlíthatlanul engedékeny, lágy és hártványkonyságig nyújtható. Mily szerencse, mily nagybecsű ajándéka a teremtő hatalomnak. De mi történik? Találkozik egy csoport ember, a ki mintha csak halálos ellenségünk, a muszka vagy a német (Schulverein) fizetné őket, a dühösségigfokozódó szenvedélylyel azon fáradsnak, hogy nyelvünket földhöz ragadt szegénynyé, magával tehetienné, koldussá, a legkezdetelegesebb műveltség föl vételére is képtelenné tegyék!

Az újítások, melyeket ez a bizonyos csoport egy idő óta ajánl, többnyire mind olyanok, hogy a józan észszel bíró ember önkéntelen a fejéhez kap és kérdi: vajon nem örült-e meg ő, avagy miként lehetséges, hogy ilyet állítsanak oly emberek, a kiknek van annyi ép eszük, hogy a levest a szájukba és nem a füleikbe öntik?

Hogy a szellem, jellem és még egy nagy sereg egyéb rég bevett, használt, a nép által is

elfogadott kedvelt szó nem jó, nem magyar, el kell dobni, és helyette génuszt, karaktert kell mondani! Mit nemzet, nép, hogy az „elfogadja” – hisz ez se jó szó, az Ő szótáraikból száműzve van; mert „akceptál”, ez a helyes, ezt kell mondani. Mi szörnyszerű agyafürtség, mi hajmeresztő, kétségbeejtő eszelősség!

Közelismerés szerint a magyar nép egyéb isteni adományok közt a legbámulatosabb ékes-szólási tehetséggel is meg van áldva. Míg más-nagy nép pórja valósággal a csömörletig és érthetlenségig elundokított aljas nyelvet beszél, nálunk megfordított a viszony; a paraszt és ezek közt is a vadon pusztában élő pásztorember a nyelvnek igazi szabályozója, regulatora.

A ki nem ezek közt élte gyermekkorát, a ki nem a néptől tanult magyarul, abból nem lehet Vörösmarty, Arany vagy Petőfi, még ha ezeknél sokkal nagyobb tehetséggel született volna is a világra. A miből következik, hogy a ki itt író, szónok, vagy költő akar lenni, annak a néptől kell megtanulni a nyelvet, minden okvetlen és elengedhetlenül szükséges tehát annak, a ki az irodalmi nyelvet akarja tudományos elmélet alapján véglegesen megigazítani, rendbe hozni.

Föltámad egy csomó idegen, a kinek a magyar nem is anyanyelve; a ki már hibásan beszélő körben tanult magyarul; a ki a mellett minden más egyébre helylyel-közzel lehet kiváló, de nyelv-

vészeire éppen semmi képességgel nem bír és előállanak azzal a kábítóan vakmerő vállalkozással, hogy majd ők megigazítják azt a magyar nyelvet, a melyet Vörösmarty, Petőfi, Arany olyannyira elhibáztak.

És kisütik, hogy kertész, vadász, pinczér, tölcsér, tárnok, tábornok, iroda, kaloda, laboda, Szolnok, írnok, Szomolnok, titkár, kalmár, babakár, agár, bogár és még egy sereg más – nem jó magyar szavak, ezek helyett kertművelő, vadpusztító, pinczés, generális, írószoba, titkos stb. használandó. És pedig fejvesztés bűne alatt. Mert ez a közéletünkben a pártfogás és elnyomás különféle hatalmas eszközei fölött rendelkező gögös had oly türelmetlen, mint minden oly felekezet, mely olyatén vad dolgot, oly képzelhetlen ostobaságot, állít föl hitvallásul, a mit a józan ész bevenni sehogy sem akar. Hogy fölförmednek, lia valaki tábornokot, pin ezért ír – generális vagy pinczés helyett!

És honnan veszik érveiket arra, hogy nem a hordár, nem a pinczér stb. a jó, a helyes, hanem a mit ők ajánlanak, a hordó, a pinczés?

Hát valami szabályból, a mit ők maguk, az ő körző asztalukon, tudálékos fejjel, német pápaszemmel megállapítottak, hogy hát annak így és nem amúgy kell lenni.

Hogy a mélységes pokol tüze égesse meg a szabályaikat!

Mintha a teremtmény akarná megszabni a teremtőnek, hogy minden tárgyat, a legnagyobbtól a legkisebbig, bizonyos általános szabályok szerint hogyan teremtsen?

Mintha a hadvezérnél nem az volna a fő, hogy megnyerje a csatát, hanem hogy a vas-kalapos elődök által alkotott szabályokat megtartsa. Inkább veszítse el a csatát, csak bályokat tartsa meg.

Mintha a szavak képzésénél nem az volna a fő, a határozó, hogy szép hangzású, kifejező, könnyen kimondható, rövid legyen, hanem hogy – bizonyos szabályoknak megfelelően!

Magában az ősnyelvben van arra elég példa, hogy a nép eltér a szabályoktól, az alapelvnek látszó általános alakoktól és majd ez, majd amaz, éppen ellenkező elv szerint alakítja a szavakat, ahhoz képest, a mint azokat szebbekké, könnyebben kimondhatókká, rövidebbekké teheti.

Ah, a mi akadémiánkban mindig termettek nyelvészeti csodabogárságok, de abban a mostaniak magasan fölöttük állanak a régebbieknél, hogy csodálatraméltóan eltalálják azt, a mi éppen legalkalmasabb arra, hogy a nyelvet elcsúfítsa, szegényebbé, tehetlenebbé, durvábbá tegye. Bámulatos ösztönnel találják el, hogyan lehet a jóból rosszat, a már eredetileg nem tetsetősből határozottan rútat csinálni.

Miután rengeteg köteteket igénylő, mindenre



kiterjeszkedő értekezés itt nem lehet célom, csupán néhány példára hivatkozom.

Nyelvünk hatalmas, erőteljes hangzású, bár hasonlíthatlanul észszerű szerkezetű, de azért nincs teljesen szépséghibák nélkül, és a nyelv művelőjének igyekeznie kell, hogy ezeket inkább eltüntesse, mint még sokkal kirívóbbakká, vastagabbakká tegye.

Ezek közé tartoznak az igen hosszú szavak, a sok egymásra következő *c* magánhangzó, no meg néhány olyan ocsmány értelmű és csúf hangzású szótag, a melynek kiejtése a természetes szépérzéknek még el nem vesztett parasztnőnek is arczába kergeti a vért. Minők például: annak a szép vadállatnak a neve, melyet némely előkelő úri ajk már agancsárnak keresztelt, de a melynél jobb nevet is lehetne rá találni; azé a madaré, mely ha az udvaron csörög, vendéget jelent be, stb. De vannak még ezeknél szörnyűbb hangzású, még illetlenebb jelentőségű szótagok, melyeket végleg ki kellene irtani a a tisztességes jelentőséggel bíró szavakból.

De hát ezzel a mi nyelvképzőink hogy is törődnének! Hiszen ők éppen a rútba, otrombába, nehézkesbe, parasztosba szerelmesek!

Hát nekik még nem elég a sok *e* magánhangzó; azon vannak, hogy azt szaporítsák és úgy mekeghessenek, mint egy kánikulai hőségben megőrült kerge birka. Nem elég hosszú ne-

kik a telietlen, elképzeltelen, közvetlen, ők a tehetetlent, elképzeltetlent, közvetetlent találják szebbnek!

Nem látszanak tudni, (azaz hogy tán mert éppen tudják? hiszen céljuk a nyelv elszegényítése és elcsúfítása), hogy minden nyelv gazdagsága az eredeti, ős gyökiszavakban rejlik?

Némely gyümölcsöt czélszerű meghámozni. Azt hiszik ez emberek, hogy a szavak is szebbek, ízletesebbek, ha meztelenre vetköztetik, és a sajátalagos külön szóból csinálnak egy általános tág kifejezést, a Wertheim-lakat helyett egy közönséges fakilincset, melyet mindenki kinyithat. A fej csakis fejet jelent, a fő az már lehet szá.zféle tárgy, de nekik fő kell, ha fejet akarnak is mondani. Nekik nem kell nyugot, hanem nyugat; miért? mert ez már rosszabb, magyartalanabb, erőszakoltabb; de hát hadd lássa a világ, hogy ő tudja ám, honnan eredt ez a szó?

Az ikes ige elméletét valami régi akadémikus fölfedezte. Hát igen, némely igére áll ez a szabály. Egyék, igyék, aludjék. De az ik nem valami bájos a szó végén, mert kissé tótosan hangzik. Azért hát ne tegyük ikessé, á mi nem az. Ezt a jelen idő harmadik személye megmutatja. Ha ez nem kívánja meg az ik-et, hát nem az. Hah! de mikor – credo quia absurdum – az ő hitelvük: ha valami csúfít, hát csak rajta,

minél többet abból! Az még hagyján, hogy olyan szóhoz ragasztják az iket, mely azt rosszul, de mégis úgy a hogy, valahogy túri, például megjelen helyett jelenik, foly helyett folyik, omol helyett omlik stb., de olvasunk ilyenekeket: bukkanik, pukkanik, hadonászik, vacsorázik (holott egyáltalán nem is vacsoráz, hanem vacsorál a helyes) stb.

Ha ezen urakat bántja talán, hogy szándékoskosságot teszek föl róluk, kérdem a mélyen tisztelt nagy közönséget, vajjon bármely nem teljesen hülye, józan eszű magyar ember nem-e képes megítélni, hogy a bukkan, hadonáz, kétségkívül jobban van mondva, mint a bukkanik, hadonázik?

Mert ugyan sok minden, a mi szent, bitanggá lett mostanság e hazában, de semmisem bitangabb, mint az irodalmi nyelv; ezt oly mohó buzgalommal rongálják, alj ásítják, mintha csakugyan a muszka czár számára dolgoznának jó fizetésért.

Lássuk csak, mit cselekesznek ez emberek, mekkora bünt követnek el a magyarosítás nagy érdeke szempontjából?

Alig ismerék igaz magyar hazafi szívre meghatóbb örömet, mint ama körülményt, mely szert a német nyelvet beszélő nyugoti bevándoroltak őszinte rokonszenvvel, sőt kivált az izraelita felekezetiek vakbuzgóságig fokozódó lelkesedéssel csatlakoznak hozzánk és megtanulják

nyelvünket. Ennek a gyors, szinte rohamos magyarosodásnak meg van az a bibéje, hogy ez új hazánkfiak sok idegen, németes kifejezést hoznak a társalgási nyelvbe. Hát nekik ezt nagyon, de nagyon szíves készséggel meg lehet bocsátani. De éppen ez okból a magyar irodalomnak sokkal kényesebbnek kellene lennie és kétszeres szigorral kellene őrködni a nyelv szabatosága, tisztasága fölött, mint bármely más nemzetbelinek! Be nem ereszteni még egy zuglapba sem és egyáltalán az egész irodalomból kiebrudalni az oly embert, a ki nem tartja kötelességének mindenekelőtt megtanulni a nyelvet, mielőtt íróvá lesz!

A magyartalanság csak úgy hemzseg társasági és irodalmi nyelvünkben. Például: A bizonyos már szinte ki van küszöbölve, majd mindig biztos-t írnak vagy mondanak helyette. Pedig ez egészen más (Sicher – gewiss.)

Viszont a mi új nyelvszabályozó bölcseink németesnek nyilvánítanak oly szólásokat, melyek nem azok és a melyektől véték volna nyelvünket megfosztani,

Azért, hogy valamely mondás hasonló a némethöz, még nem germanizmus. Meg lehet ismerni ezt arról, hogy a magyar mondás sohasem ellenkezik az észszerűséggel. Ha e helyett világos, természetes, azt mondjuk: ez kézen fekvő dolog, a nem olvasott, az egyszerű magyar ember nem érti meg, mit akarunk ezzel mon-

dani. Pedig ezt hányszor olvassuk nagy lapjaink vezércikkeiben?! Ez határozottan germanizmus. (És liegt auf der Hand.)

Viszont azt tartom, nem németesség a „hogyan néz ki?” Hiszen ez nem észellenes gondolatszöveg. Ellenkezőleg, szinte kissé költői, mert élettelen tárgyról is életet föltételez. Egy házról azt mondani, hogy jó színben van, már sok volna a képtelenségből.

Németes az, a mire népünk eredetileg más kifejezést használ. Például, ha valamit nem értettünk, nem azt kérjük: „hogyan?” – a mint mai budapesti nyelven szokás, hanem: mi? mit? vagy: micsoda? mi a?

Ha csak néhány volna az ilyen ferdeség, hagyján. Néhány szem sörétet ki lehetett szedni még az öreg Vilmos császár arcából is. De lia egész teste végig és át meg át van söréttel löve az embernek, hát belehalhat a műtétbe.

Nyelvünkben már csak úgy rajzik a sok hibás, magyartalan kiejtés. És hasztalan ám, hogy olykor egy-egy lap vagy régi irodalmár megrója e hibákat. Ismételve meg volt már említve az „uralja” igének megfordított értelemben használata; uralja a tájat – helytelen, uralkodik a táj fölött, ez helyes. De hiába. Csak azért is „uralja” írja az az írói nemzedék, mely azt óhajtja és a maga érdekéből igaza van, hogy legyen megengedve minden czédaság, puluttyaság, ne

vegyük komolyan a nyelvet, mert a mint szigor állana be e téren, ha a magyar közönség gyomra végre fölkeverednék e sok emészthetlen zagyvaságra, hát őket egyszerre kihányná a gyomrából és utóvégre kénytelenek lennének tanulmányozni a nyelvet a nép között és alaposan megtanulni.

Ne semmisíthessék meg a nemzet egy nagy kincsét, melyet nem egy óriás szomszédja irigyelhet, mert azon tulajdonságok közé tartozik, melyek a nemzeteket a kevésbé adományozottak szemében az eszményi egyéniségek közé emelik.

Gondolja meg az olvasóközönség, hisz végre ő az úr, a bíró, mi következése lesz e nyelvkórságnak egyrészt magára a magyar népre, másrészt magára a hazai fölbujtogatott nemzetiségekre?

A törzsökös magyar, a kevésbé iskolázott vidéki olvasó, gazda, iparos, a nyelvet legjobban beszélő eleme a nemzetnek, olvasva az előkelő lapok vezércikkeit, tárczáit, sőt immár mondhatjuk az újabb irodalom szépirodalmi, tudományos termékeit is, nem ekkép okoskodhatik természetesen józan eszével: íme, ebben a cikkben rengeteg a tudomány, ismeret, a melynek egy részét alig vagyok képes fölfogni, megérteni. Kétségkívül e cikket oly ember írta, a ki tudományos műveltség dolgában beláthatlan magasságban áll fölöttem. Ha ez a nagy tudományú és szellemdús ember azt hiszi, hogy

ez van helyesebben:  
 civilis matrikulák  
 akceptálható  
 kommissziók  
 garantálják

eksplikálja  
 preciziroztassanak  
 uniformis  
 fiakkeros  
 materia  
 szatiszfakció  
 bicsakolja  
 becsapott  
 megvétele (várnak)  
 történt rajtam  
 karakter  
 megszentelése  
 miről jó  
 annálesz  
 kadó  
 zsúri  
 mi volna belőlünk  
 elüljáróság (!)  
 száj amon  
 lesőhely  
 reménye van rá  
 Bánát  
 cethal-halászat

e helyett:  
 polgári anyakönyvek,  
 elfogadható,  
 megbízások,  
 biztosítsák, jótállást  
 vállaljanak,  
 magyarázza,  
 szabatosíttassanak,  
 egyenruha,  
 bérkocsis,  
 anyag,  
 elégtétel,  
 bikacsolja,  
 rászedett, lefőzött,  
 bevétele,  
 történt velem,  
 jellem,  
 fölszentelése,  
 mire jó,  
 évkönyvek,  
 ajándék,  
 bíróság,  
 mi lenne,  
 elöljáróság,  
 számon,  
 leshely,  
 reménye van hozzá,  
 bánáság,  
 czethalászat,

manóver	hadargás,
„hasonlítanak rá	hasonlítanak hozzá,
instructor	tanító, oktató,
jön rám szembe,	jön velem v. nekem
	szembe,
kaszirosné (!!)	pénztárnoknő,
avanzsálni	előlépni,
bíboros	bibornok
nivo	színvonal,
akarnok (!)	kapaszkodó,
kontesz	grófnő,
okkupált	megszállott,
sanszai (sic!)	esélyei,
szimulálás	tettetés, színlelés,
kupé (vasúti)	rekesz,
garnizon	helyőrség,
haldoklik	haldokol,
tradálni (iskolában)	előadni,
degradálni	lefokozni,
rendőrfő	rendőrfőnök,
évszáz	század,
esztet	észt,
kérdezett reád	kérdezősködött felőled,
sziniptoma	tünet,
muzsika	zene,
impresszió	benyomás,
parfüm	illat,
temperamentum	mérséklet
lokálpatriotizmus	helyi hazafiság,



lesznek dicsőítve	dicsőítenek,
affér	párbajügy v. eset,
beterjeszteni, betartani	előterjeszteni, megtar-
	tani,
seft (!)	üzlet, stb.

stb. ha, ismételjük, a tiszta ősmagyar ilyeneket olvas, nem megtévedhet-e minden csodálatos józan esze daczára és azt hiszi, hogy a tudományban, tanultságban, sőt szellemességben oly magasan fölötte álló tekintélynek lehet igaza a nyelvet illetőleg is, és nem neki?

És akkor visszamegyünk oda, a hol egy félszázad előtt voltunk, midőn a fehérmegyei úri ember is *kanálist* mondott csatorna helyett, kalázlit az ivó pohár helyett. És nem találta csömörletesnek, nem lázadt föl önérzete a katonaságtól a polgári életbe is áthurczolt illetén szavakra: regiment, kompánia, silbak, vakparádé, czakompak, menázsi, kiszuperálás, abriktolás, egzecérozás, stb.

Már megyünk is vissza e gyönyörű állapothoz. A váczai-utczának egy előkelő kirakatában, hogy ezer közül csak egy példát hozzak föl, szép férfiharisnyák kötege fölött e fölirat olvasható: izzadságot szárító *sockni*. (!) Efielen most már „gang und gebe” – de hát hogy is ne? mikor a budapesti német származású polgár a magát legsovínisztábbként viselő lapban üzlet helyett seft-et olvas?! E derék, németből ma-

gyárba ojtott polgár legyen magyarabb az Árpád ivadékánál? A Kálvin hive legyen katolikusabb a pápánál?

És mi hatása lehet e nyelvőrültségnek az idegen, a fölbujtogatott nemzetiségekre? Mit tartson az oly vallásról, melyet éppen a saját papjai tagadnak, csúfolnak meg? Avvagy nem-e az író, a költő, a szónok a nemzeti nyelvnek, művelődésnek valódi terjesztő papja, apostola? Mily iszonyú, lélektanilag megfejthetlen elferdülés, nem érteni meg e hivatás dicsőségét és annak ellenkezőjében gyönyörködni?!

Igaz-e vagy nem, hogy műszaki nyelvünk nincs kifejlesztve és pedig még a legmagyarabb mesterségek terén sem? Csizmadia, szabó, lovasz nem használnak-e francia, angol, német, sőt tót szavakat? A magyar szakácsné meg tud-e főzni egy ebédet, hogy idegen szavakat ne használjon? Hát aztán a többi tudományos szakmák?!

Egyszer már meg volt az erre való törekvés, nevezetesen a derék ügyvédi, birói, orvosi kar szép sikert mutatott már föl. De megesett, a mi természetes, hogy a nagy sietségben egyes hivatlanabb újító valami határozottan rossz, épenséggel magyartalan, erőszakolt, nevetséges műszót ajánlott. Ennek aztán neki-esett a minden áron bölcsnek, szellemesnek, virgoncz élczelőnek tartatni és föltűnni akarók mindig fölös, de különösen a szegényebb észter-

més idején nagyszámú hada és lehurrogatta az egész, igazi nemzeti önérzettől áthatott törekvést.

Pedig azok közt a lehurrogatott új szavak között nem is volt mindegyik oly sületlen, mint egyelőre – szokatlansága, újszerűsége miatt – látszott. Például a Greguss Ágost által gyakran használt, de Beöthy által még gyakrabban gúnyként emlegetett: „szerves egészszé vegyülés” kifejezést egészen jóra valónak, szíves örömet befogadhatóknak tartom. Sokáig gúnyolódtak a *sző-esintan* fölött is. Hát pedig ez ellen is mi kifogást lehet tenni? Azt hiszem, Árpád korabeli magyar is megérthetné. Szabályt hoznak föl, maguk által, fűrt fejjel kigondolt szabályt? Mintha nem a nemzet maga tudná legjobban, mi neki legkedvesebb? Nem az a kérdés, hogyan képződött valamely szó, hanem hogy egyáltalán alkalmas-e a főnnforgó fogalom kifejezésére, hangzása szép-e, magyaros-e, rövid-e? Hiszen éppen az a szó értékesebb, a melynek eredete, képződése kifürkészhetlen. „Gödöllő” mindenesetre szebb, értékesebb, mint „Gida ellő” – a mint valamely agyafűrt szóhámozó kisütötte és közhasználatra ajánlotta.

A föntebb idézett lajstrom\* hibás szavainak gyűjtemény századrésze is alig lehet a most

\* Mily csiif szó ez is! De liât lia valaki föl találna egy jobbat, vajjon elfogadnák-e azok, a kiknek tünet helyett jobban tetszik a szimptoma V És ezek most a nap dicsői, és uralkodói az irodalomban. *V.J.*

irodalmi nyelvünket életében fenyegető undok fekélyeknek. És az idézetek mind olyanok, hogy azok helyességének megítéléséhez sem akadémiai tagság, sem magasabb iskolázottság nem szükséges, mert az igazságot abban még az abc-ét nem tanult, ele egyébként józan észszel megáldott bármely ember is fölismerheti. Éppen ezen szempontból megmagyarázhatlan előttem a közönség türelme és közönye e veszedelemmel szemben. – Mert veszedelem ez, nagy veszedelem éppen azért, mert nem látszik annak, mint a padláson száraz szalma között hagyott égő tapló. Mikor lángra lobban, egyszerre elterjed és nem lehet oltani. A jövő ivadék majd oly nyelvet kap örökbe, melyért nem tud, mert nem lehet lelkesedni. Régi remekírókból tudni fogja, hogy milyen volt e nyelv, és a meglevőtől elmegy a kedve. A mely nyelven nem lehet költeményt írni, az a nyelv nem lehet a művelődés terjesztője. Pedig hát olyan nyelven, mely az üzletet seft-nek, a pénztárnoknőt kaszirosnénak nevezi, nem lehet költeményt írni, de nem is érdemes. Mert az ilyen nemzetnél

„Az ifjú. nem érez, a lyánka nem ért,  
És nincs koszorúja szerelmedért.”

De nem hiszem, hogy a nemzet ezt sokáig tűrni fogja. Idejében föl fog ellene támadni egy egészséges visszahatás, és egyszerre hatalmas el-

lencselekményben, egy csapással véget vet e visszataszító léhaságnak. Ajánlhatnék egy igen gyorsan ható, gyökeres gyógymódot e kórság ellen. Az előfizető közönség minden oly lapot, könyvet, melyben a főntebb idézett gyalázatos szavak és korcs szólamok özönét találja, a hol az idegen szavak használatát sem a jellemzés, sem a bohózat vagy a gúny szempontja nem követeli, szóval, a hol az idegen szavakat előszeretettel és minden ok nélkül tolják föl, az ilyen munkát keresztükötés alatt küldjön vissza a kiadónak.

Nem volt még eddig ennél jogosabb és gyorsabban ható rögtönítelő bíróság vagy ostromállapot e hazában, – pedig eleget láttunk belőle eddig, – mint ez lenne, ha a hazafias magyar közönség egy pillanatban egyet gondolna és egyet értene egy ily önként magától keletkező cselekmény elkövetésében. Hiszen az igazság itt oly fényes, kétségtelen, hogy maholnap az utczai kövek jajdulnak föl, ha a közönség még tovább is tűr és hallgat . . .

## II.

A (névmagyarosítás divatja hazánknak szinte egyetlen, sehol másutt legalább ily mérvben elő nem forduló és igen öröndetes, kedvező jelentőségű közéleti áramlata. Szám szerint talán megnövekedést is mutat a félszázad előttihez képest, de minőségében már vannak újabb tünetei, melyek a régi erős nemzeti érzés beteges gyöngülésére vallanak.

A nemzeti érzés oly kényes, szűzies valami, hogy nem tűr semmi keveréket, mint a tokaji aszú, mert nem létez az összes anyagok közt olyan elem, mely nemességével versenyezhetne és e szerint meg ne rontaná, ha belélegegyedik.

Egészen és határozottan csak egy nemzetiséghez lehet tartozni.

Szokjuk mondani, hogy nincs osztrák nemzetiség. Szoros értelemben nincs. Mindazáltal bizonyos, hogy ez az elnevezés a monarchia egyetlen más nemzetiségére sem oly veszedelmes je-

lentésű, mint reánk. Tudniillik, van tényleg osztrák lengyel, a mint van orosz (országi) lengyel, és ha volna egy teljesen független Lengyelország, hát volna tiszta szabad, vagyis anyalengyel. A minthogy van osztrák-szláv, és van igazi szabad szláv – orosz, szerb, montenegrói – van osztrák-német, és van igazi nagy németország német. Magyarország azonban nincs több sehol, tehát ennek az egynek nem szabad más-sal keveredni, mert ha ez sem . tiszta szűz magyar, akkor hol az igazi, keveretlen anyamagyarország?

A kik a kiegyezést változatlanul fönntartandónak vélik, mindenekelőtt a hatalom kezelőinek, legfőbb érdekükben állana minden cselekményükben, a melyekben tudniillik *lehet* – úgy eljárni, hogy ne merüljenek föl tünetek, melyekből a jelen alapot ostromló ellenzék a nemzeti önérzet aggasztó sülyedésére következethessen.

Ismételjük, a melyekben *leltet* és ezt *annál inkább*, mert hiszen azt e közjogi alap megalkotói sem tagadhatják, hogy biz e kissé hézagoss, szűk alapon éppenséggel a legkívánatosabb,, legértékesebb intézmények *nem* létesíthetők.

Tehát nem tenni meg itt, a mi lehető, sokkal nagyobb mulasztás, mint másutt. Ez már itt hazaellenes vétség. Boldogabb hazákban még nem főben járó bűn, ha – pretor minima non curat. –

Kerülni kellene tehát egyebek között olyan határozmányokat, melyek a nemzeti önérzet hőfokának hanyatlásáról tanúskodnak.

Könnyebb a tengeri viharról költői leírásban fogalmat szerezni szárazföldi patkányoknak, mint megértetni a nemzeti önérzet valódi, kellő hőfokú minőségét azokkal, a kikben ez hiányzik. Mennyi időbe került e század második felében egy egész csoport óriási lángelmének, míg az elaludt önérzetet újra fölkellették? Hát annyira volnánk már, mint az oly alélt nagy beteg, a kinek életét csak folytonos beföcskendezésekkel lehet még nyújtani? És hagyján, ha a Kossuth-Petőfi. és vele rokon lángészivadék állandó, ki nem fogyó, örökös folytonosságára számíthatnánk L De ki nem tudja, hogy ilyenek csak századok, félezredévek alatt születnek a legszellemesebb fajok között is?!

Éppen azért komoly a veszély, ha ez fogyatkozóban van.

Pedig hogy úgy van, annak egyebek közt egyik legfőbb bizonyosága az irodalmi, parlamenti és ezzel együtt természetesen a társalgási nyelvnek visszaesése előbbi zagyva idegenszerűségébe.

És ez önelfeledkezés másban, egyéb tényekben is nyilvánul.

És épen a legveszedelmesebb módon és alakban. Mert az ma még épen nem volna veszedelmes, ha valaki azzal állana elő, hogy le-



gyünk osztrákok, azzal érvelve, hogy hisz az osztrákság nem jelent nemzetet, ez csak földrajzi, politikai fogalom. Nevezzük magunkat osztráknak – keletbirodalmiaknak – ah, ezt az indítványt azonnal leöntenék a lobogó hazámulás vádjának égő vitrioljával és elvetélten jönne a világra ily korai szörnyeszmé.

De lassan, csöndesen – a hogy éneкли Fra Diavolo – qui va piano, va sano – fokról-fokra – mindig beljebb, beljebb menni a luga-sba – ez már veszedelmes dolog, a mint némely föl se vett vagy kicsinyelt tények nálunk már tanúsítják is.

Előbb csak szegénynyé, aztán katolikussá, végre osztrákká tenni a magyart, ez volt egy régebbi konzervatív államférfi (ha jól tudom, Kollonies érsek) terve, és bizony-bizony csak épen az örvény szélén vette észre magát a nemzet, hogy nem sikerült a pokoli terv.

Mindjárt egyenesen nem leszünk osztrákok. De osztrák-magyarok? Ez talán nem veszedelmes? És nem vagyunk-e már azok, vagy legalább az úton, mely oda vezet?

Igen bizony, már van tágabb és szűkebb hazánk. Legalább már emlegetjük. Tehát meg van már a fogalma. És vannak már újsütetű neme-seink, főuraink, a kik névszerint is, alakilag, bevallottan – osztrák-magyarok.

Azok a derék urak, a kik német nevük

mellé *egy* magyar előnevet szereznek és lesznek Temesi Reitter és több ilyeténféle.

Azt felelik rá az efféle sanda hazafiság védői, hogy *ej* mit? ezek csak egyesek érzületének nyilvánulásai, ez még nem jelenti a nemzeti szellem közömbösségét.

Nem-e? Hát vajjon hol adja jelét – bár legkönnyebben kifejezhető jelét – a nemzet az efféle kétkulacsosság fölötti fölháborodásának? Csinált-e macskazenét az ifjúság az illetőnek? Avagy megtörtént-e a legkevesebb: fölszólt-e egyhangúlag a napisajtó e felemás, e „ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes” magyarság ellen? e fából vaskarikaság, az hogy ez igen átlátszó, abbeli számítás ellen, mely szerint az illető most magyar, az hogy nem is, csak osztrák-magyar, de ha szorul a kapcza, hát akkor egészen német lesz, német nevére hivatkozik?

Nemcsak egyhangúlag, de különleg elvértve sem tiltakozik legtöbb esetben egyetlen magyar lap sem, de sőt leggyakoribb az, hogy legalább egyik politikai párt összes közlönyei hozsannát zengedeznek az új nemes elé; a polgárok pedig küldöttségileg üdvözlík és örömlket tolmácsolják a büszke kitüntetett előtt, a miért ós a kinek már most ezentúl joga lesz őket, mint alatt maradtakat lenézni, társaságukat elkerülni.

*Ej* mit, név, név; ez nem teszi meg, ez nem

lényege a hazafiságnak, védekeznek a mostan uralkodó gigerlis léhaság, a tág fogalmak és tág lelkiismeretek emberei. Ugyan úgy-e? Hát ha a név oly semmiség, miért áldoz egy nemesi előnévéért olyik ilyen kapaszkodó 20-30 ezer forintot?

Nem igaz, hogy a név oly pöhölykönnyű dolog. Roppant sok függ a szép, jóhangzású névtől. Ha Bonaparte Napóleonnak például Poschpischil a családi neve, azt hiszem, soha sem vitte volna föllebb az őrmesterségnél. Avagy egyáltalán nem is lett volna belőle francia katona, hanem talán eljött volna Ausztriába és lett volna belőle gazdag sörgyáros, vagy talán Grillparzernek egy vetélytársa az európai nyelvek kificzámításában.

Csak hitvány, lelketlen, önző léhaság tartja üres, kongó szóvirágnak, hogy az igazi hazafi kész a hazájáért életét áldozni. Már tudniillik mikor a remegő haza – patriae trepidantis imago – komoly veszélyben kéri, mint 1848-49-ben. Bizony a honvéd legénység százazrei nem a nyolcz krajczár napi zsoldért mentek a csataterre meghalni.

De hát aztán micsoda hazafiság az olyan, mely még idegen nevét, notabene: nem is történeti nagy, de teljesen ismeretlen (obscurus) nevét sem képes letenni a haza oltárára? A kinek az idegen német, vagy szláv hangzású név

drágább, kedvesebb a magyar hazánál? De a melytől a magyar nemességet egy magyar előnévvel még is elfogadja? Európai néptársaink, legkiváltképpen a német, világhírű embereinket szeretik tőlünk eltagadni és ez sikerül nekik, ha az illetőnek német neve van, vagy például olyan kétértelmű, mint Liszt Ferenczé, a kinek neve mást jelent németben és magyarban, de mindkettő sajátjának vallhatja. Petőfit azonban se francia, se német még ki se tudja jól mondani, tehát nem vehetik el tőlünk. Hát nem szerencse, hogy idejében gondoskodott a Petrovics névnek Petőfire változtatásáról?

Vámbéryt se vitathatják el tőlünk. Mert a magyar név oh valami eredeti és minden egyéb nyelvtől elütő, hogy áttörhetlen akadályát képezi az eltulajdonításnak.

Bezzeg európai hírű nagy tudósunkat: Schwarz Gyulát német nevével fogva, minden tüzes magyarsága daczára, már könnyű szerrel, kardcsapás nélkül bekebelezik. És ez annál sajnálatosabb, mert éppen nagy tudósokban vagyunk legkevésbé gazdagok.

A nemességért vagy főrendiségért folyó idegen nevű nábobok meggondolhatnák, hogy hátha valamely legközelebbi hajtásuk egy Hunyady vagy Mátyás szerepét kapja Magyarországon?

Avagy lehetetlennek tartják, hogy vérükből

egy ilyen nagy belső világosságú nevezetesség származhassék?

A hazánkbeli idegen eredetű elemek között legtöbb őszinte hajlammal csatlakozik hozzánk a német és mindenekfölött az izraelita felekezetű külföldi származék. Ez utóbbiak már azért is, mert nekik külön egy másik anyahazájuk nincs is; – a hol megtelepednek és végleg meghonosodnak, velük született ótestamentomi vakbuzgóságuk átmegy új hazafiságuk érzületébe is. Ez a szellemes, hővérű faj semmiben se szereti a középszerűt, a mindennapit; nagyratörő, dicsvágyó és ennél fogva nemzeti önérzetében is sok a fellengős. Ez nyilatkozik abban is, hogy szeretik a nagy magyar történeti neveket fölvenni (Kont, Kéve, Szabolcs, Rákóczi stb.) és mivel közöttük a szélesebb látkörűek tudják, tapasztalják, hogy Anglián, Franciaországon kívül sehol hasonló fogadtatásban, mint nálunk, nem részesülnek, annál fogva ők épp itt nálunk legjobban átérezhetik az ihletett költő fohászatát, mely szerint a nagyvilágon e kívül igazán nincsen számukra jobb hely.

A jó fogadtatásnak pedig részünkről is megvan az erős oka abban az igen helyes gyakorlati felfogásban, mely szerint az államhatalom, az uralom versenyének mérlegén, az idegen, ellenséges nemzetiségek serpenyőjével szemben ők képezik döntő részét ama nehezeknek, mely a

magyarság súlyát annyira megnöveli, hogy amazokat fölbillenti.

A zsidóság a szabadelvűségnek, a korszerű polgáriasságnak, egyenlőségnek is leghívebb, mert legtermészetesebb, leghatározottabb harczosa mindenütt az egész világon. Az igazi demokrácia, a tiszta szabadelvűség pedig olyan-nyira egyazonos, összenőtt ikertulajdonság a magyar hazafisággal, a helyes nemzeti politikával, hogy legalább addig, míg a kapocs Ausztriával el nem szakad és magunkra nem maradunk, a szabadelvűség a magyar hazafiságnak esalhatlan ismérve, mellőzhetlen föltétele. Ennek egyik bizonyága az, hogy azok nem vetik el idegen hangzású neveiket, a kik nemesítés, főrangusítás folytán az arisztokráciához közelednek.

Az igazi hazaszeretet soha sem éri be hazája nagyságával, dicsőségével. A nemzeti érzés vágyódása határtalan. A megállapodás ebben már a halált jelenti. Angol, francia, német azon ábrándban élnek, hogy az ő nyelvük lesz a világnyelve. Mire becsüljük azok hazafiságát, a kik, midőn a haza „nemes” fiai közé sorozza őket, nem tartják érdemesnek nevüket megmagyarosítani?

A nemzeti önérzet fogyatkozására vall az is, hogy ma már írók, színészek, művészek megtartják idegen nevüket, melyek idegenségük mellett

még igen kellemetlen – magyar fülben szinte neveltség – hangzásúak.

Egy szó 'mint száz, talán nem túlságosan szerénytelen a kívánság, hogy az engedélyező hatóság ne adjon nemesi levelet annak, a ki nevét nem akarja megmagyarosítani. Legalább hivatalból nem kellene előmozdítani oly cselekményt, melyben a nemzeti önérzetnek fogyatkozása nyilvánul, fogyatkozása közvetlen a 48 előtti állapothoz képest is, holott mai napság az önrendelkezésnek hasonlíthatlanul nagyobb mértékét bírjuk.

De bizonyos az, hogy hiba van a jelen alap czímezésében is, és ezt a hibát jó volna mielőbb helyrehozni, mert minél később, annál közelebb járunk vele a Sybilla-könyvek példájabeli eset ismétlődéséhez. Kár volt az „és” szócskával fukarkodni a kiegyezés megkötésekor. Lám, a legkényesebb tényező, a hadsereg, két évtized múlva is végre bevette ez oly sokáig rettegett két betűt. Sőt bevette legújában a külügyminiszter is., És igen jól tette, debuisset pridem: de nem való szent igaz-e, hogy a monarchia elnevezésében még sokkal szükségesebb és észszerűbb is lett volna az „és” mint a hadseregnél? Mert a hadsereg, a közös hadsereg, ez valóban csak egy; az állam: Ausztria és Magyarország pedig tényleg *kettővé* lett 1867-ben. A közös hadsereg, igaz, hogy most már név-

szerint császári és királyi is, tehát rá is illik a császári és királyi megjelölés. De a közös hadseregben és minden egyes katonájában együtt van a császári és a királyi minőség, valamint az uralkodó személyében is együtt van a császár és a király. Ausztria és Magyarország azonban már *két külön* állam és az „Ausztria-Magyarország” oly értelmetlen elnevezés, mint ha valamely tárgyra azt mondanók, hogy az hidegmeleg, fehérfekete, vagy szögletesgömbölyű. Épp azért valami hamisat fejez ki az osztrák-magyar elnevezés, valami lehetlenséget, tehát hazug és erkölcstelen. Tudniillik: a míg a monarchiának német jellege van, addig az osztrák szó németet jelent, ilyennek tartja a világ századok óta. Már pedig német is, magyar is, egy azon ember nem lehet. A monarchiában ez idő szerint a német nemzetiség vétezik legkevesebbet nemzete ellen, ha magát osztráknak nevezi, mert ez elnevezés alatt ő a saját német fajának több százados felsőbbségét érti a monarchia többi népei fölött.

De a mi államférfiaink, még a legnagyobbak is, ha valami cselekményben szerencsések is, az irányban, a fogalmazásban rendszeren hibáznak. Az író, költőt mélységesen lenézik, és soha sem kérdezik meg, ha valami okmányt, törvényt szövegezni kell. Aztán az a büntetésük, hogy utóbb ország-világ nyilvánossága előtt végre is kénytelenek az író véleményét elfogadni. Re-



mélhetőleg így járnak a monarchia elnevezésével is, és kívánatos is, hogy ez megtörténjék, mielőtt az „osztrák-magyar” elnevezés a tiszta magyar önérzet vérébe menne át és azt végleg megrontaná.

### III.

A névnek nem csupán magyarsága, de annak helyessége, szép hangzása is kívánatos. Imént hivatkoztam a világtörténelem legfényesebb alakjára, a kinek nevét költő sem választhatta volna meg illőbben. (Bonaparte Napoleon!)

De nem különös-e, nem késztet-e valamely oki összefüggés föltevésére ama körülmény, mely szerint nemcsak a nagy emberek, de maguk amanépek, országok, városok nevei, melyek a földön, a történetben a nagyság, dicsőség csúcsvonaláig emelkedtek, rendesen mind megfelelően szép vagy fönséges hangzásnak. Lehetséges volna-e a francziák fővárosának, az előkelő modor, az úri divat, a finom ízlés elismert mesterének, Parisnak szebb7 kifejezőbb nevet adni? London nem megfelelő-e a nagy nemzet komoly, tömör, nehézkes nagyságának? És Róma, a hajdani, az örök Róma!

Fájdalommal gondolok a mi bájos, tagadhatlanul nagy jövőjű fővárosunk szerencsétlen

nevére! Ezelőtt egy félszázaddal még el lehetett volna keresztelni szebb névre. Most már késő. Ámbár ki tudja? Nem fogjuk-e magának Európának szíves beleegyezésével elkeresztelni a majdan netalán központtá lett nagy várost?

De legalább okulnánk e példából. Az új nevek, megválasztásánál lennének tekintettel nemcsak a jó magyarságra, de a külföldiek gyarló, szánalmas nyelvképességére. Hiszen ezek e tekintetben hozánk képest valóságos nyomorékok! A legközönségesebb, szinte nyugoteurópaiasan hangzó magyar nevet mily kinnal, elferdítve ejtik ki! Egy lelkes németnek, a ki rajongott a magyarságért, húszszor mondtam elő e nevet: Bethlen Gábor, és még mindig valami asszonyos lágysággal, gyermekes pöszeséggel ejtette ki. Hát azután hogyan kívánjuk, hogy megtanuljon például olyan nevet, melyet ki se tudnak írni: Gyertyánliget?

És akkurate éppen fürdőhelynek adnak nálunk ilyen nevet. A hol pedig a keresztapák között ott volt egy régi író is, a ki még tud magyarul. De bizonynyal nem kérdezték, vagy ha szólt, rá se hederítettek.

És a történeti nagyságok: Caesar, Attila, Hannibal, Árpád, Tamerlan, Hunyady, Mahomet, Marins, Danton, Marat és a többi? Mind olyan méltóságos, fölséges hangzásúak. Képzelmű-e, hogy Rákóczi Ferencz megcsinálta volna a nyolcz éves háborút – Csipak vagy Hozenträger névvel?

Esetleg nemzetközi jelentőségre vergődhető,, a világ országútjába eső tárgy elnevezésénél egyesíteni kell, mert lehet, a magyarságot a külföldiek fanyelvének csecsemőszerű gyámoltalanságára való tekintettel.

Csak példakép legyen említve, hogy számos magyar név úgy hangzik, miszerint akár francia<sub>T</sub> angol, német, vagy spanyol is könnyen kimondhatja. Verő, Lator, Varró, Forró, Aba, egészen az egyetemes világnyelvbe illő hangzásnak.

Mindig szellemszegénységre vagy a nemzeti, önérzet álmoságára, alantabb fokára vall, ha bármely nemzet nem saját nyelvén nevez a saját hatalma körébe vagy birtokába tartozó tárgyat. Igen; az igazi büszke, az önálló műveltséggel vezérszűzre vágyó nemzet még idegen tárgyaknak is a maga nyelvén külön nevet ad. Lám az egykor még kevésbé önérzetes, de a harcosmagyar háta mögött korábban művelődött német hogy szerette a mi magyar hazánk helyneveit elnémetesíteni? Stuhveissenburg, Pressburg, Raab, Odenburg, Maria Theresiopel, Vaitzen, Komorn és száz meg száz – az hogy – horrendum dictu! – ezernyi magyar helynevet hogy elnémetesített? Hát hiszen, mikor Wient Bécsnek elneveztük, akkor még bennünk is lehetett egy kis adag nemzeti önérzet. És vajjon nem nevezhetnők-e New-York-ot Új-Yorknak akár azonnal térképeinken, könyveinkben, hírlapjainkban, ha

pedig oda levelet írunk, az Új-York mellé zárjelben kiírhatnók New-York-ot, miután a kézbesítéssel baj lehetne. Talán lesz idő, mikor New-York betanulná, hogy a mi Új-Yorkunk az ő városát jelenti, ha ugyan még ma korai volna ezt kívánnunk.

Még akkor helyén volt a magyar szívünk, mikor Leipzigit Lipcsének, Breslaut Boroszlónak, Neapolit Nápolynak, Venecziát Velenczének stb. elneveztük. – Elvégre csak egyszer kell megírni akár a new-yorki postának is, hogy Új-York – New-York és megy a dolog, a mint hiszem, hogy a íonőbbiekben is előbbutóbb betanulják a magyar nevet.

Különben aztán mi is megengedhetnek talán azt a szabadságot, a mit mi, tagadhatlanul ez idő szerint nem világuralmat gyakorló nép, magunknak veszünk, engedjük meg ugyanezt a világ elsőrendű népeinek, sőt a legkisebbeknek is. Ha mi Bécset írunk magyar szövegben, magyar beszédben Wien helyett, hát nincs miért fölöttébb megbotránkoznunk a németen, ha ő Raabot ír Győr helyett, Pressburgot Pozsony helyett. Legalább egyelőre, míg Európa földrajza valami gyökeresen részünkre kedvezőleg át nem alakul.

Ezen elmélet alapján tartom helytelennek azt a fölfogást, mely már a gyakorlatban is kezd érvényesülni, tudniillik, hogy idegen neveket

magyar helyesírással fejezzünk ki, illetőleg teljesen átmagyarosítjuk.

Hiszen az a francia, angol szó a maga helyesírása szerint, mint idézet, mint vendég, megjárja, mert az idegen, francia vagy angol helyesírással jelezve, ez nem magyar szó; de azt mondani: Hapták, Biktájk, zsúr, rezon, stb. annyi, mint ezeket jó magyar szavaknak elfogadni; – annyi, mint, követem, beleköpní à közöslevesbe, hogy a kényesebb gyomrú ne ehessek belőle.

Aztán pláne a tulajdonneveket, hogy minden nemzet a maga helyesírása szerint jelölje?!

Hát a francia miért nem ír Kochchoute-ot, Gheurghey-t, Weureuchmarthy-t? Mert először nem is tudja, hogy magyarul e nevek hogyan mondatnak ki. És az angol? Az meg egyáltalán képzelhetlen, mikép kellene kiírnia, hogy Deákat mondhasson ki. És ugyan mi haszna lenne belőle nyelvünknek, szépülne, vagy rútulna, ha Junot helyett Zsünó-t, Laroche-Jaquelin helyett Laroszsakelén-t írnánk?

Itt nincs más megoldás, úgy ránk, mint az egész külföldre nézve, mint meghagyni e történelmi s egyáltalán lefordíthatlan tulajdonneveket a maguk nemzeti eredetiségében és egyszer-egyszer, hébe-hóba a gyöngébbek kedvéért zárjelben megjegyezni, hogy hogyan kell azokat ki-mondani?

De így van az, ha magyar nyelvet akar ta-

nítani, a ki nem tud magyarul, nem tudhat, mert ezt még Shakespeare sem szophatná az ujjából, ő sem tanulhatná meg önmagától, csak ha tiszta magyarok közt nevedik fel. A csizmadiaság-bizonynyal nem kivan lángészt, de egy Kossuth lángesze sem elég arra, hogy magától egyszerre kitalálja, hogyan kell csizmát varrni?

És így van az, ha valaki szépészetet akar tanítani és a természetfői nem nyert egy maku-lányi szépérzékét. Mert a ki azt nem érzi, nem látja, hogy ha például Satót írok Chateau helyett, Zsüno-t Junot helyett, zsamó-t jamais helyett, hogy ez francia szemben is, magyar szemben is oly ocsmánynak látszik, mintha például csárdást járna a francia ember földig érő postakocsis frakkban, félméteres hengerkalapban és kánkánt járna egy öreg csikós gazda, bőújjas ingben, rojtos gatyában. – A ki ezt nem érzi, nem fogja fel, az lehet igen ügyes vigécz, bankár, szerencsés pénzüzér, tőzsdeügynök, börtönőr, vagy hódító hadvezér, de az adományokból, melyekkel a művészt, a költőt felruházza a természet, nincs benne egy mákszemnyi sem.

A költészet, művészet a műveltség koronája, tetőpontja. A műveltség, a szellemesség magas fokának egyik legbiztosabb mérője: a nyelv eredetisége, a szavak bősége, minden legapróbbra hasogatott fogalom árnyalatnak saját külön műszóval való megjelölése. Mint irigylem ezért a

franciát, angolt, olaszt! Bezzeg nem vesz be ezek szája semmi idegent! És nem jönnek zavarba, ha egy városnegyednek, vagy új fürdőhelynek nevet kell adni. A mi nyárspolgáraink azonnal a kalendáriumhoz folyamodnak. Ferencz-, Lipót-, József-, Erzsébet-, Terézváros! Balatonfüred, Tátrafüred, raajd mindennap egy újabb Füred. Több nem telik a mai nemzedék képzeletéből. Ezután már nem kell a magyar czég, czímer, vagy meghatározás; nincs már szálloda, szatócs, fűszeres, dohányáruda – van Hotel, grájzler, kaufmann, trafik – és van Orient, Continental, Imperial, Etablissement, Entreprise, Concert, Matinée, Soirée, receptió és a többi – egész a végtelenig.

A végtelenig – a halálig? Mert hát ha az „elfogadás” nem jó, a helyett reczepcziót kell mondani; ha az idegen rút nekünk jobban tetszik, mint a szép magyar; – ha elvesztettük önbecsülésünk minden mértékét, hát miért beszéljünk egy kevert korcs – miért ne egy tiszta, egészen idegen nyelvet? Elvégre az észszerűség törvénye uralkodik a világon, egyes emberek megtévelyedhetnek, de a természet maga megmarad változatlan örök törvényei mellett.

Csodálatos, lélektanilag megfejthetlennek tetsző eltévelyedések! Egyfelől rohamot intézni ama követelés érvényesítése mellett, hogy a német szövegben is magyar nevet írjanak a századok óta, sőt eleink idejövetele óta használt német



tulajdonnév helyett, és másfelől ugyanezen túlbuzgó magyarok tetszelegnek, kéjelegnek a magyar szöveg közé szőtt idegen szavak özönében, oly fogalmak kifejezésére alkalmazva, melyekre nyelvünkben meg van az ős eredeti, törzsökös, az idegennél sokkal szebb, sőt olykor még szabatosabb elnevezés!

Ha a magyar szövegben így írom; elmentem Leipzigba – helytelennek kell találnunk: mert e város neve magyarul Lipcse; – hát e példa eligazíthat bennünket arra nézve, vajjon helyes-e, ha a német azt írná: ich war in Győr, oder Bécs – holott van rá igen megszokott régi német neve.

De hagyján a hazafiérzület bármi messze távozása a józan értelemtől, a tapintat, ildomhelyes mértékétől. Ez a kisebb hiba mégis; a legnagyobb a nemzeti öntudatnak, az önérzetnek halálos aléltsága. Egy szót se tennék a miatt, hogy sovínisztaságban utazó ügynökeink a német szövegbe is Bécset, Győrt követelnek.

Még szinte örülnék a telivér nemzeti érzület ez idegen földre kiáradó duzzadásának, ha tudnám, látnám, hogy ez érzés őszinte, igazi és nem üzér számítás szélhámos tettetése! De hogyan higgyen ép gondolkozású ember, igaz magyar hazafi ez érzés őszinteségében, midőn ugyanazon toll, mely a német szövegbe is Győrt, Fehérvárt követel; magyar előadásban, hírlapban, könyv-

ben, szépirodalmi művekben le tudja írni éveken át, sőt még címnek használja ezt az undok szót: *poszkiszli!* Már szinte meghonosította, több száz, azaz hogy *több ezer hasonlóval* egyetemben í

Mily szerencse, hogy a szapora, a száz milliányi szlávság sem nyelvében, sem jellemében, sem alakjában, külső megjelenésében nem bir ama vonzó adományokkal, melyek őt a mások szemében eszménynek tüntetnék föl és könnyű hódításra képesítenék!

Le ridicule tue. Ez a szapora faj, mint tamerlani bivalycsorda, előzőnlheti a világot – átfuthat rajta, mint hajófedélzeten egy viharhullám, de bálványa, vezére, eszménye soha sem lehet a világnak az a faj, melynek nyelvében pocskáj”, csekáj, poczem szavak, egy Ristori vagy Rachel legfenségesebb drámai jelenetét menten tönkre tehetnék és harsogó hahotába fojtanak.

Mi pedig bírnak egy parancsolásra termett uralkodói szájba illő hatalmas nyelvvel, és mint a vad indián, a ki hitvány üvegdarabért becseréli a drága gyémántot, remek magyar szavak helyett förtelmes idegenekkel akarunk pompázni!

Ismétlem, egyik fokmérője a nemzetek szeleme erejének, műveltségük színvonala magasságának az, hogy a műveltebb nép a fogalmakat szétszedi kisebb gerezdekre és azokat jelentőségük különbözőségéhez képest külön névvel ruházza föl. „Qui bene distingvit, bene docet.” Mi-

nél több az ily fogalom-árnyalat, ily megkülönböztetés valamely nyelvben, annál kétségteletlenebb ama nép műveltségének fölénye a többiek fölött, a melyek ez elnevezéseket tőlük átveszik s ezzel önként fejezik ki szellemi meghódoltságukat amazok előtt, midőn egyszersmind önértékük alantabb fokáról is tesznek tanúbizonyságot. A mi különben természetes, mert érthetetlen és visszataszítóbb az, ha valaki egyfelől nem szégyenli, hogy koldulásból vagy lopásból él, azonban fennhordja fejét és hasonló tisztességben akar részesülni a jellemes emberekkel, a kik a maguk szerzeményéből élnek.

A kik e kérdés fontosságát be nem látják, gondolják meg, mi jelentősége van a nyelv eredetiségének, kifejeltségének?

Arról van szó, vajjon meg van-e *nemzetünk szellemében a hivatottság arra, hogy egy merőben eredeti, ellenállhatatlanul vonzó, sajátos magyar nemzeti kultúrát teremtve, meghódítsa azzal a körülötte és vele élő összes idegen fajokat és azokat fölszíva magába, elég erőssé válják Európa e pontján lételet biztosítani?*

Első föladat, hogy saját nyelvünk legyen csábítóan kellemes, hangzatos és képességgel bírjon az összes tudományos szakmák és a gyakorlati élet minden ismereteinek, tárgyainak kifejezésére.

Hogy különben szellemes, kiválóan tehetsé-

ges embereknek lehetnek hóbortjaik, tévedhetnek még saját mesterségükben is, de kivált, ha valódi hivatásukon kívül oly szakmákban erőködnek kitűnni, melyekre épen legkevésbé képesek: arra elég példát tudunk hazánk és a külföld életéből.

Gladstone a „nagy öreg” az örültség peremén szédeleg, midőn Írországot önállósítani akarja, nem látva, hogy ezzel tönkreteszi Anglia világhatalmát. Magyar- és Horvátország példájára hivatkozik, nem látva az óriási különbséget, a mi a *kénytelenség* nyomása között van e két esetben. Hol van az az Ausztria, mely Angliát kényszerítene Írország föladására? Hogy súlyos volt Ausztria nyomása, némelyek szerint leküzdése lehetetlen, azt állítják, a kik az alkut megkötötték. De sokan vannak, a kik azt hiszik, hogy Horvátország kieresztése a régebbi 800 éves kapocsból – nagy hiba, a gyávaság bűne volt.

Emlékszünk sajnos esetekre, hogy nagytehetségű írók, művészek nem is éppen aggkorukban, mint agylágyult hülyék végezték be életüket.

Az irodalmi nyelvünkben egy idő ragályszerűleg terjedő kórság oly csodálatosnak tűnik föl előttem, hogy gyakran elmerülök ezen, a természet rendes törvényeit arczul verő, érthetlen ellenmondásnak látszó tünemény lélektani okainak találgatásába. Hogy mint lehet valaki többékevésbé szellemes vezérczikk- tárcza- vagy tudo-

mányos szakíró vagy éppen szépirodalmár, és a saját mesterségében, a nyelv kezelésében miként eshetik oly tévedésekbe, melyeken egy reálisok-lai növendék is megbotránkozhatok?!

Kutatom részint a nyilvánosság embereinél közös tulajdonság, a föltűnni vágyás szertelenebb mérvében, a saját elmeszülöttje majom szerű szeretetében, mely hibától jobbadán csak a nagy, általános lángelmék mentek, a kik nem tartózkodnak tévedéseiket és az előttük ismeretlen szakmákban való járatlanságukat tüntetőleg bevallani. De a középszerű vagy éppen azon aluli tehetség, ha kivált fékezhetlen hiúság hizlalja pukkadással fenyegető önteltségét? Ah, ezek az igazi kérlelhetlen „rechthaber”-ek! Elsőrendű lángelme, a legnagyobb – az lesz Gothe- vagy Heine-féle költő; ha erre nem képes, lesz belőle hadvezér, lesz államférfi, diplomata, ügyvéd, szónok, pártvezér, orvos, tanár, és így tovább lefelé; a szavak egérfarkaival bíbelődő nyelvész már csak a középszerűn jóval alul álló tehetségekből kerül ki. És utóbb egészen belezavarodnak e szürke, száraz elméletek tévegébe.

Nem csekély fokú rémület fog el, arra gondolva, hogy e rettenetes haddal még nyilvános vitába keveredem! Ezzel a haddal, mely észszerűbbnek, magyarosabbnak találja telegrafálni, fotografálni, blamálni, protezsálni, szanálni, mint sürgönyözni, fényképezni stb.; mely midőn

magyarabbnak akar *látszani* Árpádnál. Kossuthnál és időnkint megereszt egy „hunczut a német” szöveget, mindamellett csak úgy fürdik a svindler, seft, auzlág, anslág s egyéb a maguk nyelvén helyes, de nyelvünkön magyar fülben boszantóan czudarul hangzó idegen szavak undok habarékjában, mint egy jól hizott mangolicza a possadó mocsárban!

Vitázni emberekkel, a kik a még növésben levő, kora legény korát élő, de hatalmas óriássá fejlődéssel biztató magyar nyelvnek kezeit, lábait le akarják vagdalni, mint nyegle, lelketlen orvosok, a kik egy kórház ingyenes beteg szegényén akarják gyakorolni, kipróbálni rosszul tanult, meg nem értett elméleteiket, nem törődve azzal, hogy annak az elvagdolásokra semmi szüksége. Avagy nem ugyanaz-e az eset, midőn ez emberek azokat a szóvégződéseket, azon alakzatokat, melyeken át újabb műszavak kinyújthatnák csigabiga szarvacskáikat, minők az oda, nok, nők, ár, ér, ász, ész, ar, or, stb. levagdossák nyelvünk törzséről, hogy teljesen magával tehetlen nyomorék legyen és ebben a műtétben utóbb elvérezzen?

Azokkal, a kik sok más egyéb veszettség között azt az újítást is erőszakolják, mely szerint nem gróf Károlyi István titkos tanácsosim, hanem Károlyi Istvánné grófné titkos tanácsosa irandó?

Ha ez az eredeti népnyelv szerint így volna helyes, még akkor is azt mondanám, tegyük azt, a mi észszerűbb, jobb, a miben együtt maradhatunk Európával. És a mit már ezer év óta megszoktunk, elfogadtunk. A mi hogy másként legyen ezentúl, arra abszolúte semmi egyéb ok, mint hogy néhány „halhatatlan” magasb hülye ezt így akarja.

Mert igaz, hogy a néptől kell tanulnunk a nyelvet, mivel ő beszéli azt legtökéletesebben, ő annak a kútforrása, de az ő nyelve sem hibátlan. Szabad, sőt *kell* a népnek és tudományos képzettségnek egymást helyreigazítani. Éppen az alföld kellő közepén dívó „adjék, vegyék, lau, tollú” (ló, toll helyett) hibás szavak. De a hol a népnek van igaza, a hol az ő kifejezése a szebb, jobb, hát ott minek egy ezredéve megszokott alakot elvetni?

De nem is igaz, hogy a nép nyelve ellenzi a rangcímnek a családnév elé tételét. Mert nincs az egész nyelvben általános, kivétel nélküli szabály. Egyben így másban úgy, amint könnyebb, . tetszetősb. Az alföld nagyobb városaiban, a hol sok egyforma nevű ember él, öt-hat előnevet is tesznek a családnév elé. Például ezelőtt negyven évvel hallottam még Kiskun-Halason (vagy Majsán – az egyre megy) ilyen nevet: Isztronga, liklábu, csürkös, monori Kis István. És ezzel több ehhez hasonlót. Aztán hát nem régi a „*nemes, nemzetes, N. N. úr*” címzés?

Ezekkel az itt érintett idegenszerűségekkel és furaságokkal rokon vonás az is, mely m. ár-  
szépirodalmunkban is szinte elharapózott: az  
eszményinek szándékos sárbataposása, a közön-  
ségesnek, aljasnak keresése, azon törekvéssel és  
azzal a föltevással, hogy azzal a népiest elta-  
lálják. És ha eltalálnák, hát nem lennének kö-  
zönségesek. De igazi magyar nevek helyett  
kapunk budapesti lebuji, bumsztipinczei nyelvet  
és ízlést; színműveket, melyek már címek miatt:  
Doktor kisasszony, Feneleányok (!) – bugyellá-  
ris, rezervista, sztrájk – stb. ezelőtt félszázad-  
dal teljesen lehetlenek lettek volna és merye-  
ket fölolvadás, megtekintés nélkül dobott volna  
vissza szerzőiknek a bíráló bizottság – az, hogy  
maga a-színházi házmester röstelte volna kezébe  
átvenni az ilyen czédaságot.

És ezt a szörnyűséget, a józan észnek e  
valóságos keréketörését a közönség tűri, elfo-  
gadja?

Nem hiszem, nem akarom hinni, hogy so-  
káig tűrje. Csak késik fölháborodásának kitöré-  
sével. Ez különben népünk jellemének egyik  
méltóságos vonása. Semmiben sem kicsinyes.  
Mindenben nagyszabású. Sokáig tűr, minden  
gyermekes incselgés nem hozza ki sodrából,  
megvárja, míg elegendő oka van arra, hogy  
aztán nagyot üthessen.

De hogy e szellemi kinövés, e korcs elüszö-



gösödés irodalmunkban lábrakaphatott és már már gyógyíthatlanná fajuló idült betegséggé válhat, ez mégis oly megdöbbentő jelenség, hogy okát és gj^ógyításának módját keresni érdemes föl-  
adat.

Az egyáltalán föl nem tehető, hogy az e kórságot terjesztő irodalmi csoport és kivált maga az olvasó nagy magyar közönség ne tudná,, be ne látná, hogy e divatban kétségkívül valóságos életveszélyes merénylet rejtőz a magyar nyelv szépsége, épsége ellen. A tünet okát inkább a nemzeti önérzet, az önbizalom, a jövőbe vetett hit megcsappanásában kell keresnünk.

Egy jó idő óta már szintén divat asötétén-látás, a nemzet korszerű életrealitásában, nagyra termetségében való kételkedés; a nemzeti érzés, a hazafiság fanyar meghasonlása, hamletszerű keserű öngúnyolódása, a nyugot föltétlen bámulása, a kétségbeesés a fölött, hogy mi a legnagyobbakkal versenyezzünk és a versenyben egyszer még győztesek is lehetünk.

Igazolt volna-e e kislelkűség? E kérdés megérdemelne talán még egy újabb fejezetet...

#### IV.

Nevetséges az, a ki arra büszke, a mije nincs, vagy olyasmire, a mi a magasabb ízlésűek előtt inkább szégyeneim való; de gyávaság vagy együgyűség, ha valaki szégyenli azt, és lemond arról, a mire jogosan, észszerűen büszke lehet.

Non omnia possumus omnes. A nemzetek büszkeségének tárgyai különbözők. Nemzetközi állás, világhatalom, függetlenség dolgában messze vagyunk másoktól. De a számbeli, területi nagyság nem kizárólagos és éppen nem elsőrendű jogcím a büszkeségre, sőt olykor éppen arra alkalmasabb, hogy azt mérsékelje. Egy óriás, a ki a mellett pulya, erélytelen és egy kisebb termetű, de hatalmasabb szellemnek rendel alá magát; a papucshős férfi, a kinek neje parancsol, Xerxesnek a marathoni tízezer által lever szászerei – nevetni valók.

A föld hetedrészét elfoglaló, százmilliós orosz nemzet félelmesen tekintélyes hatalom, de

arra a kérdésre: ki a dicsőbb? – kinek van több oka büszkének lenni? – a világ közvéleménye bizonyynyal mindenekelőtt a francziára gondol, azután még sok másra, jóval kisebbekre is, melyek egyéni tulajdonságaiknál fogva előtte érdekesebbek.

Az igaz magyar hazafiságnak soha sem szabad megelégednie nemzete dicsőségével. Mindig többre kell törekednie. De nemzeti önérzetének soha, a sülyedés, elnyomatás, szerencsétlenség napjaiban sem szabad mások, bár hatalomban legnagyobbak háta mögé bújni, mert csak az a legjobb katona, a ki vezér akar lenni. Hiszen a dicsőséget, az igazi erkölcsi nagyságot nem a diadal, nem a vereség határozza el. 1849 után kit dicsőített mind a világ, kerek világ – minket, a leverteket, vagy a győző oroszot? Az osztrákokt éppen lenézték, megvetették ötvilágszerte.

Egyébiránt a nemzeti önérzet nem is csupán a jelenre támaszkodik. Annak talapzata mindenekelőtt az egész múlt, sőt, ha a jelen alacsony, hát építhet a jövőre is. Arra a hitre, hogy nemzetének neve „megint szép lesz, méltó régi hírnevéhez”. Ez a jövő nagyságába vetett hit még olykor lelkesítőbb, buzdítóbb, izgatóbb, mint a jelen diadalainak mámora, a zsákmány sokasága, mely elteltséget, jóllakottságot szül és henyévé tesz egy időre.

A mi a múltat illeti, méreteiben a magyar történelem csak Attila korában versenyez azon nemzetekénél, melyek világbirodalmakat alkottak.

De ha ítéletünket, a többi nemzetekkel való összehasonlítást a nemzetek méreteire és a nagyobbakkal szemben kifejtett erkölcsi és szellemi erőre való tekintettel állapítjuk meg: katonai dicsőséget illetőleg egész határozottan, bizonytalanul az elsőség dicsét foglalhatjuk le magunknak.

Görögország dicsősége nem a trójai harcz hősei, hanem az egyetlen, a nagy Iliász, az a hasonlíthatlan fönséges költői képzelet, mely e mondanakört létesítette. De Árpád hadjárata történelmi valóság, és ehhez fogható, ennél dicsőbb, bámulatosabb hős cselekmény nincs az egész világtörténelemben. Egy néptörzs, összesen néhány százezer emberből álló, fölkerelkedik messze Ázsia belsejéből és átgázolva rengeteg más népeken, kiválasztja Európa leggazdagabb, legáldottabb részét a neki, mint született lovasnak legkedvesebb síkságot és innen kinyomja az itt megtelepült összes fajokat, melyek a magas, erdős hegyek közé futnak, menekülve, mint a hangyák, melyek halmán ostorral végig vágják. Aztán még vagy száz évig e maroknyi had végig száguld Európán, míg eléri az első nagy katasztrófa, a minő csakis olyan hősokeket érhet, a

kik nem tudnak hátrálni, hanem ott harcolnak helyben, míg egy izüket mozdíthatják. A lechmezei, sajói, a mohácsi csaták, mint nemzeti szerencsétlenség és vereség páratlanok a történelemben, de épen a vereség teljessége legkétség-tél énebb bizonyítéka a magyar nép páratlan hősiességének.

A körültekintőbb szellemű többi népek mondhatják, hogy nem eszélyes dolog egy szálig leapríttatni magát egy seregnek. Szégyen a futás, de hasznos. Ki tagadja meg ez elvtől a bár prózai, de gyakorlati okosságot? Hát bizony minden más fajbeli csapat igyekezett volna is idejében elvinni az irháját a „sauve qui peut” első vészkiáltásra. Két-háromszáz ember találkozott másutt is thermopilei halálra vállalkozó, de egy egész hadsereg, mely egy szálig helyt áll és ott marad halva a csatatéren? – ez csak a magyar nép történetében fordul elő. Hát az oroszán nem-e épen azért a rettentetlen hősiesség jelképe, mert ő az egyetlen állat, mely ha már egyszer harczba keveredett, meg nem hátrál a tíz-húszszoros túlerővel szemben sem, midőn pedig bizonyos, hogy azt legyőznie teljesen lehetetlen?

De egyébiránt népünknek minden egyéb szokása, jellemének minden vonása, természetének a gyakorlati életben minden többi megnyilatkozása is e hősiesség tulajdonsággal egyező. Nagylelkű, sokáig

haragot nem tartó, nem bosszúálló, hanem e helyett a sértésért azonnal, vagy ha kissé később, de mindenesetre nyíltan elégtételt szerző; – nem aggódó, mindig a jobbat föltételező, a veszélyt kicsinylő, azért nem elővigyázó; önmagában, erejében, bátorságában bizakodó. A jellemző különbség azonnal szembetűnő. A délszláv még ha csak az utczára lép is, alig látszik ki a pisztolyok, handzsárok közül. Az alföldi legény a vadon, lakatlan pusztának elindul, olykor pusztá kézzel, még egy botot is szégyennek tartva magával vinni. Minek? Majd hoz az ellenfél. Annak kezéből aztán, mikor ütni akar, kikapja a botot és visszavág vele.

A körültekintés, kellő óvatosság hiánya, a nagy önbizalom, a félni nem tudás okozzák magán- és nemzeti életében a legnagyobb csapásokat. De a természet adott is neki ehhez való erőt, egészséget, hogy kiheverjen olyan sebeket, melyekbe mások, a kövérebbek, kamasz nagy testűek, de puhábbak, menthetlen elvesznének. Vitéz nem lehet az olyan, a kinek gyöngéd teste a fájdalomok iránt érzékeny. A nő erkölcsi bátorsága sok esetben felülmúlja a férfiakét, de jó katona nem lehet, mert verekedésnél teste érzékeny, fájós gyöngédségénél fogva szörnyű hátrányban van a férfival szemben, körülbelül, mint ha cserépfazekat ütünk össze vasfazékkal. Megfigyelésre nincs alkalmasabb tér e tekintetben,

mint a katonai szolgálat vegyes nemzetiségű hadseregekben. Magyar és osztrák seregben két éven át volt alkalmam tapasztalatokat tenni. A külföldet illetőleg zsinórmértékül szolgál a különböző népek története, életmódjának, szokásainak leírása. Tanulmányaimnak eredménye az a hit, hogy egészség, szívósság tekintetében a földön élő összes emberiség közt a magyar emberrel semmi más faj nem versenyezhet. A római gyermeket mesterségesen igyekeztek sanyarra szoktatni, testét a szenvedések iránt kevésbé érzékenynyé, a testi fájdalmak eltűrésére képesebbé tenni, hogy jó katona lehessen belőle. Jele, hogy a természet e részben kedvezőtlen volt alkotásuknál. Kinek jutott eszébe valaha, hogy a magyar nevelésnél e szempontot érvényesítse? Hiszen a magyar apák (nem budapestit,, hanem pusztait értve) inkább félni, magát kímélni tanítják gyermekeiket, a kik közül némelyik 4-5 éves korában már lovardába való mutatványokra képes a szőrén való lovaglásban. Lessük el, hogyan tűri valamely nép az ütés fájdalmát és megkapjuk ebben vitézségének mértékét.

A keleti fajok e részben különbek a nyugotiaknál, aminthogy ezt bizonyítja az e világrések állatvilágában mutatkozó különbség is. A legerősebb, legharcziasabb állatokat szülik Ázsia, Afrika sivatagai.

Az érzékeny, fájós testűek kerülnek a nyílt har-

czot; alattomosak, orvul gyilkolok, bosszúállók, tettetők, bigottak és gyávák. E tulajdonok összhangban állanak egymással és föltálalhatók az olaszban, de legkétségtelenebbül bizonyítja e tétel igazságát az oláhság, melynek jellemében a gyávaság és aljasság legnagyobb adaga egyesül a földön ismert népek között. Egyfelől dicsekszik, hogy ő számra nagyobb a magyarnál, azután jajgat, mint a kit nyúznak, ordít, siránkozik, rágalmaz, hazudik és azt akarná, hogy a jajgatásától megindult Európa foglalja el számára Magyarország felét és csatolja országához.

A bátorsággal, erővel együtt jár a méltóság. Némán túri a nemes a bántalmát, inkább titkolja a sérelemnek, a megaláztatásának tudatát, ha nem képes elégtételt venni. Csak akkor kezd valamibe, ha nagyot, magához méltót mívelhet és nem hagyja abba, a míg egy tagját mozgathatja.

Természetes, hogy ily nép nem vetekedhetik szaporaságban a körültekintő, óvatos fajokkal. Éppen deréksége, páratlan, utánozhatlan volta képezte eddig egyik főakadályát, hogy úgynevezett természetesülés útján, tömeges beolvasztással növelje nagyobb mérvben számerejét. Nem könnyű dolog magyarnak lenni. Bármely más nemzetbe fölismerhetlenül átolvadhat bárki, csak nyelvét tanulja meg. De a magyarság, az föltételekhöz volt kötve, melyeknek megfelelni



csak erősek, bátrak képesek. A ki magyarnak akart bevállaltatni, annak nem szabad volt megijedni és kivonni magát bizonyos vetélkedő erőműveletekből, legénykedésekből, melyek a legszívesebb életerőnek próbaköve gyanánt voltak közhasználatban. Ha erkölcsöt, szokást, modort valahogy el lehetett sajátítani, a természet hiányain már sehogy se lehetett segíteni. Hol egy oly európai faj, melyről a magyar dísz- vagy huzár-ruha nem rí le? A magyarság tehát nem egyszerű minőség, mint a többi nemzetiség, hanem már magában is dicsőség, oly előnyös, kiváló tulajdonság, melyre tulajdonosa büszke lehet. Olyan, mint ha valaki például költőnek, művésznek, katonának vagy vadásznak adja ki magát. Mert e minőség már a közönségesen fölül érő képességeket föltételez.

Innen van, hogy nemzetünknek a világon csak lelkes bámulói vagy engesztelhetlen ellenei, acsarkodó irigyei vannak, kik még álmaikban is fogukat csikorgatják, ha ránk gondolnak. Bántja őket, hogy ily kisszámú nép birtokosa a föld legáldottabb területének; izgatja őket számbeli csekélységünk és bizakodnak tízszeres, húszszoros túlerejükben, hogy végre sikerül bennünket leigázni. Valóban, csupán az, hogy élünk, tekintve a számbeli arányokat, szinte nagyobb dicsőség, mint szám szerint tízszerre nagyobb népek világhuralma.

Sehogy se látom indokoltnak azok kishitűségét, a kik a népek rangját, jogcímét a büszkeségre – számbeli nagyságuk, politikai hatalmuk szerint mérik és e szerint szinte vigasztalhatlanok a mi nemzetünk számbeli csekélysége miatt. Mintha bizony a sokaságban volna a rendkívüli, nagyszerű! Mintha nem az volna az érdekesebb, a mi ritkaság! Mintha a nemes lehetne szapora! Hát nem a természet erő és észtani törvényei ellen való föltevés ez?

A gazdagság szintén kívánatos, de végre az erkölcsi, szellemi kiválóság mégis csak oly dolgok, hogy még e mostani, anyagiság posványába nyakig merült önző, haszonleső, vagyonimádó korban is a lángész dicsfénye, a szellemesség híre után hogy kapkodnak fejedelmi személyiségek is?!

Hát vessünk számot és vonjunk nemzetközi párhuzamot a legutóbbi félszázad szellemi, erkölcsi termését illetőleg.

Ez, a mi ellenségeink szerint, csak hat-nyolcz milliónyi magyarság adott a történelemnek néhány olyan nagyságot, a melyek a maguk szakmájában nem csupán e félszázad, de minden idők és népek legnagyobb óriásai közé számíthatók. Maga az egy Kossuth olyan rendkívüliség, hogy azt hiszem, eljön az idő, midőn az összes emberiség hitében mint a magánemberi, hazafiúi erkölcs legmagasabb eszményképe, való-

sággal általános kegyelet tárgyává lesz az egész világon.

Másod-, harmadrendű kitűnőségek sokaságát mérlegelve, a 40-50 milliós nemzetek serpenyője terhesebb lehet.

De egyetlenek dolgában az utóbbi félszázad alatt a mi termésünk leggazdagabb. Azt hiszem, e tüneményes nagyságok mindegyikének hazafiságát az a gondolat emelte a legmagasb hőfokra, hogy mivé lehet e nemzet, ha egyszer öntudatára ébred óriási erejének és kifejti hasonlíthatlan, csodálatos méretű képességeit?

Azt hiszem, nemzetünk jobbjai, legnagyobb belső világosságú szellemei most sincsenek kétségbeesve, nem veszítették el hitüket a fényes jövőndő iránt, melyről Széchenyi, Kossuth, Petőfi álmodoztak. Hihetlennak tetszik, de aligha úgy nincs, hogy a mi a nemzeti önérzetet illeti, irodalmunk nem adj a vissza híven a nemzet érületét, gondolkozását.

Napisajtónk hirtelen, példátlanul gyorsan, nem is mint a keselyű, de a kilőtt röpennyű sebességével emelkedett a legelőhaladtabb nyugót sajtójának színvonalára, sőt még tán egy vonallal magasabbra, már t. i. a mi az érdekeséget, a szoros értelemben vett hírlapi föladat megoldását illeti. A mi legelterjedtebb lapjainkhoz képest a többi európai valósággal ásítózó unalom. Ez csak is úgy történhetett, hogy az

üzleti szempontot mindennek föléje helyezték azok, a kik vezetésének élén álltak. Az pedig már valami természetes, és ez így lesz az egész világon, hogy a kiváló üzérszellemekben az eszmékért, a magasztos célokért való lelkesedés tüze csekélyebb, mint oly emberekben, a kik azt a hivatást érzik magukban, hogy valamely nemes, főnséges ügynek apostolaivá legyenek, habár vértanúságot kellene is szenvedniök.

A kiegyezés által fölvatott mérséklet, önmegadás, önfékezés elve helyes, lehet a cselekvő napi politikában, a hol olykor hátrálni kell, szintűgy mint hadjáratokon, a csaták folyamában, biz va a fővezér intézkedéseinek helyességében és tudva, hogy ez csak harczászati fogás. De ez a hátrálás megszűnnék czélszerű fogás lenni, ha a sereg egyszer azt hinné, hogy ez végleges kényszerűség és a vezérnek meg kellene azt szüntetni, ha azt látná, hogy az a sereget elerkölcs-teleníti – demoralizálja.

A mióta a mérséklet a bölcsesség ismervének lett kikiáltva, némelyek a józan önismeretet leárverelik az önkigúnyolásig, az elfogulatlanságot a gyáva lemondásig. A kiegyezés alapja megváltozhatik, vesztett csatákat követhetnek diadalok, Budapest lehet egy nagy magyar világhatalom központja, de ennek rengeteg sok más egyéb között egyik legfőbb, igazában legelső föltétele, hogy a nemzet ne essék

meghasonlásba önmagával, becsülje meg önmagát, bízzék erejében, higgyen jövőjében és akarjon végre magyar lenni, miután ezer éves életének kilencz százada alatt latin volt, a mi iszonyú vétéség, de mégis kevésbé szörnyszerű, érthetlen, mert végre is annak, hogy ez így és nem máskép volt, meg volt a nagy oka, tudniillik: hogy nem érték rá, vagy elfeledtek nyelvtant szerkeszteni. De hogy most, miután van már magas színvonalra emelkedett irodalmunk, világhírű íróink, van kiművelt, eredeti, minden szakmában alkalmazható, zengzertes, hatalmas, szóbő és végtelenig nyúlékony olyan nyelvünk, mely eredetiségre páratlan, mondhatjuk bátran: egyetlen, mert ez az egyetlen művelt nyelv a világon, melynek még rokonát sem birta mindeddig fölfödözni a tudományos kutatás; melynek katonai, művészeti, bölcseleti műszavai szebbek, tökéletesebbek, mint az összes európai népek által közösen használt, a rómaiból átlopkodott, korcskifejezések: hogy most mi szégyeneljük azt, a mire jogosan büszkék lehetünk és mint az örült, leszaggatjuk testünkről a rászabott szép ruhát s fölöljük a másoktól lopottat; ez oly megfoghatlan, természetellenes valami, hogy épen rendkívülisége, szörnyszerüsége rejti magában rám nézve a vigasztalót, hogy hiszen épen azért, mert ily csodaszerű, rendkívüli, ez okvetlen csak múlékony lehet, nem tarthat örökké, nem lehet állandó. Ez egy átmenet, mint a szé-

dülés vagy ájulás, mely a túlvérmes erőteljes ifjúnál is előfordulhat, de csakhamar elmúl és nyoma sem marad.

De a nemzeti önérzet súlyedésének van még e nyelvtani nehézkórságnál egy másik, habár nem érthetlenebb, mert az már lehetlen, de még jóval veszedelmesebb tünete, és – nemde különös – ez is onnan indult ki, abból a testületből, melynek éppen az ellenkező volna a hivatása.

Ezer év óta él a magyar nép abban az önérzetét dagasztó hitben, hogy első nagy őse, fejedelme Attila volt, s a hun elnevezés csak annyit jelent, mint a székely, a szittya, jász, kun s több efféle tájbeli, de egyazon fajta jelentő elnevezése, Ha nem saját tapasztalásból tudnám, nem merném állítani egész határozottsággal. De hát egy kis községben, a hol az iskolában még a tanító se ismerte a történelmet, a pórnéptől tanultam meg, mert úgy beszélt róla, mint a bibliáról, hogy Attila és hunjai voltak a magyarok elei, és Árpád mint Attila jogos örököse követelte és foglalta vissza ez országot az akkor itt megtelepült tót, bolgár és oláh népektől. Kajászó-Szentpéter és Vaál köpött van egy régi. kormos templomfal, erről minden ökrész gyerek azt tartja, hogy itt folyt hajdan a Duna egy ága, itt lakott Attila és ez a fal az ő városából, talán az ő házának egy omladéka. Mily mérhetetlen értékű ez a hit népünk tudatában! Nem tanulta a történetet

nem tudott arról, a mi Árpádtól máig történt, de ha tudott volna is, ez nem ért volna annyit, mint az, a mit Attiláról tudott. Mert ez amaz egyetlen magasság történetünkben, mely a világtörténelem Hymalaya csúcsának vonaláig emelkedik. Attila azon négy-öt név közül való, a melyeket az egész világ ismer (Caesar. Nagy Sándor, Tamerlan, Napoleon). Hát ezt kilökní a magyar történelemből annyi, mintha egy későbbi francia akadémia azt akarná bebizonyítani, hogy Napoleon nem volt francia, avagy, ha egy német kritikus a harminczadik században vitatná, hogy Göthe nem volt német, nem németül írta a Fausztot, mert azt fordították – francziából. Hát pedig, ha az összes német irodalmat elsikkasztanák, de csak az egy Gröthét megtartanák, nem-e többet érne nekik, mint megfordítva, ha Göthét semmisítenék meg és az egész német irodalmat meghagynák? Hisz a világ mindig a legmagasabb csúcsok után ítéli meg a hegylánczok rangját! És még ez nem elég, hogy újabb kutatóink kitagadták, de kiket-miket adtak helyébe? Attila és világrengető hunjai helyett kutyán szánkázó, halzsír- és fagygyuevő szamojédokkal kötöttek össze bennünket. Újabb történetünkben szintén valóságos bálványrombolást visznek végbe.

Európaszerte kis és nagy nemzetek közszellemében az önző, vakbuzgó nemzetiségi érzés heve a forrpontig, már-már a dühöngésig fokozódik.

A mi, aránylag szívrehatóan csekély számú, rokonságtalan, egész világtól irigyelt, óriás szomszédainktól fenyegetett népnek intéző politikusai ezalatt egy hülye érzéketlen bambaságával nézik, mint oláhosodnak el egész ősmagyar községek; föl se vesszük, hogy a horvátok valósággal ellopják tőlünk a Zrínyieket, a hőst és a költőt, a Frangepánokat, sőt odaadjuk még a költő Zrínyi könyvtárát is; – dúsgazdagon fizetünk egy intézetet azért, hogy az ablakon dobálja ki történelmünk legfényesebb és világszerte egyedül ismert, irigyelt dicső alakját – a világhódító Attilát!...

Jól tudom, vallom, mint hitágazatot, hogy az igazságot semmi tér sem követeli meg szigorúbban, mint a tudomány tere. Hiszen a tudomány voltaképen mi egyéb, mint igazság? Ha nem igaz, hát nem tudomány. Elcsavarni valamely igazságot, tudva hamisan ítélni meg embert, munkát, nagyobb aljasság és kártékonyabb a közre, mint Rózsa Sándornak egy kövér papon elkövetett rablása. Egy fűszál, egy porszem természetleírásában nem szabad elvéteni egy hajszálnyit. Hiába is, mert egy következő tudós kideríti a hazugságot. De vajjon a társas érintkezésben, politikában, hadviselésben nincs-e megengedve a fortély, a valószínű eltakarása, sőt olykor ellenkezőnek állítása? A szerelmi viszony szövésében illik-e, az hogy szabad-e a merev, goromba valót kimondani? Mikor Budát vívták, Görgey a vár egyik végén



kapaszkodó csapathoz lovagolva, azzal biztatta őket, hogy a felső végen már benn vannak a honvédek. Ez nem volt igaz, de fogásnak ügyes és a szellemdús hadvezér koszorújának egyik becses levélkéjét képezi.

A franezia Thierry Amadé vaskos kötetekben bizonyítgatta a hunok és magyarok rokonságát, egy azon nemzetiséghez való tartozását. És én részemről ezt hiszem, ezt szeretem hinni. A mint nem hiszek az ó- és új testamentom csodái közül egyetlen egyet sem. De azért nem tartom kötelességemnek előállani annak bizonyítgatásával, hogy ezek a csudák nem történhettek meg – és szinte hajlandóbb vagyok hinni, hogy helyesebben cselekszem, ha hallgatok és nem akarom megfosztani a szegény vakkoldust, az együgyű tömeget irgalmas vezetőjétől.

Ismétlem, erősen hiszem, hogy az ezeréves néphagyománynak van igaza, de ha nem hinném is, ezt bevallani, hirdetni, még ha kínpadra vonnának is, egyenes nemzet- és hazaárulásnak tartanám, mert nagyobb veszteségnek, károsabb hatásúnak ítélem egy nagyobb döntő csata elvesztésénél.

A gondolat, hogy Attila és a hunok nem magyarok, úgy hat rám, mintha eret vágtak volna rajtam és legalább egy jó itcze vért kieresztettek volna belőlem. És bizonynyal így hat ez az egész nemzet önérzetére. Valóban bizo-

nyos körök nem dolgozhatnának sikeresebben a muszka czár számára, ha ez rendesen dúsan fizetné is őket. A nyelvet kurta vasra verik és sötétbe zárják (dunkliba, a mint az új osztrák-magyar ifjúság mondja), történetünk legfényesebb korszakát eltagadják, a többit feketére mázolják.

Minden intézmény azon alapokon áll fönn<sub>T</sub> melyeken fölépült. A magyar nemzet addig él, a míg büszke tud lenni nemzetiségére. A míg azt hiszi, hogy ő, mint ember, derekabb, külbömb minden többinél. A nemzeti sülyedés, az államiság teljes hiányának sötét korszakaiban, e század elején, mondhatták a magyar pórnak, hogy ime a francia, ilyen-olyan gazdag, hatalmas; a német, orosz annyi, mint a sáska; ha el is hitte, azért valami veleszületett, benne megcsontosodott fölényérzettel, lenéző, szánalmas mosolylyal tekintett akár egy francia tábornagra, angol miniszterre, német tanácsosra, – hiszen a török elleni, a függetlenségi, a keresztes-, a vallásharczok alatt találkozott európaiakkal, és azokkal párhuzamba téve magát, érintkezéseinek végsőtanulsága az volt, hogy ő voltaképen, ezekkel szemben, lehet, hogy túlságos, mert nem hasznos, de mindenesetre magasabb méltóságérzetének, mondjuk meg egyenesen, nemesebb gondolkozásának, lelkülete fenségesebb, eszményibb voltának áldozata, a ki ugyan nem angyal, mert valaki egyszerre oroszlán is, birka is, nem lehet:

ha egyszer meghasonlott, lehet vad, kegyetlen, – de kicsinyes, hitvány, piszkos soha nem tud lenni. A milyen, mint egyes, olyan, mint nemzet is. Inkább nemesen bukott, semmint mint mások elleni árulással szerezte volna meg saját függetlenségét.

Még legutóbb is, 48 nyarán, Bécsben mag lett kínálva azzal, hogy válasszon: segítsen elnyomni az olasz forradalmat, csináljon rendet Prágában, Bécsben, Milánóban, aztán legyen ő az úr az egész monarchiában. És nern-e könnyebb lett volna, a mellett rá nézve hasznosabb? De ő szebbnek, magához illőbbnek találta a szabadság zászlóját fölfogni, a midőn annak már a francia is hátat fordított és a magyar elbukott ugyan, de oly fényesen hogy tíz évig a két keresztény világrészben az ő neve volt a legtiszteltebb.

Íme, hasztalan keresem, sehogyse tudom megtalálni az okot, hogy igazolná a nemzeti önérzetnek azt a sülyedését, mely a már magas fokra emelt, kiművelt magyar irodalmi nyelvnek erőszakos visszakorcsosításában, elaljasításában, az idegennel való szolgálai pompázásban nyilvánul, egy oly látványban, mely egészen azonos azzal, ha egyáltalán előfordulhatna, hogy cselédektől levetett ruhákban uraságok kevélykedjenek?! Avagy kérdem, ezek a szavak: tábornok, írnok, bajnok, jellem, pénztárnok, költő

festő, hordár, pinczér és a többi sok ezernyi, nem valóságos nagyuraságok, fejedelmek ezekhez, a czafatos fattyuk, zabgyerekekhez képest: generális, srájbér, champion, karakter, kaszéros, poéta, piktor, tráger, kellner stb.

Hiszen akkor se volna szabad szégyeneim saját nyelvünket, nemzetiségünket, ha épensóggel hottentották volnánk . . . De ugyan látott-e valaki számbavehető tudóst, nyelvészt, a ki el nem ismerte a magyarnak, mint embernek és nyelvének kiválóságát?

Hát nem hogy igazolni, de mentetegetni, sőt magyarázni is alig lehetséges e minden értelem nélkül való kórságot, melyről még azt sem látjuk, hogy az illetőknek valami önző érdekét,, vagy kényelmét mozdítaná elő. Talán csak szenvedélynek se lehet nevezni, melyről nehéz volna lemondani, mint például az ivásról, vagy a kártyáról? Az, ha egy budapesti nevelésű iskola-magyar „nap nap mellett”-et, „ott tart”-ot s efféle magyartalanságot ír, bizonyos, hogy ez tudatlanságból származik; de hogy legyen ember, pláne író, a ki ne tudja, hogy generális magyarul tábornok, ez képzelhetlen, és e páva-, azaz hogy páviántollakkal való ékeskedés csakis a nemzeti önérzet szálnalmas fogyatékoságából, lassú roszakadásából magyarázható. És ez nem komoly veszedelem? Képzelhető nagyobb betegség, mint a mely az agyban vagy szívben fészkel? Ha a

vér egészséges, meg van benne a gyógy erő, még lehetséges a menekülés. De íme a közönség is elfogadni látszik az idegenszerűség, az öntagadás e divatját.

Talán csak ideig-óraig. Hiszen volt már ilyen elfeledkezés korszaka tartósabb is. „Magyar ember már aludt sok századig.” . . . Azért megint csak fölébredt.

Minden intézmény, szerzet, alkotmány, azon alapokon tartja fenn magát, melyen felépült. A büszkeség a magyar jellemnek oly lényeges eleme, hogy vegyük ki azt belőle, és kivettük lelkét, vége van, összeesik mint az üres zsák.

Idővel, a büszkeség nyilvánulásának alakja, a forrásnak, melyből fakad, vegyelemei részben változnak, de maga az uralkodó érzés, valamint legfőbb alkotó eleme megmarad, a míg az egyéniségben élet van, mert enélkül beáll a végfeloszlás.

A mai korszerű műveltség színvonalán álló magyarnak tudnia kell, hogy mint nemzetnek rangja, helyzete az európai népek közt – oly elszomorítólag alacsony. Tehát büszkesége épen az e fölött érzett mardosó fájdalomban, szégyenérzetben nyilvánulhat. Minden büszkeség közt legfőnségesebb az, melyet a lánczokba vert, elkínzott rab mutat szerencsés győzőjével szemben, a ki nem vitézséggel, szellemmel, de csellel, vagy a sokaság túlnyomó erejével ejtette fogságba.

Balsorsa megfoszthatja az *egyént* vagyonától, szabadságától, de ha *egyéni* kiválóságát, erkölcsi szellemi felsőbbségét megőrzi, erre mindig jogosan büszke lehet.

Avagy volt-e oka valamikor negyedfélszáz év óta büszkébbnek lenni, mint a 49-iki nagy cselekmény gyászvége utáni időben?

Talán ennek a fenséges prometheuszi fölmaszatosultságnak ellentéte, a 67-iki megalkuvás természete hozná magával a nemzeti önérzet megcsappanását?

Annak az Európának, mely – noha ő volt a fölbujtó – beadva a derekát, már 1848 végén a reakciónak gyáván megadta magát és 49-ik nyarán piszkos érzéssel, lelketlenül nézte el, miként gázol el egy elefánt és egy gorilla egy párduczot, ennek az Európának nincs joga elítélni bennünket, sőt bámulhat, hogy egy teljesen legyőzött, fegyvertelen, még a mellett kisebb számú nép békekötésre kényszeríti a legnagyobb katonai hatalmak egyikét és annak alaptörvényt, egy teljesen új rendszer vázát képező közjogot diktál, külügyi politikájának irányát megszabja.

Úgy vélem, e miatt sincs okunk még önmagunk fölött kétségbeesni. Nem szabad megelégednünk e helyzettel, mert ez végre is nem lehet végezel, ezért nem érdemes nekünk élni. Ha több nem lehetnénk, ha nem volna erős hitem, hogy

sokkal nagyobbra vagyunk még képesek, hát akkor is megvetésre méltónak tartanám ugyan azokat, a kik már most magukban, lelkük mélyén, lemondanak minden reményről, nem hisznek a nemzet jövőjében és mint a sülyedő hajó matrózai, azt gondolják, hogy jó lesz kirabolni a haldokló nemzetet és szájukban a hazaszeretet és nemzetimádás, népámítás ígéivel versenyeznek, hogy ki vigye legtöbbre közülök a gyors meggazdagodás, a szerencsés kapaszzkodás sikereiben . . .

De ha a külföld nem is ítél el bennünket, sőt helylyel-közzel most oly bámulatosnak tartja politikai eszélyünket, mint előbb harczias műveleteinket – és talán a mai nemzedék kislelkű lehangoltságának nem is épen közjogi helyzetünk vagy legalább nem ez a legfőbb okozója: egy következtetés világos, az, hogy iszonyú veszély az orvos részéről, ha a beteggel észrevéteti, hogy nem hisz felgyógyulásában. Az író, a költő, a politikus igyekezzék nemcsak frázissal, de cselekménynyel is azt bizonyítani, hogy hisz a nemzet jövőjében, mert nem elég, ha azt csak mondja, sőt fennen hirdeti, de ellenkezőt cselekszik, mint a pap, a ki híveinek vizet prédikál, de maga bort iszik.

A múlt századbeli magyar értelmiség közömbösségén saját nyelve iránt, maguk a Habsburg család-tagjai megbotránkoztak. Igaz-e, de

megtörténhetett és tény, hogy közszájon forog egy-két ily adoma. Egyebek közt, hogy József ajánlotta államnyelvnek a latin helyett a magyart. Mit akar fölséged a magyar nyelvvel? felelte volna rá egy Pálffy herczeg. Hisz az egy műveletlen nyelv, csak parasztnak való.

A sajoin, mohácsi, világosi vesztések sem mint hibák vagy bűnök, sem mint szerencsétlenségek nem oly nagyok, mint az a vereség, melyet a nemzet önmaga ellen azzal követett el, hogy a nyelv kiművelését elmulasztotta közel egy egész évezreden át! Ha e mulasztás nem történik, ma itt egy – valószínűleg 30-40 millió lelket számláló – nagy magyar birodalom van, melyben 20-25 millió beszél a magyar nyelvet.

Ilyen fontossága van a nyelvnek a nemzetek életében, az államok hatalmi, földrajzi viszonyai alakulásának folyamatában!

És most, midőn egy határozottan nemesebb lángszellemű ivadék már kiművelte a nyelvet, mely az élő művelt nyelvek közt a legeredetibb, sőt az egyedüli, mely nem levágott korhadttörzsről, de mint a makkról kelt ültetett erdő, oly eredeti, mintha önmaga teremtette volna önmagát – midőn idegen (német) nyelvész (Ade lung) elismeri, hogy ez a legészszerűbb (leglogikusabb) nyelv a világon, a mellett minden szakma művelésére alkalmas; dalban, szónoklat-



ban zengzetes – most egyszerre visszamenjünk oda, ahol amulfc században voltunk, a midőn műveltség és előkelőség ismérvének, oklevelének tartottakba valaki minél több idegen, latin, francia, vagy német szót kevert beszédébe? E gyakorlatban a saját nemzeti lényünk alacsonyabb voltának és ama nemzet felsőbbségének, előkelőbbségének tényleges beismerése rejlik, melynek kölcsönzött szavaival magunkat emelni véljük, műveltségünk, ízlésünk magasabb voltát fitogtatni akarjuk.

Akár szavakat használunk kényszerűségből, melyekre még valósággal nincs kellő saját kifejezésünk, akár olyast, melyre van, sőt még helyesebb, szebb is a saját nyelvünkbeli műszó: mindkét eset fölöttébb rosszjelentőségű. Az előbbi szegénység, az utóbbi – a lakáj hivalkodása, a ki a szolgáltságát jelentő egyenruhájában kevélykedik.

Szinte kívánnám és örülnék, vajha ne volna igazam abban, hogy e félszegség a nemzeti önértzet nagyfokú hidegedéséből, hogy ne mondjam, alólásszerű állapotából ered.

De hát lehet-e fölfogás, nyelvtan, közönséges józan ész kérdése az, hogy „episzkopátus” avvagy „püspökség” van-e magyarul mondva? Memoár brosüre – emlék- vagy röpirat? Pedig hát éppen szélső ellenzéki, részint római reakzionárius nemzetellenes irányzatokat magyar

sovinisztaság fügelevelével takaró lapok vezércikkeinek címében untalan olvashatunk ilyeneket. Mi több, parlamentünk előkelőségei kéjlegnek a francia, latin, német és egyéb földönfutó idegen szavak zagyvalékának piszkos özönében. Ámulattal állok e tünet előtt. Megdöbbsent a közönség némasága, közönye, mely e veszélyes üzelmet körülveszi, mintha alvajáró, holdkóros avagy piromaniacus embereket látnék, a kik égő csávákat dugdosnak nyári szárazságidején egy alvó család kunyhójának szalmafedelébe. Nem kockázat nélküli, semmiesetre sem kellemes dolog ilyenkor vészt jelezni, segítségért kiáltani. De ki bírná el a lelkiismereti furdalást, hogy kényelméből egy pár perczet nem akart föláldozni, mikor másokat ily nagy veszedelemben látá forogni?

Hát el kelle magamat határoznom e lépésre, noha másrészt a közönség közönye, néma türelme kételkedni készíté saját felfogásomban és sokszor már-már elaltatta aggodalmamat és azt a vigasztaló sejtelmet ébresztette, hogy – hát ha bizonynyal nekem nincs igazam? Hát ha ez eset forogna fönn, akkor bocsánat, hogy egy kéménytűz miatt föllármáztam a várost; ám, ha aggodalmam alapos, akkor talán mégis nem hiábavaló kötelességet teljesítettem; mindenesetre salvavi aminam meam.

## V.

Egyszer az utcán egy sportférfiú azzal a hízelgő kérdéssel fordult hozzám, hogy nekem tudnom kell, tehát mondjam meg neki, a mit ő rég tudni óhajt, hogy mi a „trainírozás” magyar műszava?

Örökre feledhetlen előttem, mennyire elszégyenlettem magamat és fájdalmas volt, hogy a kérdésre magam által is óhajtott feleletet rögtön nem adhattam.

E derék úri egyéniség külföldi származás, de annál kellemesebben meglepőnek találtam azt a hazafias önérzetet, büszkeséget, hogy a versenykörökben idegenek előtt ne szolgáltatson adalékot a mi magyar nyelvünk ellen, ne tüntesse azt föl szegényebbnek, mint a minő, azzal a tömérdék angol műszóval, melyet nem csupán e körök használnak, de sajnos, a napi sajtó vézérkedése nyomán már maga a nagyközönség is.

Mert az közel félszázados tapasztalatok alap-

ján kösziklává szilárdult meggyőződése, hogy a nemzetek mintegy önmaguk sorozzák magukat rangosztályokba a szerint, a mint más idegen nemzetek nyelvbeli fölénye előtt meghódolva, úgy szólván egész tömbökben – en bloc – veszik át a magasabb műveltséggel járó szakmáknak műszavait és általán a finomabban különböztető fogalmak megnevezéseit.

Minden nép a saját alantibb voltának – inferioritásának – bizonyítékát adja minden idegenből kölcsönzött szóval, melyet saját nyelvében basznál; – ezt bizonyít] a nem csak az egész történelmi múlt, de a jelen idő példája is, mert valósággal a vezérnemzetek azok, melyek önérzete mélységesen iszonyodik az általuk tanítványnak nézett, elmaradtnak tartott népek nyelvéből vett szavak használatától.

A szegénységet tagadni nem lehet; ha valamely népnek nincs még kiművelt nyelve, avagy ha nyelve egyáltalán nem alkalmas bizonyos szakmák teljes műszórajának megteremtésére, hát a meghódolás érthető. A német az összes katonai, művészeti kifejezéseket csapatostól vette át a francziától. Röstelli is ezt most váltig, de hiába, már nem segíthet rajta. Legyűrhetné még egy újabb hadjáratban a francziát, ez nem határoz az elsőség rangja fölött. Rómát legyőzték az éjszaki barbárok, a latin nemzet rég kihalt, de Róma örök dicsősége, hogy az ő nyelve volt a

dajka-emplő, melyen Európa többi népeinek műveltsége fölnevelődött.

Nemcsak nem szégyen, ha bármi *egyéb* vívmányát a mások műveltségének átveszszük, – például a gőzgép, távírda, a divat korszerű czikkeit, stb., – mert valósággal ezek terjedési vonala jelöli az újkori polgárosodás határszélét, – de magában *a nyelvben*, ez egyben okvetlenül, föltétlenül eredetinek kell maradni, mert hisz a nyelv a nemzetiség lényege, lelke, élete; – minden idegen szó egy holttetem, egy fekély, egy olyan féreg a nemzet testén, mely őt az előkelő körök termeiből kizárja, mert annak bizonysgával veszik, hogy az illető nem sokat ad fehérneműje tisztaság ara.

Így lévén meggyőződve, mérhetlen örömömmre válik azt hinnem, hogy nemzetem az összes mai korbéli művelt nemzetekkel kiállja a versenyt, nyelvének szépségét, fejlesztési képességét, szógazdagságát illetőleg, eredetiségre nézve pedig messze fölülmúlja valamennyit.

Az idegen szónak a nemzeti érzésre alj ásító, erkölcstelenítő hatása van. A magyar szakácsné, a pinczér, a lovász, a csizmadia, nyerges, gombkötő, a kovács, e legmagyarabb szakmák emberei csak nemzeti öntudatuk aléltságáról tesznek tanulságot, midőn pirulás nélkül használják a német, angol, francia kifejezéseket szakmabeli foglalkozásuk gyakorlása közben.

Annál mélyebben keserítő, boszantó ez az öntudatos hazafira, ha tudja, hogy ezzel nem vagyunk kénytelenek, mert hiszen csak akarnunk kell, és nem vagyunk kénytelenek „csuzpájz-t, kanális-t, sróf-ot”, stb. mondani, – vannak erre becsületes jó magyar szavaink: főzelék, csatorna, csavar, stb.

Azt hiszem, még a kissé erőszakolt magyarázás is jobb az idegennél. Határozottan kárhoztatom azonban még azokat az ősrégi magyar szavakat melyek népünk szépérzékének, józan eszének, világhíres politikai érettségének hitelét kockáztathatják, holott ezek hitele előttem oly fontos, hogy még néhány őseredeti (szaru, szarvas, szarka, tökkáposzta stb.) magyar szót is szeretnék végkép kitöröltetni és helyette <sup>λ</sup> ujakat fölvenni.

De már hogy országszerte és még a fővárosban is az étlapon évek, évtizedek óta ezt a szót – „cseh pimasz” – mely a böhmische Dalkel”-nek szolgálai, azaz hogy csak szolgálai lenni akaró, de még csak nem is szolgálai fordítása, hanem irtózatosan otromba elnevezése; – hogy ezt a közönség megtűri, nem vagyok képes másból, mint azon körülményből kimagyarázni, hogy itt (a fővárosban különösen) vannak elemek, melyek örülnek, ha a magyarság világhíres politikai érettségének, lovagiasságának, türelmességének, tisztességtudásának, egy szóval tapintatossága-

nak kétségbevonására valami bizonyítékkal állhatnak elő.

Egy az, hogy a Dalkein nem is pimaszt jelent. Az valami sokkal ártatlanabb, tréfás, kedélyes jelző. A pimasz pedig sértőbb a gazember czímnél. Ezt a bélyegzést elkövetheti egy író, egy hirtlap, egy képviselő a parlamentben – még ez sem oly rettenetes, mert az csak egy író, egy lap, egy képviselő, és nem maga a nagy közönség. A „cseh pimasz” az étlapokon évek, évtizedek óta – ez már a közönség ténye, és nem fogy a csodám, hogy a kiknek szinte láthatólag levedzik a szájuk, ha a legtökéletesebb magyar szavak helyett idegent használnak, a kik telegráfáinak, a helyett hogy sürgönyöznének, – nem akadnak meg a hazai étlapok e botrányos, e közműveltségünk jó hírnevét kisebbítő kifejezésén?

Ezt egyébként csak annak bizonyítására hozom föl ezúttal, hogy nem helyeslek föltétlen és kivétel nélkül minden újítást. Történnek hibák az újításban, ha oly emberek csinálnak új szavakat, a kik nem tudnak jól magyarul. Zugló, vigarda, bizonynyal rosszul hangzanak. De még ezek is jobbak, mint Krävinkli, redout, stb.

Hogy vannak fogalmak, melyek kifejezésére még ma sem találtunk megfelelő magyar műszót, minő például a trainírozás, sport, politika, szalon, stb. – ez csak arra inthet bennünket,

hogy igyekezzünk irtani e burjánt, és fejezzük ki magyar szóval, a mire nyelvünkben könnyű szerrel vagy egy kis gondolkodás után megtalálhatjuk a kellő elnevezést.

Századok óta németesíti népünket, rontja nyelvünket a közös hadsereg hivatalos nyelve, német testületi szelleme.

A honvédség egyik nemes föladata volna a visszafejlesztés, a megszokott idegen szavak kiküszöbölése, magyarral való helyettesítése.

Oly dolog volna-e ez, mely lehetetlen, mert a német szó úgy beleette magát vérünkbe, mint némely pesti ház falába a poloska, hogy azt onnan többé kiirtani nem lehet?

Annyi való, hogy még legtúlzóbb magyarnak tartott köreink, a sovínisztaság apostolai is látható kéjjel lubiczkolnak az idegen szavak posványában, és a mi honvédségünk is – a sajtó nyelvén – még jelenleg is manővréroz, maséroz, rukkol, egzeczéroz is.

Avagy talán a manőver kifejezésére nem volna tökéletesen megfelelő magyar szó található?

Ez a manőver a hadi életben nagy fontosságú és igen gyakran előforduló szó; érdemes lenne annak magyar műszavát meglesni.

A világ legelső harcos népének, a született katonának ne lenne, azaz hogy ne lett volna erre alkalmas szava már ezer év előtt, a hon-



foglalás idejében? Azt hiszem, hogy volt, sőt mernék fogadni rá, hogy ezt a mi őseink Árpád idejében a „hadargás” szóval fejezték ki.

Csakhogy erre a szép tökéletes szóra is rálehejt az osztrák Astaroth, befogta a rozsdát, de ha vakarjuk, föltaláljuk benne a jó magunk régi műszavát.

Világos, hogy a kisebbszerű alkalmakra a nép által ma is használt „hedergés” ennek a nagy műveletet jelentő, méltóságos szónak a rokona, mint a macska az oroszlánnak.

Hadereg a vívó, küzködő, a menekülni, ellenfelét megtéveszteni akaró, avagy a helyes irányt kereső – ember vagy állat, a mi egészen azonos a manővrerozás cselekményével.

Milyen tökéletesen kifejező, milyen jó hangzású ez a szó „hadargás” – hogy elsilányul mellette a manőver, és mily ocsmányul veszi ki magát szűziesen szemérmes, idegen tolakodást nem tűrő, páratlan eredetiségére, sőt egyetlenségére méltán büszke nyelvünkben, mely úgy aránylik a többi európaihoz, mint a bariton hang a tenorhoz, az orosz hangja a sakáléhoz.

Manővrerozok! Manővreroztatok! Nemjobb, szebb volna: hadargok, hadarogtatok?

A mostani utazó világban igen gyakori a „kupé” szó, a minek magyar kifejezése annál kívánatosabb, mert épen utazás alatt, vonaton

érintkezünk a külfölddel és ugyan minek tegyük büszkévé az idegent, a ki bennünket le szokott nézni, minek szolgáltatassunk neki hamis bizonyítékot az ő fölényére és vele szemben műveltségünk alantibb voltára, – ha erre nem vagyunk kénytelenek? avagy nem tökéletesen alkalmas szó-e a „rekesz” a kupé fogalmára?

A „sztrájk” szó is gyakran szerepel, és nem áttalották költők is darabjuk címébe fölvenni. En azt gondolom, azaz hogy bizonyos vagyok benne, hogy nyelvünkben *mindenre*, az emberi műveletek, a legmagasabb műveltség összes szakmáinak tárgyaira lehet magyar szót találni, csak nem kell vakon, lustán, aljas gyáván elfogultnak lenni és azt hinni, hogy a külföldi, az idegen szó előkelőbb, szebb hangzású. Alávaló korcs, áruló, gaz, a ki szégyenli magyarságát. Legyen ez jelszava a nemzetnek, a nagy közönségnek, és rövid idő múlva vége lesz a papagályszerű tarkabarkaságnak irodalmi nyelvünkben, mely már annyira süllyedt, hogy a hírhedt Lukácsin erre hivatkozott, állítva, hogy a magyar nyelv nem alkalmas önálló műveltség kifejtésére és terjesztésére. Azt hinni, hogy a francia, angol szó előkelőbb, szebb hangzású, olyan fajta kór-ság, mint a képzelt betegség, hypochondria, vagy egy rögeszmén alapuló örültség, melyből a beteget ki lehet gyógyítani egyszerre azzal, ha sikerül őt meggyőznünk föltevése alaptalansága-

ról. Tisztán nemzeti önérzet kérdése az, hogy használjunk-e idegen szavakat. A „csököny” vagy „bikacs”, a „csökönyölnek”, „bikacsolnak”, szavakat csak e pillanat ötleteként említem, talán mások foghatnak még ezeknél jobbakat is – de ha nem lenénk helyesebbet, még az ennél rosszabb magyar szót is szívesebben vehetjük és szebbnek találhatjuk az ocsmány sztrájknál, melyben három mássalhangzóval kezdődik az első tag, és ha már meg akarnók honosítani, hát „iszteraj”-nak kellene mondani. Eleinte szokatlanul hangzik talán némelyeknek, a kik – egyebek közt – a francia nyelvben az előkelőség hódító illatszerének tartják az *ő* betűt, míg ugyanaz magyarban nekik parasztos. Mint a színvakság a szemben, ilyen tévedés van a hallásban is.

Számos és nagy jelentőségű dolog, a miben a nyugoti nagy népekkel mai napság nem versenyezhetünk. Függetlenség, állami nagyhatalmiság, számbeli túlsúly, világhír, stb.!

Mindez, a számbeli túlsúlyt kivéve, változékony dolog, sorba megy, mint a falusi bíróság. Hébe-hóba mi is voltunk nagyhatalom – még első is – Európában.

A szerencse állhatatlan. A nemzetek büszkeségének legbiztosabb, legvalódibb címei az *állandó* tulajdonok: maga a lényeg, a nemzet egyéniségének *minősége*, az anyag, a melyből al-

kotva van, a szellem, mely az anyagnak életet ad. Az oroszlán büszke lehet az állatsereglet ketreczében is; az ölebet hiába ültetik a bíborpamlagra, az ott is csak hitvány öleb marad. A mi most nincs, az még lehet, a mint hogy már volt is. De ne dobáljuk még el azt magunktól, a mi van, és a melyek között vannak legnagyobb becsű, mert elsőrendű, változásnak alá nem vett, a legnagyobbak által irigyelt értékek. Nevetséges az, a ki arra büszke, a mije nincs, de gyáva és aljas, a ki eltagadj a, a miben különb az idegennél, csakhogy az idegennek hízelegjen ... A kutya úgy kedves, úgy jó, ha alázatos, föltétlenül hű, engedelmes, kifogyhatlanul hízelgő. De ha az oroszlán kutyává szelídül, ez már szomorú látvány.

De hát érdemes-e két szó végett ekkora ágyúzás a verebek ellen?

És még az esetben is, ha sikere lenne?

Hiszen ha legalább az lenne!

De nem lesz. Manővrérozunk és kupéba ülünk ezután is. Ez már így lesz egy darabig, míg kihal a nemzedék, mely fölgyűrt nadrággal jár derült, száraz időben, és a szemére fésüli a haját és úgy teszi föl rá a kalapját, mint hajdan az útonálló zsványok.

Talán jobb is, ha azonnal magam bocsánatot kérek a kiadó helyett, hogy ily unalmas

komoly kérdéssel foglalkoztattam, szellemes, időszzerű, egészen a legutóbbi pillanatot tárgyaló csevegés helyett, a mit különben, minden henczegés nélkül, egészen komolyan bevallom, hogy mondhatlanul fájón irigylek, minthogy mindenki azt a tulajdont irigyli, a mire magában egyáltalán semmi képességet nem érez.

## VI.

Apró hamuszín foltok a testen, a szempillák rendellenes rángásai, a halvány arcbőrön egy kerek rózsapír – magukban véve egyáltalán nem képeznének valami komoly bajt. Miattuk élhetne az ember akár száz évig. De az avatott orvos szeme e tünetekben egy halálveszélyes betegség jeleit látja, és figyelmezteti a beteget, hogy baja komoly, idején fogjon alapos gyógy-módhoz, a míg nem késő.

Bizonynyal a nemzetek élete sincs kötve egy-egy művészi tehetség működéséhez. Még Brassó városa is csak nevetette, mikor a szé-kely atyafi, kinek búzája a hetivásáron el nem kelt, visszakiáltotta a város határáról: halj meg éhen! Egy egész nemzet közgazdasága, bármi nagy kárát vallja, ha egy-egy művészeti vagy irodalmi nevezetesség odakiáltja neki a „Bózi megvetlek”-et, de épenséggel halálos veszedelemnek nem tekinthetné az efféle sajnos ese-

ményt. Nem tekinthetné igen is, ha mélységesen megdöböntő nem volna az eset, mint *fele* egy halálveszélyes betegségnek, a nemzeti szellem, a hazafi érzület megfogyatkozásának.

De hát az, valóban az, hiába tagadják azok, a kik e bűnt elkövetik és a kiknek üzleti érdeklükben áll azt mentegezni, sőt elég léhák, hogy olykor még szépítgessék is.

Mily piramidszerűen fölmeredő, mi siketítőn üvöltő bizonyság ez állítás mellett már maga a körülmény, hogy jelenben már magyarázgatni, érvekkel, példákkal támogatni kell ez állítást és még hozzá talán eredménytelenül is, mert épen azokon nem fog, a kik ellen intézve van; merfc hiszen – és ez a legkétségtelenebb bizonyíték – nem azért fordítanak hátat a hazának, mintha nem tudnák, avagy legalább nem sejtjenék, hogy hűtlenséget követnek el hazájuk iránt, hanem azért, mert hiányzik lelkükből, vérükből a hazájuk, nemzetük iránti szeretetnek kellően magas hőfoka, mely e nemtelen cselekvéstől őket visszatarthatná.

A lelketlen, önző, pénzsóvár had sivár kedélyének érzéketlen falára kár volna a lebeszélés borsószemeit hányni, mert világos, hogy az érvek ő rájuk akkor se hatnak, ha elismerik azok igazságát. Ők magukat áruczikknek tekintik, ők minél drágább vásártért keresnek s ott adják el magukat, a hol jobban megfizetik. És a hazafiúi érzés

lehülésének még nem is ez egyesek tetteiben mutatkozik kétségtelenül aggasztóbb bizonyítéka, mert hiszen egyes renegátok – nemzettagadók – találkoznak hatalmas nagy népek kebelében is; de mily megdöbbentő, szinte rémületbe ejtő az a közöny, egykedvűség, melylyel a nemzet közvéleménye a hazafiúi érzés e szemérmetlen megtagadásának egyre gyakrabban ismétlődő eseteit fogadja. Úgy látszik, már mintegy elvileg elfogadja, helyesli az; „ubi bene, ibi patria” hitvallás követését.

És hagyján, ha csak a templom egyes hivei hagyogatnák ott a misét; de magukat a papokat szabadítja föl, hogy ám tessék, csak prédikálnak vizet, de ők maguk csak bátran nyakalják a bort kedvük szerint. Hirdessék a haza szeretetét betűben, vásznon, színpadon, szóban, ecsettel, vésüvel, de azután hazudtolják meg szavait, és tetteikkel mutassák, hogy mindaz, a mit hirdettek, üres beszéd, naiv lelkeknek, elmaradt ósdi zugnépségnek való, – ignotos fallit, notis est derisui.

A katona testével szolgálja a hazát, az író, művész, politikus az ő szellemi műalkotásaival. Ő neveli magát a katonát is, Ő gyújtja meg ápolja magának a hazaszeretetnek veszta-tüzét, vezeti, irányítja a közvéleményt, tehát kétségtelenül e szellemi hadsereg erkölcsi kötelezettsége, fontossága fölötte áll a fegyveres hadseregnek



is. Ha egy katona átmegy az ellenséghez, ez lobogó, egyenes hazaárulás. A szellemi téren működő *egyén* és a magánember között pedig az a különbség, a mi a tábornok és a közember között. Ha egy költő, művész viszi át más, épen-séggel ellenséges nemzet kebelébe az ő tehetségét és ott harczol ama nemzet szellemi hadseregében: ez határozottan nagy vétség, mert egy bizonyos mennyiségű erőt, a saját tehetségét viszi át az ellenséghez, nemzetét ezzel gyöngíti, az ellenfélt erősíti, a mellett példája erkölcsztele-nítőleg hat a tömegre, melyet pedig lelkesíteni épen az ő hivatása.

Az író, művész *nem* egy ember, hanem *annyi*, a hány ezer, vagy *millió embert* a haza szerete, téré meg tud nyerni, föllelkesíteni, *magával ragadni*, hogy a hazáért éljen és ha keli, vele haljon. Egy Kossuth már majdnem annyi, mint maga az egész nemzet.

A kétszer kettő négygyel azonos lélektani igazság, hogy csak úgy lehet igazán nemes, rendületlenül erkölcsös az ember, ha lelkében egy bálvány él, isten vagy haza, a kihez föltétlenül hű, a kiért élni-halni tud. Az isten egy fölismerhetlen árny, áthatlan köd, beérhetlen fantom; a haza egy fönséges, nagy, fogható valóság. Rajongó bigott, feszületrágó emberek közt vannak hitvány, alattomos képmutató, gonosz lelkek. Fölemelő, nemesítő csodatévő hatást illető-

leg a hazaszeretet minden egyéb érzés fölöött áll.

Az útonálló haramiát vissza lehet vele téríteni a becsület útjára; a, gyáva katonába bátorságot lehet önteni, a sülyedő hajó rémült utasát a fölébresztett nemzeti büszkeség hőssé avathatja.

Szép eszme a világpolgárság, a krisztusi „egy akol, egy pásztor” ábrándja, de először talán nem is lehetséges, talán nem is előnyös, hogy a kerek föld összes népei egy nyelvet beszéljenek. De ha mégis lehetséges, úgy kezdjék el a világhódító nagy nemzetek, a francia, angol, spanyol, az orosz és valamennyi, nálunknál számosabb faj. Ha el kell törölni a halálos büntetést, ám kezdjék el a rablógyilkos urak.

Nagy és kis népek körülöttünk lázrohamos lelkendezéssel versenygenek a saját nyelvük, nemzetiségük terjesztésének sikereért; kérlelhetlenek a haza megtagadásának vétségei ellenében. Az elnyomott, széttagolt, orosz tartománynyá sülyedt Lengyelország nem volt kicsiny Maczedonia Matejkonak, a nagy Oroszország nem volt eléggé ázsiai és barbár Verescsaginnak, hogy otthon fejtsék ki művészetüket és világhírré tegyenek szert. Csak nálunk uralkodik az elv, hogy magyar csak úgy lehet nagy, ha megszűnik magyar lenni és idegen oltár szolgálatába áll.

A hazafiség föltételei nincsenek számokhoz, hatalmi méretekhez kötve. A legkisebb nemzet

hazafi érzésének, önérzetének még lehetőleg követelőbbnek kell lennie, mint a nagyobbakénak. A francia színésznő, nem hogy németül, de saját anyanyelvén sem megy játszani Németországba. Angol, francia, olasz, sőt még az orosz Szlaviánszki is bejárja a világot saját nyelvük dicsőségét hirdetve, holott pedig ez utóbbi nyelvet sehol a világon nem értik, még nálunk se. De képzelhető-e, hogy Bukarestben tapsokkal fogadnának vissza született oláh művészt, a ki ott fejlődött nagygyá, azután megtanulván magyarul, éveken át a magyar nemzeti színház tagja lenne és azután vénségére mégis haza menne vendégszerepre Bukarestbe?

És nem volna-e igaza Bukarestnek, ha megvetné és kiátkozná a földönfutót, a ki élete java idejét eltöltötte külföldön, plane a rá nézve veszélyes szomszédnál, azután mire fogai kihullani kezdenek, vissza akarna térni az elhagyott hazai fonnyadt körtére?

Még ha egészen gyakorlatias, ridegen üzéri szempontból indulunk is ki, indokolatlannak kell neveznünk azt a kicsinyhitűséget, azt az önmegalázó, hogy ne mondjam útszéli nyomorék koldus fölfogást, mely büszke tud lenni arra, hogy egy földije farba rúgva hazáját, idegenbe olvasztja át művészetét, idegen nyelven, idegen, sőt épen ellenséges nemzet műveltsége színvonalát emeli alkotásaival és csak annyit tart meg

eredeti nemzetiségéből, hogy nevét nem változtatja meg, nem tagadja el születése helyét, hogy a nemzete aztán ezektől a fölnyalt morzsáktól megittasulva, ne tudjon hová lenni a dicsőségtől, hogy ime fia elhagyta ugyan, de megengedi, hogy ünnepeljék, a miért hogy ezen a földön született. Bármely tér felé tekintünk, a nemzeti önérzet beteges aléltságának jeleivel találkozunk. Van egy földhöz ragadt magyarság, mely e földhöz van kötve, mely innen nem mozdulhat és ez bámulja, dicsőíti azt a másikat, melyet leg-helyesebben földönfutó magyarságnak nevezhetek.

Érzelmi, sőt érzelgős politikai kiáltanak föl a megalázkodást bölcsességnek, a nemzetietlen, hidegvérű, fásult közönyt emelkedettségnek híresztelő bizonyos elemek. De hát tekintsük a dolgot egész száraz ésszerűsége opportunitás szempontjából. Mi kárát vallanók, ha a magát kihazátlanító, bármely világhíressé vált nevezetességgel a nemzet is úgy bánna, a mint az ő vele? Vagyis ha valaki fut ettől a hazától, hát a haza ne futna utána? Ha valaki oly nagynak tartja magát, hogy kicsiny neki ez a haza, hát legyen a hazában annyi önérzet, hogy ne feküdjék a lábak elé, melyek őt elrúgták?

Ennek semmi kárát nem vallanók, mert az a dicsmorzsa, hogy az illető magyar föld szülöttje, úgy is megmaradna minden körülmények között, mert azt nem történtté semmi sem teheti. –

Haszna lenne pedig az, hogy a telhetlen hiúság és kapzsiságtól túlfeszült keblek még itthon kénytelenek lennének megtanulni, miszerint amint édes anyja, úgy hazája is csak egy lehet az embernek és talán véget érne, vagy jelentéktelenebbé csökkenne az a most már ijesztően növekedő áram, divat, mely szerint immár majd csak az a dicső, a ki megmutatta, hogy tud ám ő német vagy más nemzetbeli is lenni és ha ezek után is vissza akar magyarosodni, hát fogadja a nemzet tőle ezt a nagylelkű áldozatot illő hódolattal, fizesse meg bőven tapssal, éljennel és pengő pénzzel. Mi messze vagyunk a nemzeti érzés féltékenységének fokát tekintve más nagy és kis nemzetektől egyaránt!

Holott pedig alapos okunk van féltékenyeknek lenni akár a vad feketehegyieknél is; mert ők függetlenek, szabadok, önállóak és tisztán csak feketehegyiek, mi pedig össze vagyunk nyugózva az osztrákokkal, és ez az osztrák-magyarország már pusztán nevével életveszélyesen erkölcsstelenítő hatású! A mi levegőnk nem tiszta; ez a dohos pincze levegője, melynek rozsdája ellen folyton éberem, szorgalmasan kell védekeznünk, különben megesz bennünket. Lejtőn állunk, tehát jobban kellene vigyáznunk, mint a ki egyenes földön jár. – Örködjünk a nemzeti érzés tisztasága fölött, mert ha ezt elvesztettük, mindenünket elvesztettük!

## VII.

Előáll egy csoport ember és a napot letagadja az égről; hirdeti, hogy kétszer kettő – őt; és senki sem szólal föl nyilvánosan ez állítások ellen, mert az a csoport ember éppenséggel a legmagasb értelmiség *hírében* áll, valósággal a nemzeti közvélemény irányítójának szerepét játssza. Hát az önálló gondolkozású ember, a ki józan eszének *egy* hajszálát se vedletté, nem döbben-e meg e csodálatos fejleménnyel szemben és ha bárcsak futó pillantás alatt, nem gondolhat-e olykor arra, hogy – az égre is! – lehetséges-e az, hogy ezernyi, millió ember tévedjen és fehérnek lássa a feketét és csak eg}T edül ő legyen józan, az ő látása legyen csalatkozhatlan és olyannak lássa a dolgokat, a minők azok valóban?

Rettenetes helyzet ez; legkevesebbet mondva, annyi, mint kitenni magát a szerénytelenség gyanújának. Elhallgatni szinte még nehezebb,

mert a háborgó lelkiismeret egyre erőszakosabban nógató dőfésői tűrhetlenné válnak. Látni a méregkeverők munkáját és nem akadályozni meg egy fölkiáltással, attól tartva, hogy a merénylők bosszút állva, rajtunk hajtják végre a meghíúsult gonosz tettet.

Vannak dolgok, fejlemények közéletünkben és pedig számosak, melyekben az ámitást, az igazság és józan ész vakmerő arconverését oly vérlázítónak, oly bizonyosnak látom, hogy olykor nem tudom, mitől döbbenjek meg inkább: magamtól-e, a kinek erről hallgatnom tűrhetlen, ellene szólnom nagy veszedelem; vagy a sokaságtól, mely egykedvűen tűri mindezt, sőt egy tetemes része, a tapsonczok kara, részint érdekből, részint együgyűségből, még élj énekkal is utalmazza?

Közéletünk majd minden terén merednek föl oly egetverő értelmetlenségek, hogy a ki józan eszt, ép erkölcsi érzékét megőrizte, olykor azt gondolhatja, talán mégis valami lidércznyomás-szerű gonosz álm gyötri, mert ez nem lehet valóság. Mintha azt látná, hogy«az emberek nagyobb része a kezén jár a lába helyett s már nem is csak állja, de valósággal járja a tótágast. Egy világ, melyben nem a gyerekek, de tanáraik, vezetőik hányják a cigánykereket.

Igen bizony, nem a gyerekek, hanem a tanárok.

Mert sokszor úgy van, hogy nem az a valódi közvélemény, a mit kimondanak, az utczán kurjongatnak, hanem a mit elhallgatnak.

Nemcsak a korlátlan önkény, de a legtágabb szabadelvűség uralma alatt is kifejlődik és szerveződik a rettegtetés oly hatalma, hogy az emberek igazi érzése, véleménye, szívük legbensőbb részébe záródik és ez a vélemény épen ellenkezője annak, a mit a tömeg hátán iskolalovaglást végző szájas népszónokok hirdetnek.

Ez másutt is így van, de nálunk egy körülmény forog fönn, a mi egészen ívj nemcsak a jelen, de ezredév és nemcsak a mi népünk, de az ismert nemzetek történetében.

Ez a körülmény a faj keveredés gyorsasága és nagyarányúsága, a mi a felsőbb, illetőleg a műveltebb rétegekben rövid egy-két évtized alatt végbe ment.

Az angol nemzetiség növekedése sokkal nagyobb, gyorsabb, valósággal páratlan, óriási. De a gyarapodás csak az alapotban, a nagy tömegben történt; az értelmiség, a törzsangol marad a régi; annak szellemét, színezetét ez új vegyülék nem változtatta vagy csak alig észrevehetőleg, mert a beleolvadt elem lelkületi tulajdonságai sem voltak az eredetitől valami fölöttébb különbözők, messze elütök.

Nálunk azonban a vegyülés folyamata a tömegben alig észrevehető, ellenben a vezető értelmi-



ségben az új idegen elem betódulása oly nagy arányú és ez új elem olyannyira idegen, különböző, elütő az eredeti ősmagyar természettől, hogy ez a fejlemény az erjedés forrongásához hasonló zavart idéz elő a nemzet közszellemében és idő telik bele, míg a folyadék megtisztul s visszanyeri valódi, eredeti, végleges színezetét.

A gyümölcsfába ojtott ág nem hoz gyümölcsöt azonnal, csak évek múlva, mikor az új törzsből szedett életnedvvel telítve, azzal már egészen átrokonult,

Egyik legbiztosabb jele, bizonyítéka európai korszerű föladatra való hivatottságunknak, hogy hazánk vegyes lakossága közül épen a legműveltebb elem, a szellemes, előkelő nyugoti nagy nemzetekből ideszakadt származék büszke önérzettel körösztoőkodik át magyarrá s hazafisága megbízhatóságában vetélkedik az őslakóval.

Ki tudja? Szeretem a legjobbat remélni, de talán nem is alaptalan a föltevés, hogy még jóra fordulhat a beláthatlan bölcseségű gondviselés ama rendelkezése, mely szerint annyi tőlünk különböző, sőt részben ellentétes természetű idegen elemek közé helyezett bennünket. Hiszen a nagyon sűrű, a csupa merő tűzvér se jó; az egészséges emberi test a vas mellett kellő mennyiségű vizet is tartalmaz. A magyar jellemben az oroszlánnak összes viszonylag jó és rossz tulajdonságai föltalálhatók. A viszonylagot úgy értsük,

hogy az oroszlán úgy tökéletes, a mint van, de az emberben egynémely tulajdonságai már nem előnyösök.

Az állatkirály mindenben nagyszabású: vagy semmit vagy rendkívülit mivel; alszik vagy öldököl. Harczban szertelen, erőfeszítése csudálatos, győz vagy meghal; de azután elpihen és sokáig pihen. Nehéz őt fölingerelni, édes nyugalomból kizavarni. Az oroszlán-vadászok szidalmazták, csúfolják barlangja előtt, kövel hajigálják, végre belelőnek, hogy kiugraszszák. De a mily nehéz fölingerelni, oly nehéz aztán őt meg is állítani. A huszár karját a felcsernek kell lefogni, magától nem tudja abbahagyni a vagdalkozást. Az egyik szélsőség természetserűleg maga után vonja a a másik szélsőséget.

A nagy erőfeszítés a hosszú pihenést. A harciasság és kitartó munkásság bizony nem jár együtt.

Egész történetünk a hazafias és hősies lelkesedés egy-egy egekig csapdosó nagyszerű föllángolásának és a rákövetkező hosszas mély álomnak ismétlődése. Ez fenséges vonás, de a gőz- és villámsebes élet e korszakában ez már fölöttebb hátrányos. A *kitartás* erénye diadalmaskodik az angol- és germán fajban világszerte. A nyugot-északi német és szláv fajokkal való keveredés belénk ojthatja a hangyák, méhek e kevésbé költői, de hasznos, becses tulajdonságát.

Természeti törvény szerint egyik szélsőségre a másik, épen átellenes szélsőség következik. Nagy erények után nagy bűnök; nagy, rohamos előhaladás után mély visszaesés; fényes, dicsteljes korszak után az elaljasodás; a hazafias önfeláldozás után az önzés, kapzsiság, a koncz körül marakodás, kapaszkodás ocsmány versenye.

Minden században egy-egy függetlenségi szép de rövid küzdelem, utána hosszú nyújtózkodás, dőzsölés, sütkérezés az elődök dicsőségének napfényén; csüggedés, lemondás, meghódolás az osztrák sátán kísértése előtt, mely a bécsi bankutczai palota erkélyéről csábítja Tököly, Rákóczy utódait: nézd e pompát, fényt, világhatalmat. Te lehetsz itt az úr, vezethetsz hadakat, verhetsz^ törököt, poroszt, francziát – intézheted innen Európa sorsát, lehetsz Eugen, Metternich, minden, parancsolhatsz németnek, szlávnak, olasznak – és mindennek csak egy a föltétele: hogy beszélj németül: – magyarnak vallhatod magad de csak otthon, csupán a magyar ezredek előtt mikor őket osztrák érdekekben és legtöbbször egyenesen maguk ellen rohanva lelkesíted; a külvilág előtt osztráknak kell lenned, hisz a magyart már úgy is elfeledte a világ.

Az elfeledkezés örvényszélén aztán föleszmél, elszényenli magát és következik ismét a nagy-szerű kirohanás; legalább így volt eddig.

Lehet, hogy ezentúl másként és talán jobb

lesz. Talán kisebb lépésben, de folyton, szakadatlanul előhaladunk, visszaesések nélkül. Ha sikerülne a hazabeli összes fajokkal a nemzetnek teljes vérbeli, szellemi egybeforradása, e vegyüleből oly nemzeti egyediség állhatna elő, mely egyfelől a korszellem által követelt prózai, de hasznos, másrészt az ősi fenséges, de ártalmastulajdonságokból épen annyit tartalmazna, a mennyi elég arra, hogy a nemzet *egy* közelebbi jövőben az elbetegedő, elaggó földrész emberiségének csodált halványává, mintaképévé váljék. Nem hiu álom ez, nem kapaszkodó népkegy vadásznak olyatén ravasz hízelgése, a minő a mesebeli rókáé a kövér konczot szájában tartó varjúhoz. Alapja az az egybevetés, mely szerint a jóból is árthat a sok; az idegen fajokból megkapjuk a legszerencsésebb, a korrall legegyezőbb vegyületeket.

De semmi sincs e földön ingyen. Valami ára van e nagy reménybeli szerencsének. E tevékeny, becslázás, a nyugoti műveltségtől duzzadó elem – mi természetesebb? – épenséggel a nemzet közvéleményét vezető értelmiség zászlóaljába sorakozik és ennek föladatai között egyéb nekivaló között azokba a szakmákba is ártja magát, a melyekhez csak a születés, az anyatej, az őstörzsökös lakosság között történt nevededés adhatja meg az ihletszerű érzéket, a hazafiasság szűzies tisztaságát, *a nemzeti önérzet csalatkozhatlan*

*sugallatát*, a magyar jellem öröklött sajátosságainak egyeteméből előálló ama bizonyos ütepet, mely nélkül a magyar, mint a tokaji bor ama bizonyos zamat nélkül, megszűnik magyar lenni.

Nem ritka jelenség, hogy emberek és épen *A* legértelmesebbek, abban a szakmában erőködnek kitűnni, melyhez legkevesebb képességgel bírnak. Mintha bántaná Őket, hogy ők, a kik sokkal nagyobb föladatot játszva végezhetnék, nem értenének ehhez vagy amahhoz a csekélyebb erőt igénylő művelethöz. A fölvergődöttet – par venit – egy első Napóleonban is bántotta a tudat, hogy egy érdemben nem versenyezhet a törvényes uralkodó házakkal; a származás régiségében. így elhatározta, hogy kiirtja valamennyit. Hát nem azt látjuk-e, hogy akadémiában, napi sajtóban legnagyobb részt az idegen szaporulék az, mely reformálja, vagy reformálni akarja a Vörösmarty, Petőfi nyelvét? És ugyanők akarják átídomítani, ósdiból korszerűvé átfordítani a nemzet jellemét.

És eltalálják – igazán csudálatos ösztön-szerűséggel – épen az ellenkezőjét a követendő helyes irányzatnak.

Ósdiság mellett küzdenek ott, a hol korszerű újítás volna szükséges és kórságos újítás mellett izgatnak, a hol a régi az egyedüli jó és helyes.

Jó politika egyik hitágozata, hogy a nem-

zeti jellemnek időnkint a korhoz képest változáson kell átmennie, módosulnia épp úgy, mint a hogy az egyes ember természete változik gyerek, ifjú, érett férfi és aggastyán korában. De soha sem a határozottan előnyös tulajdonságot kell elvetnie, hanem azt, a mi az időjárással nem egyez, tehát nyárban a bundát; – az érett korban a legénykedő hetykeséget, az erejénél többet merő, de azután megalázkodásra kényszerülő elbizakodottságot – pazarló könnyelműséget – a duhajkodó faragatlan paraszt-modort és e helyett fölvenni az igaz, nyugodt bátorság, a rendületlen következetesség, kitartás, az előkelő finom modor becses erényeit.

Majd minden téren az ellenkező történik.

## VIII.

Lehet, hogy a jelenleg fönnálló, soha népszerűvé nem válható eszme talapzatán nyugvó közjogi helyzet, az osztrák-magyarság elnevezés is megteszi a maga rothasztó hatását, de annál buzgóbb igyekezettel, kérlelhetlen, kegyetlen szigorral kellene védeni, ápolni a fertőzetlen, tiszta nemzeti öntudat kohója tüzeit.

A magyar nép nagy zöme most kezd rákapni az olvasásra. És szinte kizárólag csak hírlapot, naptárt olvas. Talál abban az övéhez képest egekig érő tudományt. Már most gondoljuk el, mi rettentő hatása lehet e népre annak, ha e közlönyökben olyasmit is talál, a mi az ő hazafiúi, magyar faji érzetét arczon veri, józan eszét föllazítja; a mit irtózatosan aljasnak vall, csodálatosan ostobának lát, de elvégre, gondolja – ezek a tudós urak írják, hát ugyan mégis nem-e ezeknek lehet igazuk?

Együtt ül a család ebéd után és olvassa a

napilapot. Abban egymást éri a sok érthetlen idegen – német, francia, latin nyelvből vett – korszak szó. A jelenlevő jegyző magyarra fordítja azokat és megjegyzi, hogy a magyar kifejezések teljesen jók, szebbek is az idegeneknél, de hát – miért mondja az igazi nagy úr – Pöttend – és miért mondja a csizmadia majsztérné: Pettend? – mert ez utóbbi azt hiszi, hogy így látszik ő előkelőbbnek, tudósabbnak.

Olvas tovább a háziasszony és illetén szavakra bukkan: – *bazár, bazilika, tósz*; – az egyszerű pór család minden női tagja elfordul, a hajadon kioson a szobából, a gazda földhöz vágja a hírlapot és kimondja a határozatot, hogy ily ocsmány d-ó lapot többé a küszöbön át ne ereszszenek.

Azután hozat más lapot. Abban olvassák, hogy itt meg itt N. N. egyszerű pór találkozott a királylyal, vagy a királynéval és tekintetes királynak szólítva, beszédbe eredt vele. Mintha volna olyan magyar pór széles hazánkban, akár pusztai csikós, a ki nem nagyságosnak szólítaná a tekintetest, a ki nem tudná, hogy a királyt a fölséges cím illeti meg?!

Mintha a kerek föl összes népei között nem ő volna a legtisztességtudóbb, az úriságra legtöb-  
bet adó, aminthogy a címzésekben az ő nyelve a leggazdagabb.

Olvassa, hogy N. N. szegény iparos levelet



írt a királyhoz, melyben komának hívja; egy másik segítségért vagy kölcsönért folyamodik. És az illető lapoknak egy szavuk sincs arra, hogy ez a hír nem lehet való, vagy ha való, hát megjegyezhetnék, hogy ilyesmi nem illik magyarhoz és a kik effélét tesznek, csak szégyenbe hozzák ezzel a magyart a világ előtt.

Ezek csekély vétségek, de azt bizonyítják, hogy a közvélemény irányítói közül sokan, tán legtöbben, nem ismerik a magyarság jellemét, nem tudják, mi benne a szép, a nemes, nagyszerű, a mit, épen mivelhogy nem is ellenkezik a korszerűség követelményeivel, ápolni, követni kell; ellenben pedig a mi ártalmas, egyébként sem valami becses, de valósággal immár túlhaladt, avas tulajdonság, azt irtani kell, mint a gyomot s ha a napi sajtó épen megfordítva, ennek ellenkezőjét cselekszi, hát a nemzet elerkölcsteledését, elkorcsulását idézi elő, a mi aztán már nagy, halálos veszedelem!

Annál inkább, mert ez az ellenkező cselekvés nemcsak tudatlanságból, de tudatos szándékosságból, üzér-számításból is történik.

A ki a Peleskei nótáriusban, Mokány Berceziben, Bukovayban kipellengérezett ósdi, nevetséges, ártalmas, léha jellembeli czafatokat üldözi, az annál inkább megérdemli a jövő nemzedéktől az oszlopot érczből, ha kortársai szűk látkörű elemeitől üldöztetést szenvedett. A ki pedig abból él,

hogy a kortól elmaradt, korlátolt elméjű tömegek hibáit legyezgeti, azoknak minden öngyilkos tulajdonságait szépítgeti; ki mint a nyű, valósággal a nemzet sebeiből táplálkozik: oszlopot érdemelne ugyan az ilyen is, de melyre még életében fölhúznák; rendesen azonban csak az utóvilág, a történelem szolgáltatja ki ez igazságot, in effigie, az ismerettáruk lapjain.

Egyike legtehetségesebb művészeinknek egy képet feste, mely egy menyegzői menetet ábrázol. A menyasszony mellett valami vén pénzszak ül: az út mellett, a hol a menet elhalad, egy daliás legény, valami csikósbojtár, fekszik szétlőtt agygyal, mellette a pisztoly, melylyel magát kivégezte.

Hát a magyar népet szégyenletesebb, nevetésesb, az ő valódi jellemével ellenkezőbb színben föltüntetni alig lehet, mint a hogy ezt e kép cselekszi.

A büszke magyar legénynyel először már az se történik, hogy akármi fajta vén pénzszak ragadja el előle a falu szépét. Gyakoribb az ellenkező, hogy a tekintetes nagyságos kisasszonyok szöknek hozzájuk vagy hervadnak el miattuk. Megesik az, hogy egy falu szépe az egyik híres legény helyett egy másik híres, hatalmas ifjúhoz megy nőül. És ekkor vagy az történik, hogy a vetélytársak valahol nyílt helyen találkoznak és az egyik ottmarad, vagy a

mellőzött elme egy három nap, három éjjel mulatni egy útszéli csárdába, ott megver valakit, vagy öt valaki, azután kialuszsza mámorát és lát a dolga után.

Ez érdemes művész közel négy évtizeden át apró, de remek alkotások egész tej útját hintette honi művészetünk boltozatára; de hát – etiam bonus aliquando dormitat Homerus. Ez egyetlen tévedését meg kellett említenem, azért, mert a napi sajtó egyhangúlag magasztalta e képet és kormányunk is oly sikerültnek találta, hogy megvette az országos képtár számára. Csattanós bizonyosága, mennyire ferde, szinte átellenes fogalmak uralkodnak vezető köreink szellemében a magyarság jellemének lényegesb, nemesb vonásairól. Mert persze ezt inkább érezni kell; a ki nem érzi, nem is tudhatja. Könyvből nehéz ezt megtanulni.

De itt még egy másik, nagyobb példa: az a nagyméretű festmény, a Honfoglalás, melynek az országház tanácskozási dísztermét kellene ékesíteni. Kellene – mert erre a célra lett megrendelve; – de bízunk a nemzeti közszellem, a magyarság öntudatának oly mérvű javulásában, hogy ez a kép szemérmes göngyben, a padlás közömbös homályában leli meg idejekorán jól megérdemelt nyugalmát. Mert a megtévesztés – mystificatio – rengeteg sokaságával és egetverő kamaszságával találkozunk már utóbbi idő-

ben. De a koronát talán mégis ez teszi föl a barnumi hü-hóval vásárra vitt csodák gyűjteményének csarnokára. A napi sajtó szinte egyhangú magasztalása – úgy a fogantást, mint a kivitel illetőleg – azt a rémületes sejtelmet támaszthatta volna a jobbakban, hogy a nemzet immár a csöndes haldoklás állapotában van és önkívületében többé nem ismer önmagára. Ezt keltette volna, ha azzal a különben szintén szomorú föltevessel nem vigasztalhatnók magunkat, hogy ennek valami egyéb oka is lehet, mint a nemzet önismeretének teljes elalélása.

Hogy eme képen a világtörténelem legcsodásabb hadi cselekményeit végbevitt hősök alakján a jellem nagyságának, az erkölcsi és értelmi erő rendkívüli voltának semmi kinyomata, ez is szörnyeteg egy hiba ugyan, de hogy a magyar ütep is nemcsak hogy teljesen hiányos, de egj'etlen vonása sem látható magának Árpádnak és vezéreinek alakján – ez már oly rejtélyes talányszerű tünet, hogy mélabús tűnődésbe ejthet, vajjon a hitegetők vagy a hiszékenyek lelki állapotát lássuk elszomorítóbbnak?

Árpád maga egy kehes, aszkóros gebén, mögötte az egyik legelőkelőbb vezér valami meklenburgi igáslovon, a minőket most a söröszekerek előtt látunk.

Nincs népfaj a világon, még az angolt se véve ki, melynek kedélyében a ló olyan remegő

szeretet, szinte vallásos kegyelet tárgya lenne, mint a magyarnál. Lovat áldoztak Hadúrnak, mint szívüknek legkedvesebbet. A népdalban is a nő után következik:

Szép asszonynak, jónak,  
Szépen járó lónak  
Kár megöregedni. –

És a honfoglaló Árpád, a világ első lo<sup>^</sup>as népének vezérei életunt omnibuszlovakon jártak volna?

Igazi ütepes arcok csak a tótoké, de ezeken sincs az előkelőség vagy vezéri szerep semmi kinyomata. Olyan bárgyú, közönséges pofák, mint a kik itt Pesten téglát hordanak vagy az utczákon fát fűrészelnek. A győző nagyságát emeli a költő vagy művész, ha ellenfeleit is derekas vitézeknek tünteti föl. De hiszen maguk a háttér magyarjai már valósággal hülye alakok. Az egésznek tervezetében az eredetiségnek, a teremtő erőnek egy mákszeme, egy órányi gondolkozásnak nyoma nem látszik.

„Vegyünk egy lyukat, öntsük körül érczcel és az ágyú kész.” A monda: a vizet, fűvet fölajánló tótokról, minden emelkedettebb ötlet nélkül, szárazon, a maga póre egyszerűségében, sietve készülő postamunkában földolgozva. Az egész egy népesebb vidéki baromvásárt ábrázoló képnek benyomását kelti az ép izlésű, önálló fölfogású nézőben.

Igaz hogy a sajtó niai napság kevésbé törekszik a merész vezető szerepére, mint félszázad előtt. Minden közlőny a leveli béka érzékenységevel figyeli meg a kiválasztott *előfizető*, *vevő* közönsége tetszését, nézetét. Mondhatjuk, hogy ez idő szerint a nagyközönség – ahogy egészen szabatosan szólva: a sokaság, a nagy többség szerkeszti a hírlapjait, melyek igen csekély kivétellel, olyannyira vakon hódolnak a sajtó üzleti érdekük szempontjának, hogy nemcsak a többség, de még egyes szakok, csomók, egyes szövetkezetek, sőt kissé befolyásos vagy nagyon szájas egyesek ellen sem vállalkoznak a legsürgősebb, legfényesebb igazság kimondására.

De azért még mindig vezet és pedig veszedelmes mérvben, a mennyiben a jelen nemzedék sokkal közömbösebb, fásultabb a nemzeti eszme iránt és az író mai napság húszszor – talán ötvenszerre nagyobb olvasó véleményét befolyásolja – mint annak előtte.

Tekintve, hogy örök törvény szerint mindenben, emberben, anyagban a többség a selejtesebb; és minden annál ritkább, minél nemesebb, tehát a nagy többség nálunk és mindenütt kevésbé önálló és nézeteiben hajlítható: tekintve ezt, nem riasztón veszedelmes körülmény, ha a közvéleményt alakító hírlap és könyvirodalom művelőinek tömbjében az a lármásabb, tolakodóbb elem válik uralkodóvá, mely nem bír a legszük-

ségesebb kellékkel: a nemes érzés veleszületett sugallatának csalhatlanságával, a kiirthatlan fajszeretet megközelíthetlen rendületlenségével és vakbuzgóságával, de nem bír magával a föladatainak teljesítésére szükséges eszközzel sem, a kifejezés tehetségével, vagyis egyfelől: nem ismeri a nemzet jellemét, másrészt nem bírja nyelvét, szóval, a ki talán jóhiszeműleg magyarnak tartja magát, de – talán tudtán kívül – *lelkében* már francia, angol vagy német. De leginkább, legtöbb ember francia.

Avagy nem tapasztalhatja-e a figyelmes olvasó, hogy irodalmunkban egy legújabb betegség: a frankomania, a francziaság bálványimádása, a francia majomság, a francziáskodás kór-sága dühöng már jó ideje pusztító, egyre fokozódó hevességű járvány gyanánt?

Magasabb nemességünk és főrendünk csak azt tartja az előkelőség mérvének, föltételének, a mi angol: irodalmunk azt, a mi francia: polgárságunk azt, a mi német.

Egyik Londonból, másik Parisból, a harmadik Bécsből veszi politikai hitvallásának, ízlésének napi parancsát. A magyar főúr, a ki lehetne eredeti oroszán, a majomnak majmává lesz, mert hiszen tisztelet, becsület az angolnak, ellenmondás nélkül, mint *nemzet*, a francziával osztozik az elsőségben, mint állam pedig legelső és legnagyobb. De mint ember? állítsunk egymás

mellé egy kiborotvált képű vörös frakkos angolt és egy magyar – olyan Károlyi Pista vagy b. Fejérváry Géza forma főurat – hát melyik fest jobban akár a párisi szalonhölgyek szemében?

Polgárságunk kereskedelmi, iparos üzletei berendezésében, czégei czímzésében; kávésaink, vendéglőseink a kiszolgálásban, fölszerelésben, kifejezéseikben fekete rabszolgai engedelmességgel utánozzák Bécset mindenben, az aprólékosság hajszál vékonyságáig. De hát hogy is ne? Mikor az író, költő, a hírlapok főczikkezői, a nemzet vezérei szinte remegni látszanak a kéj érzettől, ha egy-egy francia vagy latin szót használnak oly fogalom kifejezésére, melyre két-három tőzsgyökeres, helyes és teljesen magyar szó áll rendelkezésünkre?

Hát nem ijesztő veszély, ha oly emberek akarják tanítani a népet magyar beszédre, érzésre, ízlésre, erkölcsre, a kik nem szeretik, mert nem ismerik a magyart?

Mert egy tárgyból nem lehet két eszményképe az embernek. Két anyánk nem lehet, tehát két anyát nem szerethetünk. Az erkölcsnek valamelyes üledéke nélkül semmiféle egyesület, semmiféle tömb nem tarthatja fönn magát. Egyetlen szent és sérthetetlen törvénye van még a rablóbandának is, mely az egész világgal meghasonlott, minden erkölcsi törvény ellen föllázd, de azért van egy különleges rablóbecsület,



ennek egyetlen cikkelye, tudniillik, hogy nem szabad vallani egymás ellen, még a bitófa alatt sem.

Az ember a mint szülőjét, úgy hazáját sem választhatja.

Ha a hatalom, gazdagság határoz, hogy melyik hazát szeressük, akkor nincs többé nemzeti érzés, nincs hazaszeretet. Hát ne legyen, hisz ez a krisztusi „egy akol, egy pásztor” eszményképének valósulása lesz – ha egyáltalán lehetséges; – de hogy mi legyünk ebben a kezdeményezők, míg a többiek, legkisebbek és legnagyobbak, a fajönzés örjögésében dühöngnek, ez a bárgyúság már a hülyeséggel volna érintkezőn határos. A szerb kis nemzet és az igazi szerb még a nagy, hatalmas oroszral sem akar összeolvadni, holott oly közel rokon hozzá!

A kis szerb megveti a „svábát,” őrizkezik, mert íél a magyartól, és Belgrádban isten ments, hogy valaki követelné vendéglőben a magyar vagy német étlapot. A szerb, az oláh, a tót nem kever a maga nyelvébe magyar kifejezéseket, semmiestre sem oly tárgyak, fogalmak megjelölésére, melyekre neki is jóra való műszava van. Alávaló, hitvány, áruló, gaz, a ki a magyar állam polgára és a ki szégyenli magyar nemzetiségét; a ki hivalog, büszkélkedik az idegentől lopott ruhában, ha kivált még abban a tévedésben is leledzik, hogy az, a mit ő megvet, megtagad, volta-

képen magában véve is szebb, különb annál, melyért azt elcserélte. Nem az a francia szó vagy cikk szebb, hanem az ő szeme, az ő *Ízlése a hibás, az ő nemzeti érzésénél' hiánya okozza*, hogy neki az idegen tetszik szebbnek, tökéletesebbnek. Sőt tovább mehetünk és kimondhatjuk, hogy a választás a magyar és idegen szó között nem is annyira nemzeti érzés, de ugyanoly mérvben vagy mindenek előtt józan ész és szépézés kérdése. Nem is szükség igazi született magyar-nak lenni, csak ép ítélettel, némi szépérzéssel birni, hogy belássuk, mily ocsmányul hangzanak magyar nyelvben a németből, francziából ok nélkül átvett, a magyarságból való kivetköztetésre, németesítésre törekvő osztrák uralom által reánk erőszakolt idegen szavak: óbester, gyenyeralis, abezug, rekszumkerdaj, gránicz, czapistráng, stb. De hát ezt még reánk erőltette, parancsolta a föltétlen hatalom negyedfél százados vérszerkesztő uralma, mely bitóval, pallossal dolgozott itt hosszú időn át. De mi igazolja azokat, a kik tündökölni, fényelegni vélnek förtelmesen elkorcsosított francia, angol, olasz, német szavakkal? A kik protezsálnak, angazsálnak, akceptálnak, distinguálnak, argumentálnak, fotografálnak, telegrafálnak, szanálnak, a kik zsúr, memoár, bu-doár, kandli, kanális, liberális, klerikális, marsruta, kvart, grammatika, stb. förtelmes szavakkal keverik a magyar szöveget? Ez már nem csak ma-

gyartalanság, ez már talán inkább az eszelősség szörnyszerű alakja, a kificzamodott, megzavarodott értelem öntépő őrjöngése, tombolása?

Az egész hazát csak az ország élén álló teljhatalmú vezér vagy diktátor, és ennek czinkos szövetkezete árulhatja el, döntheti halálos veszedelembé. De árulás bűnét követi el az egyes előőrs is, a ki az ellenséges tábor egyetlen közemberét is átereszti vagy épenséggel becsalja. Az okozott kár különböző, de a bűn, az aljasság mértéke ugyanaz, ha százezer, vagy csak egy forintot lop valaki.

Az áruló előőrsöt föbe lövik; árulásának ritkán van, és alig lehet egyéb, mint múló vagy helyrehozható következménye. Egy szál katona, ha kém, nagy vereség oka lehet; de vajjon nem-e még nagyobb a vétség, ha az, kinek földadata épen a nyelvnek, a közszellemnek magyarosítása, nem is egy, de *ezernyi* idegen szót, a nyelvünket elcsúfító, önérzetünket mételyező, öntudatunkat megzavaró, magyar hazafiságunkat erkölcsstelenítő ocsmány idegen kifejezések egész dandárát vezeti be a közvéleményt alakító irodalom, kormányzat, az országos és helyi tanácskozás nyelvébe?

Nem irtózik az ilyen ember ez örületes cselekményének alig vagy esetleg, ha a fekély elterjedt az egész nemzettestben, egyáltalán helyrehozhatlan következményeitől?

## IX.

Irodalom, művészet, egyházi és politikai szószékek nagymérvű idomító hatást gyakorolnak a nemzet jellemének átalakulására, épen-séggel oly korban, mint a mai, midőn országok, népek, az egész emberiség társadalmi, gazdasági rendszerváltozások és a régivel ellenkező világnézetek alapján szintén nagy átváltozásokon mennek keresztül.

Nem fölöttebb aggasztó körülmény-e, ha a vezető elemek jelentős része tévedésben él arra nézve, mely irányban nevelje az újabb ivadékokat; melyek azon nemes hajlandóságok a nemzet jellemében, melyeket ápolni, növelni és melyek azok, melyeket mint az új korral ellenkezőket, irtani és helyükbe újakat, korszerűeket ültetni kell?

Valóban, nem könnyű eldönteni, vajjon mi kárhozatosabb: ápolni az ósdi varkocsot (czopfot), az avas szokásokat, rögzött hibákat, idült erkölcsi kórságokat, a mi sokkal könnyebb, mert a

tömeg „hajlamaival, fölfogásával egyezőbb, a mellett az önző apostol személyes érdekére kedvezőbb, dúsabban jövedelmező; avvagy üldözni – legalább is elhallgatni, nem hirdetni amaz erényeket, melyek gyakorlása sokkal nehezebb, mint az olcsó hazafiság számos művelete, de a melyek a nemzetet a nagyság, dicsőség legmagasabb fokáig emelhetnék.

Szükséges elmondanom, hogy föltétlen eszményi tökéletesség nem létezőn e földi világon, eszerint bennünk is vannak hibák, még pedig az egyensúly természeti törvénye szerint *nagy* hibák a *nagy* erények mellett.

Legkönnyebb módja a népszerűsítésnek, a nagy tömeg kegyébe furakodásnak: legyezgetni a hibákat, hízelegni a gyöngeségeknek: ama szokások, műveletek, avas, ósdi alakzatok dédelgetése, dicsőítése, melyek, mint a díszruha sallangjai, valamikor jól illettek a vadon erkölcsökhöz, de ma már a korszellem újkori műveltsége által túlhaladva, mint fölösleges czafrangok, részint nevetségesek, részint ártalmasok.

Legnagyobb fontosságú föladat, tisztába jönni az iránt, mi a jelenszerű, kori (modern) és mi az avas ósdiság; melyek ama sajátságok, szokások, erkölcsök, elvek, melyeket az európaiság megkövetel; melyektől boldogulása, előmenetele függ itt, sőt világszerte minden nemzetnek; és melyek ama tulajdonságok, a mai ízléssel ellen-

kező, a létbiztosító föladatokat nehezítő különlegességek, melyeket el kell vetnünk, avagy legalább nem művelni, nem tartani dicsőségnek és a magyarság, hazafiság ismervének.

A ki azt hirdeti, hogy legkitartóbbak vagyunk a munkában, a takarékoságban, elsők a tanulékonyyságra való hajlamban; a tudomány tisztellete nálunk nagyobb, mint a születési rangé, a henye életre képesítő gazdagságé; hogy *nálunk*, a mi közvéleményünkben a belső érdem, a szellemi kiválóság, az erkölcsi fenség dicsfénye nagyobb (és hogy ez igazi népszerűség), mint a Léva-Tata-Sust árába, százezrekbe öltözködő ázsiai fényeskedés, üres külsőség: hát az ez irányú működés az írójára legtöbbször igen \* gyakran jövedelmező, de a tömeg lelkét megmérgezi, és olybá vehetni, mint a ki forró ólmot önt az elaltatottnak fülébe.

Valóban csodálatos, hogyan eltalálja a nyilvánosság némely mai kolompos vezérürüje éppen a visszáját a korszerűség és az ósdiság fogalma magyarázatának!

Íme csak egy példa a sok közül. A mi nyelvünknek nem csupán a rendkívüli nyúlósság, minden szakma művelésére képesítő szóbőség, de még egy másik nagyszerű és a világ ismert nyelveiben példátlan tulajdonsága a rímes és időmértékes verselésre egyaránt alkalmas hangzása. Bersenyi ódáiban, Vörösmarty hexameteireiben

jambusaiban, már t. i. azok hangzásában, zenéjében nagyobb az erő, több a báj, magasabb a fenség, mint Virgil Horácz nyelvében. Hát aztán, lia ez ennyire sajátja a mi nyelvünknek, ne volna ez is magyar alakzata a lantos költői kifejezésnek, csupán azért, mert a görög és római megelőzték a használatában?

Igaz, hogy népünk nem kedveli, talán nem is érti e hanglejtéses mérték zenéjét. De hát csak az a magyaros, a mi népies? A magyar nemes, a közép úri rend díszruhája ne volna magyaros, mert a nép másként, éppenséggel ellenkezőleg, amaz feszesen, emez tágas sipujjas ingben, lengő lábravalóban öltözködik?

Hogy mennyire becsülik a nyugoti műveltség vezérnemzetei a görög alakzatot, mily büszkék lennének rá, ha nyelvük erre képes volna, mutatják Gröthe, Schiller kísérletei a német hexameterek erőszakolásával. A francziák már meg sem kísérlik, hanem írják komoly színműveiket hat lábas rímes sorokban. Ez már szükségből, szegénységből történik, és hátrányos az előadásra; a színész, ha leírhatja szerepét, egész terjüleg írhatja le, hogy ne zavarják a versek. De a hallgatót még mindig bántják, mert végre is ez már több, mint a mit költői fölfogás követel. Hanem azért találkoztak a mi halhatatlan magasb hülyéink által megkoszorúzott szajkók, a kik utánozták a francziát

Ezek is rímes hatosokban írták meg fölvonásokra osztott kínos ökröndözéseiket.

Csakhogy ez még nem volt elég. Mert annyi van bennük is a magyarságból, hogy a mi nem jó, abban már ők sem közepszerűek. Fölemelkednek az egetverő magasságig. S nem elég, hogy kiátkozzák, mint magyartalant az ó görög versalakot, a mi annyi, mint a magyar szellem kincstárából egy becses, különösségében „egyetlen” gyémántot a tenger fenekére lökni, de találkoznak még magasabb lángelmék, a kik az isteni Homór fölülmúlhatlan hőskölteményét: az Iliászt hatlábás rímekbe fejtve le, fordítják magyarrá!

Ez lehetőleg majd akkora bódultság, mint kiátkozni a tábornok, uszoda, jog, szellem, titkár stb. jó magyar szavakat, ha ugyan nem a „kaloda”, „szamár”, „búvár”, „betyár”, elnevezések ellen akartak kézzel-lábbal tiltakozni? Ha a nemzeti önérzet sülyedése, a magyarság hazafiúi erkölcsének romlása, a nemzet egyéniségének alakban, lényegben, jellemének legszebb vonásaiban elcsúíítása csupán az itt fölhozott esetekben nyilvánulna, már akkor is eléggé komoly bajnak kellene azt tekintenünk. De a közélet minden terén hasonló jelenségekkel találkozunk. Az itt általam fölhozott esetek csakis egyes példák, egy-egy a sok ezer közül, az általános sülyedés ingoványából, melyben csak itt-amott található egy-egy darabka magabíró zsombék. Ha a meggazdago-



dás vágyának örületes hajsza közben akadna figyelő közönség és közlöny, mely állandólag foglalkozni érdemesnek találná e tünetek fölfedésével, az év minden napjára jutna egy tárgy a fölszólalásra.

Minden túlzást kerülve – ah, hiszen oly viszonyok közt, mint a mieink, még az *egész* száraz valót sem lehet kimondani! – csak kellő körültekintéssel, óvatosan fejezem ki magamat, midőn azon hitemet nyilvánítom, hogy ı az erkölcsi érzést, a józan észet olyannyira fölháborító működés, mint a mi az utóbbi időben nálunk kiváltkép a történelmi és a nyelvtudományi szakmák terén történik – példa nélkül való a világ-összes népeinek eddig ismert művelődés-történetében. Ez aránylag szegény, elmaradt nemzet, századokon át fejedelmi székhely, nemzeti függetlenség előnyét nélkülözve, önerejéből, hazafias adakozásokból tart fönn intézményeket, irodalmat, melyeknek legfőbb föladata legyen a nyelv művelése, és magában értődőleg a nemzeti öntudat fölkeltése, ébrentartása, a nemzeti önérzetnek kiktartásra, nagy tettekre lelkesítő fokozása; valóságos vallásrajongással ápolása annak a hitnek, hogy a nemzet nagyra van hivatva és fényes jövő áll előtte; – ehelyett mi történik? A nemzet múltjából a legfényesebb részt: a hunok történetét, a legdicsőbb, az egész öt világrészre ellátzó, legkimagaslóbb alakot, Attilát letagadják; a keleti

nemes, hősiességű fajokkal való rokonság és származás tisztességét elvitatni erőlködnek; a meghagyott ezerév történetének alakjait a néphagyomány és közhit által emelt eszményi magaslatról a középszerűség pongyolájában mutatják be, sőt helyteliséggel az erkölcsi alantaság utcáira rántani igyekeznek. Szépérzék, nyelvtudás, kellő szellemi adomány, írói tehetség, sőt legtöbb esetben józan ész hiányában szenvedő, másfelől hiúság görcseiben, kapzsiság nyavalyatörésében rángatózó és örökölt agyafürtség, hagyományos hóbort rokonsága révén összeverődött szövetkezet valósággal meg akarja fosztani a nemzetet nyelvétől, a sikertől, melyet egy század óta irodalmi téren legkiválóbb és erre leghivatottabb szellemei elértek. Magyarország nem volt (értsük meg: nem volt magyar, mert latin volt) „de Magyarország lesz” vagyis hogy ezúttal a saját nyelvén fog beszélni – e vágy lelkesítette az akadémia alapítóját, de íme egy csoport előáll és vissza akarja tolni a nyelvet egy század előtti makogó, csecsemőszerű állapotába!

És a közönség úgy nézi e fejleményeket, mint egy dermedten fekvő beteg a körülötte forgoló cselédség sürgölődéseit a becses holmik elrejtésében és az ő temetési szertartásának előkészítésében.

Avagy talán nem megdöbbentő jelenség a törekvés: lehetetlenné tenni, hogy a nemzet a

saját nyelvén művelődjék, saját egyéni irodalma, költészete, művészete fejlődjék és versenyezzen a külföld legelőkelőbb nemzeteivel?

Mert ha ez agyafűrt hadnak van igaza, akkor dobjuk lomtárba Berzsenyit, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt – hisz ezek még mind nem tudtak magyarul! Holott pedig talán magának Kossuthnak hazafiúi lelkesedése az ezek által gyújtott lángból lobbant ki!

Nem; ilyen bámulatosan, megfoghatlan örületes megkeveredése a józan észnek még nem fordult elő a teremtett világon. Avagy merte azt valaki valahol állítani, hogy nem a legtökéletesebb szóbeli kifejezés mesterei a költők, a valódi nagjr költők (Vörösmarty, Petőfi stb.) volnának hivatva az irodalmi, szónoki nyelv megalkotására? Nem a jó vadász tudja megítélni, melyik a jó puska, hanem a kefekötő, a ki soha fegyvert nem is látott? A szobrásznak ne volna igaza, ki azt állítja, hogy a karrarai márvány alkalmasabb anyag szép szobormű készítésére, mint a sóskúti kő? – nem, mert a csizmadia azt mondja, hogy megfordítva, a sóskúti kő az alkalmasabb, és világos, hogy neki azt jobban kell tudnia.

Bocsánatot kérek, de az önmérséklet szinte emberfölötti fokának szükségét érzem, hogy többre ne fakadjak, mint arra a kérdésre, hogy lehet-e józan észt föltételezni olyan embereknél,

a kik azt állítják, hogy „jog” – „szellem” – s más ezer épen ily jó hangzású szó nem magyar, nem helyes, vagy a mint a természetellenes ostobaságok vakbuzgó védőinek, a spanyol inkuizitoroknak dühöngő erőszakosságával ők állítják: törvénytelen!

Így egyáltalán ne legyen senki oly esztelen bolond, hogy itt magyar irodalmi termelésre, magasabb, akár csak közönséges költői művek alkotására gondoljon is. Fegyver nélkül háborút viselni lehet? az hogy, ez még valahogy elképzelhető. De költeményt írni – nyelv nélkül? Ez már természeti lehetetlenség. Szép művet alkotni rősz anyagból? Ah, még ez is csak megy valahogy, noha bizonyos, hogy diófából szebb, jobb puskaagyat csinálhatunk, mint fenyőfából. De szép költeményt írni ocsmány korcs szavakból?!

Íme hova jutottunk! Hogy e kétszerkettő négy igazságával azonos állításokat hosszasan vitatni, bizonyítgatni kell!

„Gyűrű” nem jó; e helyett Ring-et írnak. „Antik tradíciókat reprezentálni politikai necesszítás.” így beszélnek, írnak parlamentben, akadémiában, napi sajtóban vezérkedő elemek.

Tábornok, tárnok, nem jók; de szankció, akció, szatiszfakció, fotografozás (sic!), ekszpozé, zsúr, vizavi, silbak stb. – ezek a jó magyar szavak, s ezeket nemcsak napi újságírók, de beszély, sőt versköltők is használják!

Kút a szép és szép a rút.  
Köd s homályon át az út.

Mondják Macbethben a *boszorkányok*. Hát nem voltak képesek ez urak Shakespeareből valami jobbat, hasznosabb életelvet tanulni? Persze – magna ingenia conveniunt.

Tehát kidobni a nyelvből, a hazai történetből, a szokásokból, erkölcsökből azt, a mi szép, nemes, hasznos, és magyar; bevenni helyébe a mi rút, becstelen, kártékony és idegen, hát lehetséges-e ennél alaposabban dolgozni la muszka cászár számára, ha ez fizetné is őket?

Ezek kemény szavak, és hogy meg, fogok érettük szenvedni, egyenesen vagy közvetlen, az oly valószínű, mint a mily bizonyos, hogy minél kevésbé szereti valamely ivadék a hazát, annál jobban szereti önmagát, és ennél fogva imádott saját énjének, érdekének, hiúságának legcsekélyebb sérelmét se tűri, habár tudja, hogy az ellenvéleményt a legtisztább hazaszeretet sugallta, és annál dühösebb, bosszúállóbb, ha azt is érzi, hogy az ellene kimondott vád megdöntetlen igazság. „Mert immár elmúla dicső korod Epaminonda!” Nincs már Themistocles, a ki azt mondja: „Üss, csak hallgass meg!”

Talán egyenesen, nyíltan is le fognak hurrogatni, bemázolni; bár van ennél rám nézve ha nem veszedelmesebb, de könnyebb és ártalmasabb módja is a bosszúállásnak. Most van

asztagba rakva életem egész vetésének termése. Csöndes néma éjjel, mikor a házőrző komondort is elaltatja a hirtelen föltámadó szél, egy darab égő taplót dugni az asztagba, szinte kockázat nélküli merénylete a szegény legénynek, a kit a csősz valamikor egyszer a tilosban kapott és megzalogolt, és ezért boszút akar állani, habár ártatlanon is.

Aztán én nem menekülhetek semmi szövetséget szuronyos négyszögébe, nincsenek személyes barátaim, érdektársaim; egyesegyedül csak elvrokonok lehetnek a nagy közönségben, hanem erre illik a közmondás, hogy: az isten messze, de a czár közel van.

Az egy tehát bizonyos, hogy sem haszonlesés, sem hiúság nem vezethette tollamat, épen egyesegyedül a rendíthetlen meggyőződés, hogy<sup>r</sup> igazam van, és a vágy, hogy ezt ki is mondjam, valamint lelkiismeretem sugallata, hogy ezt elhallgatni bűn volna a haza és vétség önérzetem ellen. Mert ha az embert végzete a legkegyetlenebb vagy-vagy elé állítja, hogy vagy a világ, vagy önmaga ítéli el – azt hiszem, csak az az igazán becsületes ember, a ki mindennek fölött önmaga előtt akar tisztán állani, a kit a világ zajos tisztelete ki nem elégít, ha ő maga tudja, hogy azt nem érdemli, sőt épen annak ellenkezőjét.

Elvégre, ha imént megjelent összes műveim

gyűjteménye lenne is a bűnbakja ezennel való igazmondásaimnak, azt gondolhatom, lesz még szőlő, lággy kenyér; talán él magyar még tovább és születik egy újabb elfogulatlanul ítélő nemzedék, mely felássza az élve eltemetetteket, s igazságot szolgáltat; – ha pedig silányság minden, a mit írtam, akkor azt a pillangóéletet sem érdemelte, hogy egyáltalán egy huszonnégy órára meglássa ezt a szép napvilágot.

## X.

Mi az *ósdiség* és mi a *korszerűség* a mi magyar nemzeti érdekeink, létfontartásunk szempontjából? Nincs nép földrészünkön, melynek életében e két nézlet oly fontos, elhatározó szerepet játszanék; meghatározása, az egyik vagy<sup>r</sup> másik melletti állásfoglalás oly szerfölött kínos volna, mint a hogy ez nálunk fönnforog az ideköltözés ezer éve óta mostanig.

Beszéljen valaki a vakbuzgó Allahimádó előtt a mohamedán szellem reformjának, az európai világnézlettel való kiegyeztetésének szükségéről! Pedig világos, hogy csak ez menthetné meg őket, hiszen láthatják, hogy mind a három világrészben a keresztény művelődés szelleme győz és előbb-utóbb mindenütt igájába hajtja a mohamedánságot.

Nincs nehezebb föladat elméleti téren, mint a saját hazája, sőt megyéje határán túl sem látó nép fiával megértetni, miben kell neki ra-



gaszkodni a régihöz, az ős nemzeti szokások, erkölcsökből mit kell megtartania, mit elhagynia? És nincs könnyebb — a mellett hálásabb — szerep, apostolkodni a tömeg előtt azon elvek, fölfogások mellett, melyeket tán leghelyesebben az *olcsó hazafiság* ismeretes gyűjtő neve alatt foglalhatunk össze.

Az ódsóság és korszerűség irányelvei minden más, maguk a nagy nyugoti vezérnemzetek politikájában is szerepelhettek. De ez elvek ott azoknál — angol, francia, németnél stb. — nem bonyolódtak egybe a nemzeti politika követelményeivel; az általuk teremtett új ízlés, új műalakzatok fölvételének kérdése sem jellemükkel, sem önállóságuk megóvásának szempontjával nem volt összefüggésben. Nincs Európának, sőt bizonytalán a kerek föld egész emberiségének egyetlen más faja, mely eredeti sajátosságában oly merően különböző volna mind a többitől, mint a magyar. Közöttünk és a többi népek közt nem is az egy napcsaládhoz tartozó bolygók, de egy egész naprendszer mérhetlen légüre van. Nemcsak, hogy utánozhatlanok, de szinte megérthetetlenek vagyunk a többi által. Mi képesek vagyunk bármely más nép nyelvét, sajátosságait, szokását bámulatos könnyűséggel s rövid idő alatt a fölismerhetlenségig eltanulni. És olyannyira jól áll nekünk az idegenből is, a mi szép, kedves, hogy egy párisi, vagy londoni divat szerint öltözködő

magyar – már persze olyan igazi, java magyar – tetszetősebb magánál az eredetnél. Látott-e Paris valaha érdekesebb, hódítóbb, elegánsabb szalon-alakot, mint gr. Andrássy Gyula, avagy London különbet, mint gr. Széchenyi István? Legjobb színészeink úgy adják a francia, német-angol alakokat, hogy az eredetiek ezekben tetszhetnek meg maguknak legjobban. És a francia, angol, német színész pompásan tudja egymást utánozni, de hogy magyart akarjon ábrázolni, azt még csak meg sem kísérelheti. Kossuth elragadta szónoklatával (Bécsben) a németeket, Szegeden az olaszokat, Londonban az angolokat.

Született magyar művész élete delén megtanul németül, angolul és mindkét nemzet előkelő színpadain lelkesednek játékáért. De ha mind egyegy Mounet-Silly-féle nagyságból állana is, eloadhatna-e egy francia, angol, vagy német társaság egy Szigligeti-féle igazi magyar népszínművet, a minők például a „Csikós”, a „Czigány” a „Két pisztoly”, a minő a Gaal-féle; „Peleskei nótárius”, a Nagy Ignác-féle „Tisztújítás”? Hát ez a lefordíthatlanság, ez utánozhatlan eredetiség a mily igazán büszkeségre jogosító dicsőség, másfelől meg baj, ártalom is. Mert azon túl, hogy magyar nyelvtant készíttetni öseink elfeledtek egész kilencz századon át, a hazai idegen fajok beolvadásának legfőbb akadályja ez az

utánozhatlan eredetiség. Pedig *minden áron met; kell szaporodnunk számban*, és pedig jelentősen, háromszoros-négyszeresére a mostani állomálynak. Csak az a jó hadnagy, a ki nemcsak vágyódik, de remél is tábornok lenni. Húsz-harmincz millió létszámmal függetlenek, nagyhatalom lehetnénk. Azért nem kell elvetnünk eredetiségünk egyetlen sajátosságát sem, de nem kell arra olyan nagy súlyt fektetnünk, mint hajdan, nem kell azt olyanokra erőtetnünk, a kikben annak ojtó csirája meg nem eredhet.

A magyar ruhaviselet a termet apollói tőkélyét, a magyar táncz az idegek ama pusztai vadon épségét kívánja meg, a melyet az ázsiai síkságról ide települt honalapító ősoktól öröklött a törzsökös magyarság. Ismétlem, a mit már más helyütt több ízben érintettem, de nem árt az ilyen sarkalatos- tételeket minél többször ismételni: a gondviselés életmentő kedvezésének tartom minden idegen elemnek a fajunkba olvadásra való hajlandóságát, és főleg a nyugoti műveltségüknél, munkásságuknál fogva fölbecsülhetlen értékű elemekét; de épen azért, hogy el ne kedvetlenítsük őket, ne kívánjuk tőlük, hogy magyar népdalaink éneklésével, csárdás tánczunkkal magukat és – minket nevetségessé tegyenek. Mert ilyesekben a teljes őszinteség kockáztatását tartom írói részről hazafiúi kötelességnek, bátorkodom abbeli nézetemet kifejezni,

hogy mi magunk tartsuk, őrizzük meg szent örökség gyanánt múltunk minden hagyományát, az ősök minden szokását, modorát, fogásait – de idegenek, főleg nyugotiak előtt *válogassuk meg jól* mind ama sajátlagosságokat, melyekben az ő magyar nemzeti szellem génusz) eredetiségeit, világszerte páratlan különlegességeit bemutatni akarjuk. És ha már azt tesszük, tegyük azt bizonyos szerénységgel, éreztetve az idegenel, hogy teljes tudatában vagyunk annak, miszerint e modor, szokás, vagy viselkedés, bármi becses előttünk, de beismerve, hogy ez az ő nyugoti ízlésükkel, higabb vérmezetükkel lobogó ellentétben áll, egyáltalán nem kívánjuk, hogy ebbeli mutatványainkért csodálatukkal adózzanak. A nevelésnek nincs öldöklőbb neme, mint az, midőn valaki olyatén művelését vagy sajátosságát mutatja be, a miről azt hiszi, hogy azt az idegen közönség mint valami dicsőt, nagyszerűt bámulja, és e közönség gúnymosolyát, tapsát a tetszés, elragadtatás nyilatkozásának veszi. A nyugot-európai vezérnemzetek ízlésének ismerői tudják, részemről egész bizonyosnak tartom, hogy a párisi szalonokban kifejtett s európaszerte iskolává lett finomult, szerfölött kényes, minden nyerseségtől irtózó, előzékeny udvariasságban versengő szellem előtt a mi népiseletünk, a mi csárdástáncunk – érdekes ugyan, mint sehol nem látott különösség, szerintük

curiosum – de a mit magukban gondolnak és maguk közt erről mondanak, az épenséggel nem olyan, hogy nemzeti büszkeségünket jogosan emelhetné. Még akkor sem igen, ha e mutatványokban igazi törzsökös magyarság szerepel, a kinek testéhez áll ruha és mozdulat. Die képzeljünk egy budapesti tánczvigalmat, a melyben a mi kedves új magyarjaink akarják bemutatni az elpuhult nyugotnak a mi világtipró honfoglaló őseink szilaj tánczát, és örületes forgatagban mindenáron ki akarják rúgni maguk alul e hitvány földgömböt. Mint a mi cseh, morva, osztrák, német vendéglőseink azt hiszik, hogy az az igazi magyaros gulyás, meg pörkölt, a mely úszik a zsírban és paprikában – úgy ők is azt hiszik, az az igazi csárdás, melynek eszeveszett vadságához, szilajságához képest az őrzöngő dervisek keringése álmatag bóbiskolás. De úgy tapasztaltam, hogy még a mi őstős szittyá származású és a művelt középrendhöz tartozó köreink, sőt világfutó főuraink sem látszanak még áthattottnak amaz emelkedett nézettől, hogy ideje lenne, sőt már lehetne is magasabbra törnünk önértésben, és a nyugoti népek színvonaláig emelhetnők föl fejünket. Van már egyéb, magasabb, legmagasabb vívmány, a mire mutathatunk, és talán már inkább bosszantónak, mint örvendetesnek találhatnók, ha a külföldi látogató csak cigányzenénket, pásztoraink sípujjas ingét, rojtos „ki-

mondhatlan”-ját, csárdástánczunkat találta legfeltűnőbb nevezetességnek, és csak erről emlegetnek bennünket hazatért körutasok.

Bár nekem úgy tetszik, a külföld e hamis mosolyában van valami abból az érzésből is, mely a mesebeli rókát a „savanyu a szöllő” mondatban rejülő ravasz kifogásra indította. Őserő, ifjú vér, nemes tűz, elpusztíthatlannak tetsző egészség a föltétlenül szükséges kellékek ahhoz, hogy valaki a magyar természet viharszerű nyilvánulásait utánozza.

Tánczban, dínomdánomban, a magyar konyha erős, kövér, de hasonlíthatlanul legízesebb ételei, italainak élvezetében; erőszakolt menetekben, szóval minden szívós testi egészséget, jobb nyers anyagból való alkotottságot föltételező vetélkedésekben egy ökölnyi magyar mellől kidől az öles nyugoti erőművész, lovardái birkózó, a kinél e mutatványokban kifejtett magas tőkélj? kevésbé születés, mint idomítottság, egy oly kitarató gyakorlat eredménye, melyhez a magyar-nak türelme, az hogy tán csak kedve legalább eddig nem volt.

De egy a mi bizonyos, a minek senki józanészszel ellent nem mondhat, az, hogy Európa nem veheti át tőlünk azt, a mire természetileg (fizikailag) képtelen. Átvette az egész világ azt, a mire úgy a hogy képes, a huszárság katonai intézményét s ebben utolérni igyekszik a mintául vett eredeti

magyart. De hogy például nemzeti díszöltözötünk, vagy akár népünk viselete földrészünkön valaha köznapi divattá lehetne, ez képzelhetlen, mert a természettől mindenk fölött katonáskodásra teremtett magyarnak öltözete a világ minden más népének öltözete között legkevésbé alkalmas a *köznapi életre, a munkás foglalkozásra*.

Gondolják meg ezt azok, kik köznapi rendes viseletté akarják tenni a magyar díszruhát! Ki tagadja, még a legtájékozabb szájú dákoromán vagy pánszláv se meri állítani, hogy a magyar díszruha nem fölségesen szép? De az égre! a régi Róma és Hellasz, az Olymp isteneinek bíboros öltözéke nem szintén fölülmulhatlanul vagy egyáltalán utolérhetlen remek ízlés-e? És ugyan jut-e eszébe a mai olaszoknak, francziának, hogy e dicső, egyenes őseik díszruháját viseljék? Kik öltöznek mai napság Ősi középkori nemzeti viseletük szerint? A műveletlen Kelet, Ázsia, Afrika polgárosulatlan vad és félvad népei. A keresztény polgárosult világ összes – egymástól fajilag legkülönbözőbb népei – egy séges divat szerint öltözködnek egész Európa, sőt Azsiaszerte.

Még gyerekkoromban hallottam a naptáron kívül egyebet nem olvasó pórjainktól, hogy magyar őseink, midőn itt végleg elfoglalták Attila örökét, az itt talált idegen népeket szolgálóikká tették, azokra bízták munkát, szántást, vetést, mestersége-

ket; a ki magyar volt, az nem dolgozott, csakhar-  
 czolt, a mikor köllött. Minden ténykedésünk, szo-  
 kásunk, hajlamaink, erényeink, hibáink öszs-  
 hangban állanak a magyarnak született katonává  
 alkotása czéljával, alapeszméjével. Régi szólam  
 szerint három igazi úr van a földön: a török,  
 az angol és a magyar. Az angol gazdagabb, a  
 török zsarnokibb, a magyar mégis csak a leg-  
 igazibb úr, merL az angol ugyancsak nagy kal-  
 már, még a török is kereskedik, – a magyar az  
 egyetlen népiaj, melynek még parasztja is magá-  
 hoz nem illőnek tartotta, hogy kereskedő legyen.  
 De hát vajjon az úgynevezett *gavallérság* e  
 kelletténél erősebb hajlama – kedvező-e, kor-  
 szerű haladásunkat nem-e inkább hátra, mint  
 előre mozdító tulajdonság? Az önismeret teljéhez  
 szükséges nemcsak erényeink, de bűneink vizs-  
 gálata és összehasonlítása is másokéval. Vonjunk  
 párhuzamot az olasz, francia, görög vagy a török  
 és a magyar rabló között. Mind e többi azért  
 vetemedik a rablóságra, hogy pénzt zsaroljon,  
 azután élére verve egy csomó aranyat, meggaz-  
 dagodjék és végül mint a télire magáról jól  
 gondoskodott görény, éljen valahol a zsákmány  
 kamataiból. És mi kegyetlen czudar módját al-  
 kalmazza a zsarolásnak?! Váltásdíjat szab s ha  
 azt az elraboltnak családja határidőre meg nem  
 küldi, akkor egy-egy levágott füle, azután orra,  
 szája széle bánja meg a fogolynak . . .



A magyar pórlegény valami, az igazságszolgáltatás részéről vett, nagy, igaztalan sérelem fölött való elkeseredésében, de legtöbbször azért adja magát rabló életre, hogy ha alföldi, hát a legszebb paripán, ha dunántúli, hát a legszebb szűrben, sarkantyúsan, fegyveresen járhatson, gavallért játszó, támogassa az elnyomottat, úton-útfélen előtalált szegényt nagyúrilag megajándékozhatson, a csárdában minden utast megvendégeljen, aztán mindezekért végre a vármegye kezén megszenvedjen, a siralomházban saját emléket maga költötte bús nótában elsirassa, meghaljon bátran, mint a hogy az ő rangjához illik.

E viselkedés szintén nem azt bizonyítja e, hogy az úrhatnamság, a pazarló fényelgés hajlama hasonlíthatatlanul erősebb a mi népünk szeltemében, mint bármely más népében?

Igen, de ha így van, van-e, a ki tagadni merné, hogy ez a jellembeli tulajdonság nem azok közül való, melyek a mai korban a népeket nagyokká, hatalmasakká, mások fölé emelik?

Az angol, a francia vetekedhetnek abban, hogy melyik a *nemzetek* elsője: a magyar kétségkívül a legnemesebb ember, az *emberkirály*, a kiról önkéntelen könnyen eltalálhatta egy régibb írónk a mindenki elé föltalalkodó igazságot, mely szerint:

Szép lenni királynak, hát magyar királynak!  
Kit királynak termett jobbágyok szolgálnak.

E vers bizonynyal akkor illet legszorosabban a magyarra, mikor eleink Árpáddal e földet megszállották. A királyi természet már a kereszténység föl vételével némi kérgét vesztette. A mohácsi vész óta eltelt idő és a még nagyobb belső meghasonlás már épenséggel nagy pusztításokat okozott. De ki meri állítani azért, hogy Szent István nem volt igaz magyar, jó hazafi? Azonban ki meri állítani azt is, hogy Tata, Kupa nem voltak szintén igaz magyarok, jó hazafiak? Ki meri mondani, hogy Széchenyi nem volt igaz magyar, jó hazafi? De maga a mai legudvaribb, legpápaibb vagy maradi visszavonó magyar meri-e állítani, hogy Kossuth nem igaz magyar, nem jó hazafi?

Európa *nem* fogja átvenni tőlünk azon sajátosságainkat, szokásainkat, jellemünk ama vonásait, melyek a mai korszellemmel ellentétesek, és e helyett inkább nekünk kell Európához módosulnunk mindazon tulajdonságokban, melyek földrészünkön a világoralomra jutásnak, sőt magának az itteni létei fönntartásának mellözhetlen föltételeit képezik.

De melyek eme tulajdonságok?

Ezen fordul meg minden. Szent István óta mai napig az a kérdés: mi az ósdiság, mi a korszerű?

Boldog francia, angol, német, egyáltalán azok az európai nagy népek, kiket mind bizo-

nyos közelebbi-távolabbi rokonság – vagy legalább *hasonlóság* egyesít egy közös polgárosodásban. A melyeknél az ó és új nézet, a régi ős és a korszerű fölfogás nem bonyolódik össze k nemzeti politika irányelveivel! íme a mi eredetiségünk, a mi hasonlíthatlan egyetlenségünk. a mi egyedül állóságunk dicsőségének átka!

Mégis úgy van; akkora hézag, oly áthidalhatlannak tetsző ür a mi lényünk és Európa, többi népe közt nincs még a töröknél sem, melyet inkább vallásának merőben más, majd mind átellenes tanai választanak el a nyugoti népektől.

A *conscrvativ* szellemet – a régihöz való ragaszkodást, az újítás iránti ellenszenvet a mohamedánra a Korán hitágazatai parancsolják. A mi népünknel ez a vérben van, és vele születik:

Annál kockázatosabb itt a megújhódás, az európai szellemben való átalakulás elve mellett apostolkodni.

A népszerűség májusfájára jutásnak, az előfizetőgyűjtésnek, a gyors meggazdagodásnak nincs könnyebb módja, mint hazaárulónak njálvánítani, a ki a mi nemzeti sajátosságaink valamely értéktelen vagy káros, mert a korszerű haladással ellenkező hajó terhének kilökését és helyette a gyorsabb emelkedést elősegítő műveletet ajánlja.

Vaták és Koppanok nálunk minden időben

találkoztak, de az, a mi most nálunk történik, arra nem talállok előzményt hazánk történetében. A közvéleményt befolyásoló elemek közt vannak, melyek egy lélekzettel hideget, meleget fűjnek; föllépnek mint ősmagyarok, oly sajátságokat védelmezve, terjesztve, melyeket mint fölösleges puhányokat (mollusca) el kellene távolítani a nemzet testéről, avagy mint pókhálós férges részeket le kellene vagdosnia a közélet ezeréves terebélyes fájáról; és ugyanezen elemek, ugyanazon szájjal kiásandónak hirdetik eme fának teljesen ép, erős életgyökereit, idegenekkel akarva pótolni azokat, a mi valóságos természeti lehetetlenség.

Vannak nemzetünknek a külföld által nemcsak utánozhatlan, de sőt – némely részben – megérthetetlen sajátságai. Nekünk magunknak ez mind becses és szent maradhat. En szeretem a mi alföldi betyárunk minden, a mai nyugoti ízléssel lobogó, szinte jégsarki ellentétben álló csárdai nyers duhaj tempóit; gyönyörködöm ezekben, még színpadi ábrázolásukat is jogosultnak tartom. De csak mindent a maga helyén. Csak maradjanak meg ezek a csárdákban; ne akarjuk bevinni még a középrend legalsó rétegébe sem. Továbbá – idegeneknek ne mutogassuk ezeket „büszkeségben égő szemekkel,” egyáltalán pedig ne kívánjuk a belénk olvadni kívánó hazai idegen származású polgároktól, hogy ezekben utá-

nozzanak bennünket, mert nincs visszásabb, furább, mint egy magyar népdal, magyar csárdás, ha azt Sarah Bernard akarná is utánozni. Az a táncz, ének, beszéd, mely egy Füreditől, Tóth Somától, Réthi Miskától előadva, valósággal föllelkesít, elragad – rá nem termett embertől kínosan visszataszító. Vannak ami viselkedésünkben, modorunkban, szokásainkban olyatén részletek, melyeket velünk leginkább rokonszenvező nyugoti nagy népek sem találnak szépnek, de tagadhatlan őserőtől duzzadó ifjúság, minden szürke elmélettől érintetlen szűz vadon egészség nyilvánulásának tartanak és látva a művelődésben általunk elért magas színvonalat, a szellemdússág, magasztos erkölcsök nyilvánulásait néhány újabb kori embereinkben, rokonszenvüket nem vonják meg tőlünk. De fölöttébb érdekes és tanulságos annak megfigyelése, hogy kik azok, mely elemek, melyek a főnebb emlegetett különlegességeinket nemcsak nem tudják bevenni, de a lazítást keresetszerűleg üzött izgatók által elवादított tömeg ellenszenve irányunkban egy részt vagy tán főleg azért fokozódik ellenségeskedéssé, mert e különlegességeknek a maguk lényébe való olvasztását teljes lehetetlenségnek tartják. Már pedig tény, hogy a régebbi magyar, sőt a kevésbé politikus tömeg még ma is gyöngédten gúnnyal fogadja, ha valamely velünk azonosulni akaró idegen nem jól csinálja mind

ama fogásokat, melyeket némely kedves atyánkfíának ósdi fölfogása az igazi magyarság föltételeinek tart.

Ha Európa vezérnemzetévé lennénk is idővel, még akkor is mint ereklyét eltehetnők emez ősi magyar különlegességeinket akár egy élő ereklyetárban, a magunk saját ős eredeti néptömegének hagyományaiban. De ha kérdem: mi drágább, mi szükségesebb nekünk, a világ rokonszenve, egyenjogú állásfoglalás Európa legműveltebb, legelőkelőbb népei társaságában, és mindenekelőtt fajunk számának megkétszersháromszorozása a hazánkon belül és határai körül élő idegen fajok nyelvbéli és politikai érzelmi beolvasztása folytán: ez e a szükségesebb, hasznosabb, vagy a népünk öltözködésében, építkezésében, életmódjában, erkölcsi nézeteiben, modorában előforduló némely, a korszerű Ízléssel összeférhetlen különlegességek: hát e kérdés föllállításában talán meg van a válasz is, és azt hiszem, hogy nem állok elszigetelten ebbeli fölfogással.

Annak, hogy elérjük a fönnebbi czélt, létszámunk többszörös megnagyobbítását, legfőbb föltétele a korszerű műveltség legmagasb fokára emelkedés. És itt nem értem a nyugoti nemzetek bármelyike által elért műveltség majomi utánzatát, hogy úgy mondjam, azon nyers minőségében való átvételét, hanem a magyar szellemben

olyképen való beojtását, mint például ahogyan tette Petőfi a költészet terén. Ő az első modern európai, de teljesen eredeti magyar költő, míg mögötte mind a legjobbak, még Vörösmarty is, idegen minták befolyása alatt állottak. Két vagy bár ezer darab egyforma rózsa nem két, csak *egy* nemű rózsa.

Két egyforma kultúra nem két, csak azon egy kultúra. Senki se fordít jól a fordítás után, senki se másolhat jól a másolat, hanem az. eredeti után. Egy magyarba ojtott újabb európai kultúra – ez hódítóbb lehet, mert eredetibb, sajtáságosabb, ifjabb, mint a többé-kevésbé egymáshoz hasonlatos nyugoti műveltségek.

De mi ennek a műveltségnek eszköze, vagy helyesebben tán: anyaméhe? Az önálló, eredeti, gazdag és hódítóan bájos, minden szaktudományos és irodalmi termelésre képes *nyelv*, ez a legdrágább kincs, ez a lélek a nemzet testében, mely ha tőle elvál, bekövetkezik a halál. De hogyan legyen hódító ez a nyelv, ha nem eredeti? Okos ember nem megy a szatócshoz bevásárolni, hanem egyenest a termelőhöz, az eredeti forráshoz. Nem másol a másolat, hanem az eredeti után. Ha a mi íróink elvakult lázas mohósággal kapkodják magukba a francia, német, angol, latin szavakat olyan fogalmak kifejezésére, melyek megjelölésére nyelvünk is tökéletes műszavakkal rendelkezik: hát ezzel csattanósan azt

bizonyítjuk, hogy ők amaz idegen nyelveket szebbeknek, előkelőbbeknek, a mi magyar nyelvünket azoknál alábbvalónak tartják és tényleg szégyenlik, míg amazokkal pompázni akarnak. Hát aztán az idegen fajbeli nem azt gondolhatja e, minek menjen ő az inashoz, ha azonnal a mesterhöz mehet? Mért legyen ő, az oláh, a tót jobb magyar – a vérszerinti ősmagyarnál?

Mi az ósdiság, mi a korszerűség?

A nemzet egy idő óta sokat utaz és legnagyobb előszeretettel külföldön. Nézze meg, figyelje még dél nyugot észak felől szomszédaink országait, állapotát, művelődésük nyilvánul ás ait a városok építkezésében, közrendjében, a népek viseletében, és viselkedésében, modorában – és azután tegyen összehasonlítást kiváltkép ami tisztán magyar városaink, falvaink képe, népünk korszerű művelődésének mai alakja, színvonala és a Nyugot-Európáé között, és a főnebbi kérdésre csak az esetben nem tud magának megfelelni, ha nem akar. És képzelhető, de jaj volna neki, ha igaz volna, hogy nem akar. Mert az őstermészetében rejlő conservativ szellem, a a meglevőhöz való ragaszkodás jó védő mellvért lehet az osztrák hatalom németesítő törekvései ellen, de a gőzmozdonynyal haladó Európa ellen már nem nyújt elegendő védelmet e conservativ hajlam kérge.

Mint ezer év óta folyton, most is kell



áldozatot hoznunk az európai közösség, az itten élés és uralkodás dicsének. A körülöttünk lakó szláv népek többé kevésbé erős hajlamokat mutatnak az európai ízlés fölvetelére. A horvátok haladása, Zágráb csinosodása meglepő.

Ha már ereklyetárba kell vetnünk egynémelyet ősi külső, belső sajátosságaink közül, ám vessük oda mindenekelőtt a meglevő régihöz való feltétlen ragaszkodást, azt, mely akkor is megmarad a régiben, ha az újabbnak czélszerűbb voltát már belátja. Dobjuk oda azt a szenvtelenséget, mely az országutak, a város vagy a falu bejárata előtt egy gödröt be nem temet, noha csak néhány kapavágásba kerülne, holott abban ember, állat, fogat egyre-másra törí, zúzza össze magát; a sípujjas inget tegyük csak ünneplővé; léptessük elő nadrággá a zsíros gatyát, mely minden egyéb külső sajátlagosságaink között európai szemnek a legvisszatetszőbb; adjuk oda az eszem-iszom, dinom-dánomra való túlnagy hajlamot – a magnum áldomás maradványát; – fogadjuk el mindazt, a miből egyetlen európai műveit nemzet sem csinál nemzetiségi kérdést, nem tekinti külön egy más nemzet tulajdonának, hanem az összes művelt emberiség keresztény műveltsége közös vívmányának (öltözék, társalgási finomultság, udvariasság – polítesse – előkelő modor stb.) Ha egy falut érő drága

díszöltözet helyett olcsóbb európai öltözetben járunk, e helyett inkább maradandó művészeti alkotásokra költünk; ha a fától, erdőtől, kötől való iszonyt legyőzve, országutainkat, utcáinkat fákkal, sétányokkal beültetjük – mindez és sok, nagyon sok más módosulás miatt nem csak megmaradhatunk magyaroknak, sőt így még bizonyosabban megalapíthatjuk uralmunkat, vezérszerepünket, melynek főföltétele, hogy a szomszédos délkelet népeit *megelőzzük* művelődésben; – csak egyet kell mindenek fölött okvetlen megőriznünk, és pedig a maga tiszta, minden idegentől fertőzetlen szűziességében, sajátos eredetiségének magas fokú tudományos elmélet által kifejlesztett férfias erejében, pompájában – a magyar *nyelvet*, e legdrágább szervet, melyen át a nemzet lélekzetet vesz, az éltető levegőt szívja, egészségének, életének legfőbb föltételét. A nemzet életének vére ez, melyből egy csep-pet is ok nélkül kiereszteni örültség vagy áru-lás. És épen ez történik! Lapjainkban ki emlegeti, hogy gyorsabb ütemben kellene haladni magyar vidékeinken a korszerű átalakulásban? Átvenni mindazt a polgárosulás élén haladó nyugottól, a mi nekünk is üdvös, és kegyelete-sen régiségtárba helyezni mindazon az ős nomád-életből ránk maradt sajátságokat, melyek mai hivatásunk betöltésében gátolnak. Erről nem beszél-senki, mert ez nem kapós áru; de ha valahol,

valamely erdőben egy tébolygó bigott paraszt, vagy szenteskedő, vallásőrültségben szenvedő vénasszony hirdeti, hogy valamely fán, vagy valamely kút fenekén egy szűz Máriát látott megjelenni, vagy hogy épen beszédbe is eredt vele – erről a lapok kiterjedt jelentést tesznek a nélkül, hogy fölhívnák a közigazgatási közeget a közveszélyes őrült, vagy szélhámós elzárására.

Azután készséggel adnak helyet mindannak, a mi a babonát, a középkori rejtelmes kriptái homályt, ködöt terjeszti. Fiatalköltőink nem találják elégnek a száz milliókig terjedő vagyonnal javadalmazott papi hadsereg működését; versenyre kelnek velük vallásos költemények, imádságok, szenttörténeti elmélkedések gyártásával a vakbuzgóság terjesztésében. Hogy aztán valamiben újítoznak, reformereknek látszassanak, megteszik azt, hogy épen oda, a hol legkevésbé hasznos, sőt káros, halálveszélyes: a nemzet *nyelvébe* viszik bele az idegent, a hol arra semmi szükség, a hol az kárt tesz nem csupán a nyelvben, de a nemzet jellemében, a szempontig fokozva leönérezetét.

Mintha valamely Őrült orvos az agyat, a szívet akarná műtét alá venni, fölvágni az ép velőt, vagy a szívet, hogy belé idegen velőt, idegen vért eressen!

Bár a visszavonás árama – reakciót akar-

nék ezzel mondani – mai napság igen erős, azért az „ósvi” elnevezéseknek még mindig megvan némi félelmissége, bélyegző, sújtó hatása. De sokkal kevesebb, mint ezelőtt félszázaddal, és ennek oka, hogy keletkezében egy új irányzat, mely magát legkorszerűbbnek adja ki, kizárólagos szabadalmat adva magának az egyedül „modern európai” cím viselésére, holott pedig e cím csak egy álarcz, mely alatt a sivár, liaziatiatlan, magyartalan, a nemzetiséget tagadó úgynevezett kozmopolitaság – világpolgár rejtőzik. És mert sikerült a közszellemben az egymástól oly igen különböző viszonyokra nézve a fogalmakat összezavarni, ez egyik oka, hogy ezen ámitó czimzet alatt egészen neki bátorodnak azon elemek, melyek, mivel érzik, hogy nem bírják a nyelvet, érdekükben állónak tartják mint legújabb, legüdebb, legfiatalosabb divatot, hozni be azt az áramot, mely a nyelv tiszta magyarságának megvetésében, az idegen nyelvek előtti föltétlen meghódoló fegyverlerakásban, alázatos rabszolga módjára való elhasalásban, és át alán az idegen – berlini, bécsi, párisi – izlés alakzatainak, irodalmi, társaséleti modorának melegen rokonszenves csodálatában nyilvánul.

Annál fogva mit sem ajánlhatni sürgősebben a hazafias közönségnek, mint beható elmélkedéssel megvizsgálását annak, mekkora az úr, mely

a magyar érdekekben kívánatos korszerűséget ezen dívó – modern – európaiság czímzete alatt árult magyartalan, hazátlan világpolgárság álláspontjától elválasztja. Erre nézve döntő az: lehet-e ránk nézve előnyösebbet képzelni, mint ha a világ meggyőződik, hogy mi itt e földön Európára, a világra, az emberiségre üdvös hivatást teljesítettünk nemcsak a múltban, midőn mongol, tatár, török berohanások ellen bástyául szolgáltunk, de mai napság is, midőn itt a *szabadelvűség*, az *alkotmányos* rendszer, a *fölvilágosodás* győzelmes terjesztői vagyunk?

És hát kérdjük, miben volnánk mi képesek másban e hivatást gyakorolni, mint a miben eddig tennünk sikerült is: a szabadelvűség, alkotmányosság, felvilágosodás terjesztésében?

Kell-e nagyobb dics, mint ama tényé, mely Európát tiszteletre kötelezi, tudniillik, hogy mi, az Európától 49-ben cserben hagyott, de magunktól sírunkból föltámadt nép az örökös önkényuralom alatt elszolgaisodott Ausztriát alkotmányos alapra helyeztük, arra szoktattuk, és ott a reakció e csökönyös régi birodalmában, a Róma által biztatott, segített hűbéres osztrák szláv főnemesség és bigott tömegek erőködései ellenében a szabadelvűség, fölvilágosodás uralmát fönntartjuk?

Hát e szerint ki az ósdi, ki a korszerű? Ki a hazafias magyar, ki a nemzetietlen? Az-e, a

ki Rómával, áruló oláhokkal, pánszlávokkal, bécsi reactióval szövethetik a magyar szabadelvűség, fölvilágosultság pártja ellen, e mellett pedig egyetlen korszerű ténykedése abban áll, hogy nyelvünkbe idegen szavak egész hadseregét vezet be? A kik az eszem-iszom, dínomdánom, pohárköszöntések, díszkivonulások, fényes öltözetmutogatások, közkölségen utazó, lakmározó bandériumok, küldöttségek működésének alkalmosságait szaporítani törekeshetnek, de az ezredéves ünnepet nem átallják „millenniuminak nevezni, holott, ha nem volna ennek kifejezésére alkalmas magyar szavunk, hát nem érdemelnök, hogy ünnepeljük . . .

Vajon azért jön-e ide majd idegen, hogy itt egy rég holt latin nyelven beszélő népet lásson? És egy oly nyelvkeveréket találjon az állítólagos „szép” magyar nyelvben, melyen az összes európai népek összeveszhetnének, hogy melyiknek nyelvéből vett át több kifejezést, melyik előtt hódol szolgálban?

Mindez oly igen világos, kétségtelen; és még is kínos sejtés terhe nyom, hogy bár eléggé kiterjeszkedtem bizonyítgatásában, az én szóm gyöngé lesz és elhangzik a pusztában eredménytelen. Közéletünkben vezérkedő, hatalmas, népszerű tekintélyeknek volna föladatuk fölemelni szavukat a közvéleménynek a nemzet életére veszélyes ferde irányban vezetése ellen, s hogy ezt senki nem teszi,

ezt csak az esetben nem találhatnám mélyen leverőnek, megdöbentőnek, ha azt volnék képes elhíttetni magammal, hogy én vagyok tévedésben, nekem nincs igazam. De hát mint hissem el magammal, hogy azoknak van itt igazuk, a kik itt a gyászmagyarok, osztrákmagyarok után *egy* harmadik fajtát, a *fattyú magyarságot* akarják fölnevelni, mely se nem régi, se nem új, hanem korcs keverék, mely annál veszedelmesebb, mert megfoghatlan, érthetlen, valósággal lélektani csoda, értelmi szörnyszerűség! – a közönség közönye már annyira halálálomszerű, hogy a legelterjedtebb lapok, legnépszerűbb írók nemcsak, hogy szabadon, tüntetőleg, példaadólag használják az idegen szavakat és vétének a nyelv változhatlan, sarkalatos szabályai ellen, de rovatot tartanak, melyben egyenesen tanácsokat adnak az olvasónak a nyelvnek gyökeres megrontására, a helyes magyar kifejezés vagy szókötés helyett a teljesen hibás, a jóval ellentétes szólam használatára. Íme *egy* példa az e rovatokban mindennap hemzsegő nyelvkáromlások közül, melyben már nem is a tudatlanság, hanem a vakmerőség a bámulatosabb:

„A mit” ön olvasott: „Olyan pompásan *aludtam ki* (kialudtam) magamat” ... ez nem is az aljából való. De az igaz, hogy az igehatározónak és az előragnak ez a helytelen alkalmazása árulja el rendesen, hogy az, a ki ezt írja, nem gondolkozik magyarul.

Íme egy sor ebből a fajtából:

„Az igazságot legjobban találta el (eltalálta) a miniszterelnök . . .”

„Blahánét legzajosabban tapsolták meg (megtapsolták) a harmadik fölvonás végén . . .”

„A zenemű szépségeit legjobban tükrözi vissza (visszatükrözi) a második rész . . .”

Ezek a szórendi németességek mutatják legjobban a magyar nyelv szerkezetének gyors romlását. Ma már ott tartunk,\*) hogy ezek és az ezekhez hasonlóak már föl sem tűnnek többé, sőt itt-ott a nevesebb írók nyelvébe is becsúsznak. Teljesen igaz, hogy a nyelv jobban elpusztul az ilyentől, mint akárhány idegen szótól.

Van idegen szókkal teljes magyar írás elég, a mi sokkal magyarabb, mint akárhány olyan modern, magyar írás, a hol idegen szó alig fordul elő, de a gondolatjárás, a mondatszerkezet és a nyelvrithmus infámis módon német.”

Íme ennyire jutottuk körülbelül egy félszázaddal Vörösmarty, Petőfi *után*, sőt a múlt század dadogó, kezdő verselői, az irodalmi nyelvet még tapogatózva javítgató, de a nyers anyanyelvnekteljes tudásával rendelkező lelkes kezdeményezők után! Ha ezelőtt félszázaddal egy lapban a fönnebbi idézet jelen meg, annak alapnak azonnal meg kellett volna szünnie, elmerülnie az irodalom, a közönség harsogó kaczejában!

Hiteles értesülésem szerint fordulnak elő esetek, hogy az iskolában tanárok »ex cathedra« a fönnebbihez hasonló módon hibáztatják a föltétlenül helyes szórakást, például:

\*) „Ott tartunk?” Hát ez mit jelent? Mi nyelvből van ez fordítva?



Hát *nem* azt kellett volna-e tennem stb. – e föltétlenül helyes szórend helyett ők a föltétlenül hibás elhelyezést ajánlják:

Hát *nem-é* azt kellett volna tennem stb.

Íme, a teljes fejtetőre állás, midőn csakugyan, mint fönnebb mondám, már nem a növendékek, de a felnőttek, a mesterek, tanárok hányják a cigánykereket!

Hogy itt sokan most tanulják nyelvünket az idegen származásúak közül, az Isten áldja meg őket érte! – ez a legörvendetesebb jelenség szomorú napjainkban. De hogy a nyelvrontók, a nyelvígazítás czége alatt tudatlan kontárkodók annyira fölbátorodtak, a közönség fásult egykedvősége mellett az irodalmi nyelv bitangolása már oly rohamossá fejlődött, hogy az e szakma terén nyers tudatlanságban szenvedő szélhámoság lép föl a nyelvtanilag helyes, tökéletes szólamok nyakatörésének hóhér munkájára, ez már valóban mélyen leverő, aggasztó tünete a közszellem bágyadtságának, súlyos betegségének.

A körülmény, hogy e kórság ellen közéletünk, irodalmunk kimagasló tekintélyei közül senki sem szólal föl, nem nyomhatta el hazafiúi lelkiismeretem régóta sürgetőn intő szavát, hogy nem szabad a szerénytelenség látszatától való félelem mentsége mögé bújva, a darázs-fészek megbolygatásától félve elhallgatnom és ki nem mondanom nézeteimet, melyek igaz-

ságáról ép annyira meg vagyok győződve, mint a veszély komolyságáról, melyet e kórság tovább terjedése a nemzet életében okozhat.

Közéletünk, irodalmunk tekintélyes nagy ai maga a közönség lázas érdeklődéssel kíséri a politikai fejlemények menetét. Minden figyelmet a cselekvő, napi renden levő politika foglal le. Ebben rejlik talán ha nem is mentsége, csak magyarázata a hallgatásnak. És ha kigyulladóban a tűz, és azt senki se veszi észre: a ház utolsó? de igazán hű szolgájának, még ha némán született is, meghozza a hangját az ijedség, és elkiáltja magát: palotaőrök, vigyázzatok!

Azon fordul meg minden, igazam van-e? Ha igazam van – hát bármennyire megfogyatkozottnak lássam is hazafi erkölcsünket, még is hinni akarom, hogy ha nem azonnal is, de *talán* még *nem későn*, az itt fölvetett kérdés fontosságának tudata fölébred a közönségben; hivatott tekintélyek fölemelik szavukat, helyreállítják a józan ész uralmát és egy közelebbi ivadék csodálkozni és tépelődni fog a fölött, hogy lehetett egy nemzedék, egy kor, egy oly örületesen gyors átmenet ideje, a melyben a világosan látók engedték magukat vezetetni a vakok által!

## **Kóros áramok.**

### I.

Költöznek, azaz hogy jó ideje elköltöztek már az istenek – de remélhetőleg nem örökre, csak mint a vándormadarak . . . visszatérnek ők is, egy újabb, egy ifjú század tavaszán.

Mert ugyan vajjon olyan szép, olyannyira kielégítő a száraz való, hogy az ember ne kívánjon annál szebbet, jobbat? ne legyenek ábrándjai, eszményképe, melyekben lelkének leg-nemesebb, kinek-kinek szellemi fönségéhez képest-magasztos vágyai nyilatkozzanak?

Szóval, el lehet-e az ember, az hogy ideig óráig a durva, sötét lélek el lehet, de nem boldogtalanabb, nem sokkal szegényebb-e az ember – a költészet mindent megaranyozó, bűvös fénye nélkül?

Nem kedves-e a tavaszi nap sugara, mely a sötét felhőt beszegezi rózsaszínnel? Nem kellemős-e

a láthatlan illatszer, mely szobánk pállott levegőjébe a tavasz lehelletét hozza és csalódásba ejt bennünket, mintha virágos réten, avagy árnyas erdőben járnánk?

Ha látcsövön át nézzük a csillagot, az egy kerek pont, minden kisugárzás nélkül. Pusztá szemmel tekintve, gyönyörű fénykoszorú veszi körül; tengelye sugár küllőkbe van foglalva, melyek valósággal nincsenek ott, csak a mi szemünkben tükröződnek; ama sugarak a mi szemünknek a költeménye.

Íme a száraz való és a képzelet, a próza és a költészet közötti különbség.

A költészet *Lennünk* van, a mi *fölfogásunk szépségében*, épen, a mint a méhben van a képesség, hogy a virágból mézet szívjon.

Hát nem dicső, nem kifejezhetlenül kedves, drága tulajdonság ez? Nem-e az égnek legszebb ajándéka, melyet halandó földi embernek magas istenek adhattak?

Hát nem maga ellen vét az a nemzedék, mely e fölséges ajándékot, makranczos, esztelen gyermekként magától ellöki, – aztán koplal, és a néma, oktalán daczban tetszeleg magának?

Pedig a jelenlegi nemzedék világszerte ezt cselekszi . . .

Nem kell neki a fönséges, a magasztos, az ünnepélyes; nem kell neki eszmény; nem akarja ünnepi díszben, csak köznapi pongyolában látni

a világot; tehát nemhogy szebbnek, de olyan, szépnek sem, mint a minő az valóban.

Avagy ha valaki lefesti I. Napóleont pöre ingben, papucsban, hálósipkában – hát az igaz, hogy ez is I. Napoleon lesz; de ad-e a festő kellő fogalmat e képből a piramidok, Marengo, Austerlitz győző hadvezérééről?

Pedig namde ez a föladata a művésznek V

A míg Achillest sírni látjuk a tőle elvett rableányért, még nem ismerjük meg belőle a nagy hőst, a kinek nagyszerűségét azzal tünteti föl Homér, hogy a míg ez a hős duzzog és nem harcol, tíz esztendeig az egész görög tábor nem megy semmire a trójaik ellen; de mikor aztán Achilles (a XXII-ik énekben) kitör és levágja Hektort, egyszerre befejezi a háborút.

Láttam a rajzot, mely a Hektor tetemét Trója körül meghurczoló Achilleszt ábrázolja, amint diadalszekeken áll, kezében pajzsával, föl-emelt büszke fejjel, a kielégített düh, győzelmes erő, föltétlen hősi fensőbbtség valósággal félisteni büszkeségének kifejezésével, olyan állásban, melyben a nagyszerűség szinte lesújtja a nézőt, hogy akármi tudatlan egyszerű ember előtt egyszerre \alágos, érthető lesz az egész kép.

Egy közönséges metszet ez, két-három forint értékű, de a ki tervezte, határtalanul dicsőbbet, nagyobb, költőibbet alkotott, mint például a „Bátori Erzsébet”, a „Sfinx” undorító festmények

szerzői, vagy a „Szent István keresztelése”-é, a melyben a főalak egész meztelen háta látszik, avagy az „Ágnes asszonya-e, ahol a tébolyodott parasztasszony ronda, gyanús minőségű pecsétes lepedőt mutogat.

Olykor egy isten leszáll az Olympról, hogy segítsen egyik harczoló félnek. Diomedesz egy ilyen istent úgy elver, hogy az jajgatva fut vissza a magas Olympra.

Ugyan minek neveznök az olyan Ítészt, a ki e jelenetet azzal kifogásolna, hogy hiszen ez így nem lehet igaz, mert hiszen az Olymp maga csak költemény, az ő nézete szerint csak: koholmány?

Pedig jelenleg olyan áramban vagyunk, melyben ehhez körülbelül hasonló fölfogás, ezzel rokon izlés jelenségeivel találkozunk.

Mert nincsenek Hómérók, Shakespearek, Rafaelek, a kik isteneket, angyalokat, boszorkáinkat, szóval, a kik nagyszerűt, legfőnségesebb költői alakokat tudjanak teremteni, hát jelszóvá lett a természetesség, valóság, élethűség és a mai költők, művészek az emeletről leszállanak a földszintre, a konyhába, istállóba, sőt legörömebb a lebujszóba és beszéltetik, szerepeltetik hőseiket a cselédek, konyhaszolgálók, kocsisok nyelvén és modorában.

Persze ez sokkal könnyebb föladat, sőt, elég csodálatos, ezidő szerint még hálásabb is?

mert bármennyire érthetlenné tetszik, hogy aszú helyett tetszik a löre, – de úgy van, a közönség – t. i. az a bizonyos „nagy” közönség (mert egy s kis színe van még ma is és mindig, de ez ma nem irányoz) – a nagy közönség maga ennek az Ízlésnek hódol, és jutalmazza tapsaival, frankjai millióival;–mert a mi aztán megint még csodálatra ingerlőbb tünet, ma már nem is megy nagy író, nagy művész számba, a ki legalább egy milliót nem hírharangozott össze műalkotásai árában.

Mert nemcsak egyesekről, de egész ivadékokról is elmondhatni „és' muss auch solche Kautze geben.”

Vannak évek, melyekben minden bőven terem, csak épen a mák nem – és mások, melyekben csak a mák fizet jók

Most a mák (vagy tán ha tetszik a mák-virág?) nemzedékének korszakát éljük. Régi latin közmondás: Similis simili gaudet. (Hasonló a hasonlónak örül.) Most nem kelendő semmi téren a fönséges, a nagyszerű, az emelkedett, az eszményi. A szépnek, a jónak világító lámpája jó egy pár vonallal lejobb van csavarva. Nem kell az erős fény: a sikkasztók, kapaszkodók, szélhámosoknak kedvezőbb a homály.

A mi az emberben közönséges, alantas, az most valósággal orgiáját üli.

Költői, művészi alkotások minden fajtáján

észrevehető a szerzők azon törekvése, hódolni az új iránynak, mely körülbelül abban a fölfogásban hegyeződik, hogy csak az a való, igaz, a mi közönséges, és ha aljas, akkor már épen bizonyos, hogy igaz és élethű.

Ez a kor a szervezkedett közepszerűség összeesküvése a rendkívüli, a nagyszerű ellen; a korlátoltságé a lángész ellen; a kontárok sokaságáé a tüneményeszerű mesterek csekély száma ellen.

Politika, társadalom, irodalom, művészet terén nem mindenütt a közönségesnek előtérbe tolásával találkozunk-e?

Ha valaki meg akarja győzni hallgatóságát bizalmat akar gerjeszteni maga részére, ne beszéljen ékesen, szépen, mert akkor nem követik, nem hisznek neki. Ha író, keresse a legocsmányabb utczai, lebujbeli kifejezéseket; ha festő nehogy ingerlő, életteljes telivér, de ellenkezőleg lehetőleg halott testszínben mutassa be a modern Afroditét, nagy lábakkal, nagy kezekkel; az égre, csak ne eszményítsen!

A színpadon a szomorújáték hőse bőgphet, a hogy a torkán kifér; a hősnő visíthat, mint egy vad páva, csak ne szavaljon, mint egy Kistori, csak ezt ne merészelje, mert ezért kinevetik. Beszéljen, mozogjon, viselkedjék mint más közönséges ember, csak ne szavaljon, ne emelje a közönségesen fölül bizonyos nagyság talapzatára hőségét, ha az maga Hannibal vagy Julius



Caesar lenne is. És mindezt a természetessé o-  
 élethűség, valóság nevében! Mintha az ókori  
 költészet, művészet nem emelte volna ezt egyik  
 legsarkalatosabb törvénynyé?! Mintha a görög  
 hősrége maga nem a földi valóságnak hű vissza-  
 tükröződése volna a bíborfényes egekben..?!

Avagy a költő ne írjon jambusban tragé-  
 diát? mert hiszen az emberek, a legnagyobbak,  
 a legfelsőbbek sem beszélnek így az életben?

Igen bizony, találkozott világhíres író, a ki  
 egy kikérdezés alkalmával azt állította, hogy ő  
 nem barátja a versköltészetnek, mert az nem  
 adja vissza a valóságot – hisz az emberek nem  
 beszélnek versben!!

Ezt csak bizonyosságul arra, hogy a mint  
 „Alter schützt vor Thorheit nicht” – képzel-  
 hetők és találkoznak is nagy szellemek, melyek  
 roppant tekintélyükben bizakodva, kimernek mon-  
 dani oly badarságot, a miért más közönséges  
 hitelű embert bolondnak nyilvánítanak. Egy  
 amerikai száz milliós Daria negyvenezer forintos  
 zongorát csináltatott; ez bizonynyal a lehető  
 legremekebb volt, de ha egy húr szöge eltörik,  
 hát – mikor arra a billentyűre ütnek, ott rossz  
 vagy éppen semmi hangot sem ad. Eszerint van-  
 nak hibás, rokkant lángelmék, melyek az agy-  
 lágyulás szélén még mindig tekintélyesek, de má-  
 olykor bolondokat beszélnek.

A való világban, az emberi életben vannak

mozzanatok, melyeket a művészet – mely végre csak másolat – nemhogy magasabbra volna képes emelni a valónál, de még elérni sem képest azt.

Még nem írtak olyan dalszerű (lyrai) verset, mely a tavaszt méltólag, a valót megközelítőleg tncelta volna leírni.

Hányan nem próbálkoztak költőink közül az Árpád-korszakbeli hősök, hét vezérek alakjainak költői megalkotásával! Sehol e művekben e nagy méltóságú emberek nem cselekesznek úgy és olyat, hogy azt mondhatnók: ezek ők! De az egy Vörösmartynak sikerült úgy *beszéltetni* őket, hogy képzelni véljük, milyenek lehettek.

Aranyban, Petőfiben látjuk a magyar népet, az egész emberi nem legszemesebb, legnemesebb parasztját. De az úri, a fenséges, előkelő, a vezéri magyart csak Vörösmarty mutatja be.

Az Iliászban az istenek sem beszélnek fenségesebben, mint az Áldozat-ban Szabolcs, Zaránd, Csilár, Zenő és a többi, az utolsó szolgáig.

De ez a mostani kapaszkodó, piperkőcz ivadék, mely maga a gyakorlati életben ágaskodik, nagyképűskodik, – kedélyében sivár, képzeletben szegény; a művészet, költészet világában nem bírja élvezni, mert nem érti a föntségést.

Költő, művész rántsanak le mindent ő hozzá. Ne eszményítsenek, ne emeljenek bizonyos ma-

gasság talapzatára senkit. Ő nem akar látni magánál nagyobbat a színpadon, a regényekben; gúnyolja az eszményekért lelkesedő, magasabb röptű lelkeket; nem akar ismerni rendkívüli szellelnagyságot; a költő az ő szemében nevetéses vagy szánandó alak; ellenben dicső bálvány mindenki, a ki hirtelen meg tud gazdagodni, ha tudják is róla, hogy vagyont hamis bukásokkal, elsimított sikkasztásokkal és egyéb czudar, becsutelen üzelmekkel szerezte.

Tudom, hogy vajmi kevesen lesznek, a kik nem fogják túlzásnak tartani, ha azt állítom, hogy közel járunk ahhoz – midőn az ügyes, a magasabb, de sőt talán még a közönséges lopás ténye sem lesz már megbélyegző. De itt következik be azután a nagy fordulat, a visszatérés a nemesebb irányhoz, a mint hogy a zivatar is akkor tör ki és voltaképp attól, hogy a levegő teljesen megromlott. Ha sokan e nézetemet sőt szemüvegnek tulajdonítják is, – olyan nincs, a ki be ne ismerné, hogy korunk szelleme minden őt megelőzőénél anyagiasabb, és e meghasonlott, sivár, vérszegény nemzedék, melynek vallása az önérdek, istene a vagyon, legmagasabb életcélja a meggazdagodás, – hogy is volna képes magasabb eszményekért lelkesedni? Az ember, a ki nyugodt pillanataiban tükre elé állva, önmagáról is beismeri, hogy ő gazember, mi-ként is gyönyörködhetnék emberi nagyságok,

erkölcsi fenségek méltó színezésében? – Sajnálom a világot ábrázoló deszkák ama fennköltebb szellemeit, a kik képesek volnának és képzelem, mily hön óhajtanának nagyszerűt adni, de kénytelenek jóval alantabbra csavarni fölfogásuk fokmérőjét, mert a színész kötve van a jelenlevő közönség tetszéséhez. Költő, szobrász, festesz daczolhat korával; csak le kell mondania egykorú elismeréséről; ha valóban nagyot, remeket alkotott, a későbbi kor a megérdemelt polczra helyezi, a hol azután állandóan megmarad. A színésznek az nap este, melyen föllép, ki kell érdemeim a tapsokat. Az ő művészete nem lehet a jövő század zenéje. Ha kissé énekel, nagyokat lép, mozdulatait tágra keríti, ha nagyszabású, ünnepélyes és méltóságos és ha mind ezért fütty a jutalma: nem hivatkozhatik a jövőre, mert lépteit, énekét, mozdulatait nem lehet hangjegyre szedni és eltenni egy későbbi idő számára. Tehát meg kell hódolnia a kor ízlése előtt. Pedig neki tragédiában nagyszabású egyéneket kell ábrázolni és mivel festi, színezi, alakítja ezeket a színész? Mik az ő eszközei? A hang, arczjáték, mozdulatok.

Neki éppen annyira kell fölemelkednie a köznapi, az ünnepi, az árutéri fölé hangban, lépésben, tartásban, egész viselkedésben, mint a mely magasságig az illető legmagasb költői irányu műben, darabban a szerző emelkedett

Ennek fokozata a darab minőségétől függ. Némelyekben elég, ha csak *nagyszerű*, másokban már *fenségesnél*; kell lennie és vannak oly netovábbjai a költőiségnek, mint például Mefisto, Macbeth alakja, amelyekben már akkor felel meg a színész igazán föladatának, ha a közönség már *emberfölötti, csodás* lényeket vélt látni az általuk ábrázolt jellemeiben.

Avagy talán nem is egészen a közönségben, de részleg a napi sajtó rostájában a hiba? A ki-egyezés negyedszázada alatt a politikával eltelni nem tudó ivadék figyelme elfordult a művészet, költészettől; a napisajtó csak újabban kezdi alaposabban kezelni a színházi bírálatok rovatát s néhány nagyobb közlönyünkben már legkiválóbb írók ítélik a színi előadások fölött.

De megelőző pár évtizeden át színházi bírálataink rovatának színvonala mintha közepet képezett volna a külvárosi szatócs és egy nagyobb forgalomnak örvendő belvárosi fűszeres bolt segéd-személyzetének vasárnapi társalgása közt.

Az alantiasság e kóros áramának van pedig tünetes jelentősége is, melyből következtetni lehet a közel jövőre.

Csak ha a legutóbbi század történetére tekintünk is vissza, azt látjuk, hogy nagy cselekvések korszakát mindig a fenségesnek, az eszményinek kultusza, a fellengésre való hajlam árama előzte meg. A Talmák után Franciaország-

ban Napoleon, itt nálunk az első nagy drámai színészszemzedék után a dicsterjes függetlenségi háború következett. A gigerlik világában a vígjáték, operetté uralkodik. Hogy mikor áll be az emelkedettség fordulata? Természetes, hogy, majd ha festők, művészek, közönség ráunnak a kolompér főzelékre, a mi szintén igen kedves, sőt szükséges, átmenetnek a tartalmasabb, hevítőbb, tápdúsabb fogásokhoz. A mily való, hogy minden versben írt költői műnek az ének hangulatáig kell emelkedni, akként a művésznek is közelíteni kell az ének magaslatához. Ez utóbbi félszázad nagy tragikai színművészeire visszaemlékezve, úgy tetszik, mintha nem ok nélkül való volna, hogy a pathosz fogalmára még eddigelé elfogadott magyar műszavunk sincs. De hiszen az is egyik leglesújtóbb bizonyítéka az ízlés, lelkesedés mélységes alacsonyodásának, hogy jelenleg az irodalmi nyelvben is uralkodik a rút a szép fölött, az idegen jöttment a nemzeti és magyaros, hazafiúi fölött, a keverék a tiszta eredeti fölött. Hiszen most arra is idegen szavakat használ a mai irodalom, a mire az idegennél sokkal szebb, tökéletesebb magyar kifejezésekkel bírunk.

Valóban a sülyedés olyan mély, a romlás oly nagy, hogy ennek szélsősége fölkelti a reményt a kedvező fordulat közelsége iránt . . .

Higyjük, hogy – lesz még egyszer ünnep a világon . . .